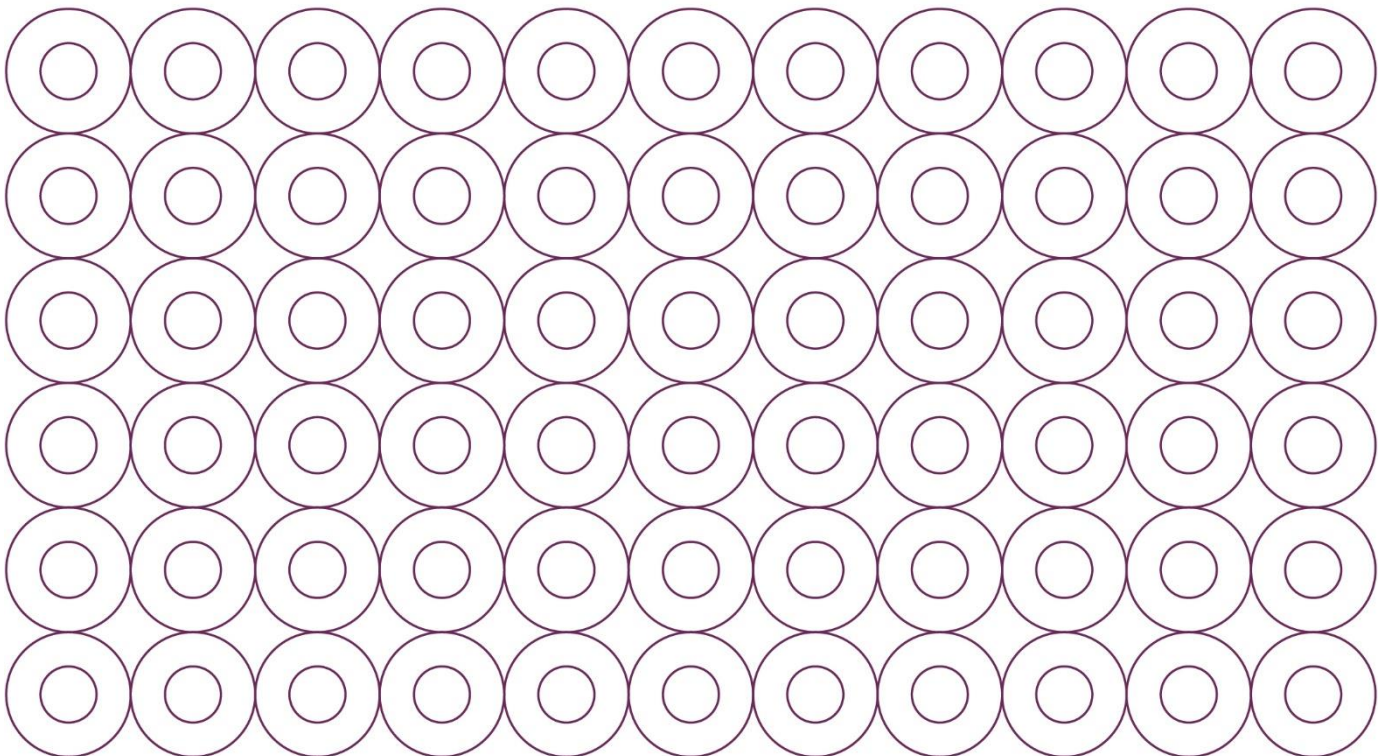

Skolans roll i det brottsförebyggande arbetet

En nordisk jämförelse och en kartläggning av
brottsförebyggande arbete i svensk skola

Publikationen finns att ladda ner som kostnadsfri
PDF från Skolverkets webbplats:

www.skolverket.se/publikationer

ISSN: 1103-2421

ISRN: SKOLV-R-2023:10-SE

Skolverket, Stockholm 2023

Förord

Den här rapporten är Skolverkets redovisning av regeringsuppdraget att kartlägga skolans brottsförebyggande arbete i ett nordiskt perspektiv.

Rapporten har utarbetats av Malin Jondell Assbring, Sophie Casson Lindbäck och Anna Strandberg som arbetar på Skolverkets analysavdelning.

Skolverket vill rikta ett stort tack till de rektorer som har tagit sig tid att svara på den enkät som kartläggningen i delar bygger på. Tack också till Brottsförebyggande rådet, Barnombudsmannen, Statens beredning för medicinsk och social utvärdering och Skolsäkerhetsutredningen för gott samarbete. Inom ramen för arbetet har vi fått möjlighet att ta del av synpunkter från Sveriges Elevråd, Sveriges Elevkårer och funktionshinderrörelsen vilket har varit värdefullt.

Från Skolverket är vi också särskilt tacksamma för den hjälp vi har fått av våra nordiska systemmyndigheter med att kvalitetssäkra den nordiska jämförelsen.

Solna, 15 september 2023

Peter Fredriksson
Generaldirektör

Malin Jondell Assbring
Undervisningsråd

Innehåll

Sammanfattning	5
1. Inledning.....	8
Närliggande uppdrag och avgränsningar.....	9
Barn och brott	10
Barnkonventionen och barns rätt till utbildning	11
Ansvarsområden inom skolan som berör brottsförebyggande arbete	12
Beskrivningar av brottsförebyggande arbete	13
Skolverkets roll i skolans brottsförebyggande arbete	14
2. Skolans brottsförebyggande roll i Sverige	16
Skolans syfte och uppdrag.....	16
Trygghet i skolans lokaler och omgivning	23
Skolan som brottsplats.....	27
Samverkan för att öka stödet till barn och unga.....	36
Skolans förutsättningar att arbeta brottsförebyggande	41
3. Skolans brottsförebyggande roll i ett internationellt perspektiv...46	
Danmark	46
Norge	55
Finland	60
Island	66
Kameraövervakning i England.....	67
Anti-mobbningsprogram i Frankrike.....	68
Skolsocialt arbete i Tyskland och Schweiz	69
4. Slutdiskussion	72
Kunskaper, trygghet och tillit är centralt i skolans brottsförebyggande arbete.....	72
Skolan samverkar med andra aktörer i det brottsförebyggande arbetet.....	73
Sociala och situationella åtgärder behöver pågå parallellt	74
Skillnader mellan skolor samvarierar med socioekonomiska förutsättningar	75
Samverkan, skolnärvaro och tillräckligt många vuxna är framgångsfaktorer.....	78
Personalbrist är den största utmaningen i det brottsförebyggande arbetet	78
Bilaga 1: Referenser.....	80
Skolans brottsförebyggande roll i Sverige	80
Skolans roll i ett internationellt perspektiv	86
Bilaga 2: Metodbeskrivning	95

Sammanfattning

Den här rapporten är Skolverkets redovisning av uppdraget att kartlägga skolans roll i det brottsförebyggande arbetet i ett nordiskt perspektiv. Redovisningen består av resultat från en enkätundersökning med rektorer för svenska grundskolor, gymnasieskolor, anpassade grundskolor och anpassade gymnasieskolor om deras syn på skolans brottsförebyggande arbete. I rapporten finns också en genomgång av skolans brottsförebyggande roll i Danmark, Norge, Finland och Island, samt exempel på arbetssätt i England, Frankrike, Tyskland och Schweiz.

Skolan har formellt inte ett brottsförebyggande ansvar men arbetar i praktiken brottsförebyggande

Inledningsvis kan vi konstatera att skolan i stor utsträckning arbetar brottsförebyggande även om skolan inte formellt har ett sådant ansvar. Helt centralt för detta är skolans uppgift:

- att arbeta för att alla elever ska nå målen för utbildningen
- att i alla delar av utbildningen utgå från den värdegrund som ligger till grund för Sveriges demokratiska samhällsform.

Skolverkets kartläggning visar att frågor om samverkan, trygghet och att motverka kränkande behandling är områden som skolor har stort fokus på och som i sig kan bidra till att förebygga brott. Skolan arbetar därmed i praktiken brottsförebyggande – även om det brottsförebyggande syftet sällan är uttalat.

Samverkan med andra och trygg miljö är delar av det brottsförebyggande arbetet

Kartläggning visar att två viktiga uppgifter för skolan i det brottsförebyggande arbetet är att samverka med andra aktörer och att skapa en trygg miljö för eleverna. Vi ser att hälften av skolorna i kartläggningen samverkar med socialtjänsten i frågor som rör brottsförebyggande arbete. Något färre samverkar med polisen och en av fyra samverkar med barn- och ungdomspsykiatrien.

Vidare kan vi konstatera att fyra av tio rektorer bedömer att det främjande arbetet med trygghet på skolan behöver stärkas. Tryggheten bedöms vara bättre i klassrummet än i skolans gemensamma ytor och på skolgården.

Tydliga skillnader mellan skolor och viktigt med huvudmannens stöd

Det finns stora skillnader mellan skolor i det brottsförebyggande arbetet. På vissa skolor bedöms det inte förekomma någon brottslighet medan andra ser stora utmaningar med såväl kränkningar som skadegörelse, våldsbrott och narkotikabrott. Svaren samvarierar med skolornas socioekonomiska förutsätt-

ningar i betydelsen att rektorer på skolor där en stor andel elever har föräldrar med eftergymnasial utbildning, oftare svarar att skolan präglas av trygghet. Dessa skillnader riskerar dessutom att förstärkas av det rådande ekonomiska läget.

En knapp majoritet av rektorerna svarar att de i stor utsträckning får stöd från huvudmannen i det brottsförebyggande arbetet, och fyra av tio anger att de i liten utsträckning får det. De rektorer som upplever att de får lite stöd är också de som i störst utsträckning anser att de saknar kunskap om brottsförebyggande arbete i skolan. Det är därför viktigt med stöd från huvudmannanivån, och att detta stöd särskilt når de skolor som har störst behov.

Grundskolan behöver stärka arbetet mot skadegörelse medan gymnasieskolan behöver jobba mer mot narkotika

Behovet av att stärka arbetet med trygghet bedöms vara större i grundskolan än övriga skolformer, detsamma gäller arbetet mot skadegörelse. I gymnasieskolan anses behovet av att stärka det förebyggande arbetet vara störst vad gäller narkotikabrott. Det är även i gymnasieskolan som samverkan med polisen sker i störst utsträckning. I de anpassade skolformerna uppges främst det förebyggande arbetet mot kränkningar och hot behöva stärkas.

Sociala och situationella åtgärder behöver pågå parallellt

Skolverkets kartläggning visar att skolorna också använder sig av situationella åtgärder som en del i det trygghetsskapande arbetet, det vill säga åtgärder som syftar till att försvåra möjligheten att begå brott genom att förändra miljön eller öka risken att bli upptäckt.¹ Skolverket bedömer att det är viktigt att socialt och situationellt preventivt arbete bedrivs parallellt och att båda perspektiven får utrymme. Samtidigt uttrycker rektorerna i kartläggningen en osäkerhet kring vilka regelverk som gäller, särskilt när det kommer till kameraövervakning och även kring möjligheten att använda drogtester för att identifiera narkotikabruk.

Skolnärvaro, trygga vuxna och samverkan med andra aktörer är framgångsfaktorer

Skolverket har undersökt vilka framgångsfaktorer respektive utmaningar som skolorna möter i det brottsförebyggande arbetet. De framgångsfaktorer som framträder i vår kartläggning och i forskning handlar å ena sidan om elevernas förutsättningar – att de närvarar i skolan, har tillgång till trygga vuxna och har en meningsfull fritid. Å andra sidan handlar det om skolans förutsättningar – att skolan har resurser att, förutom lärare, anställa både personal inom elevhälsan och personal med annan kompetens. Viktiga förutsättningar är också att skolan har en fungerande samverkan med kommunen, myndigheter och vårdnadshavare samt har möjlighet att sätta in insatser tidigt.

¹ I den här kartläggningen har Skolverket valt att inte fokusera på situationell prevention eftersom det bland annat behandlas i den pågående Skolsäkerhetsutredningen.

På motsvarande vis handlar de utmaningar som framkommer om hög elevfrånvaro, brist på relevant personal och kompetens samt att rektor och personal har otillräcklig kunskap om skolans problembild. Ytterligare en utmaning är att samverkan inte fungerar så väl som den borde, till exempel genom svårigheter att utbyta information med andra aktörer.

Trygghet och trivsel centralt även i övriga nordiska länder

Även i de andra nordiska länderna står trygghet i fokus för skolans brottsförebyggande arbete. I såväl Norge, Danmark som Finland är skolans ansvar för elevers trygghet och trivsel reglerat i styrdokumentet. Liksom i Sverige genomförs elevundersökningar för att kartlägga elevers trivsel och förekomst av mobbning. Gemensamt för de nordiska länderna är vidare förekomsten av program och insatser för att förhindra att unga dras in i en kriminell livsstil, där skolan samverkar polis och socialtjänst. I vår nordiska jämförelse utmärker sig Danmark med dess väl utbyggda fritidsverksamheter, även för äldre elever, som har ett uttalat socialpedagogiskt syfte.

1. Inledning

Den här rapporten är Skolverkets redovisning av uppdraget att kartlägga skolans brottsförebyggande arbete i ett nordiskt perspektiv. Regeringsuppdraget har i sin helhet följande lydelse:

Statens skolverk ska kartlägga och ge en lägesbild av vilken roll skolväsendet har i det brottsförebyggande arbetet i Sverige samt hur motsvarande arbete ser ut i övriga nordiska länder och andra jämförbara länder. Vid genomförandet av uppdraget ska myndigheten inhämta kunskaper och erfarenheter från bl.a. Brottsförebyggande rådet och Barnombudsmannen. Exempel på möjliga framgångsfaktorer ska lämnas. De olika skolformerna och fritidshemmet ska så långt som möjligt särredovisas.²

Redovisningen består av två delar; en kartläggning av skolans brottsförebyggande roll i Sverige och en internationell jämförelse med fokus på de nordiska länderna.

Kartläggningen syftar till att ge en nulägesbild av brottsförebyggande arbete i Sverige med fokus på grundskola, gymnasieskola, anpassad grundskola och anpassad gymnasieskola. Vi har valt att inrikta oss på de skolformerna av flera skäl; dels för att det är där som vi bedömer att det huvudsakliga brottsförebyggande arbetet sker, dels för att det var med rektorer för dessa skolformer som vi hade möjlighet att genomföra en enkätundersökning.³ Det innebär inte att förskolan, fritidshemmet och vuxenutbildningen inte har en del i det brottsförebyggande arbetet. Förskolans och fritidshemmets roll diskuteras också i redovisningen.

Kartläggningen bygger på följande källor:

- En enkätundersökning till rektorer för grundskolor, gymnasieskolor, anpassade grundskolor och anpassade gymnasieskolor. Enkäten besvarades av 672 rektorer under april och maj 2023. Svarefrekvensen var 43 procent.⁴ När vi har analyserat resultaten från enkäten har vi använt kalibrerade vikter som justerar för bortfallet i enkäten. Detta för att minska systematiska fel som kan uppstå på grund av bortfall. I kartläggningen redovisas enbart resultat som är statistiskt signifikanta.⁵
- Dokumentstudier av regelverk, skolans styrdokument, rapporter från bland annat myndigheter och intresseorganisationer samt forskning om brottsförebyggande arbete.
- Intervjuer och samtal med referenspersoner från Brottsförebyggande rådet (Brå), Barnombudsmannen (BO), Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU), funktionshinderrörelsen, Sveriges Elevråd och Sveriges

² Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Statens skolverk.

³ Enkätundersökningen genomfördes i samarbete med ett annat av Skolverkets regeringsuppdrag. Se bilaga 2 för en mer utförlig metodbeskrivning.

⁴ I bortfallsanalysen har vi gjort analyser utifrån följande variabler på skolenhetsnivå: skolform, huvudmannatyp (offentlig/enskild), andelen elever med föräldrar med eftergymnasial utbildning, skolenhetens storlek, kommuntyp/i vilken typ av kommun som skolenheten ligger. De sista tre har vi endast tittat på för grundskolan och gymnasieskolan.

⁵ Se bilaga 2 för en mer utförlig metodbeskrivning.

Elevkårer. Därtill har vi samlat in erfarenheter och synpunkter genom ett gemensamt möte med sammantaget sju enskilda och kommunala huvudmän.

Kartläggningen fokuserar på frågor som rör trygghet, samverkan med andra aktörer, skolans behov av kompetens och stöd inom det brottsförebyggande arbetet liksom utmaningar och framgångsfaktorer. Så kallad situationell brottsprevention har fått mindre utrymme eftersom de frågorna behandlas närmare av Skolsäkerhetsutredningen.

I redovisningen beskrivs även skolans roll i det brottsförebyggande arbetet i Danmark, Norge och Finland. Vad gäller Island har kartläggningen avgränsats till det som kallas den isländska preventionsmodellen. I beskrivningen av länderna har vi talat med representanter för skolmyndigheter i Danmark, Norge och Finland och sammanställt befintlig kunskap från relevanta myndigheter och organisationer.

Vi gör också nedslag i delar av det brottsförebyggande arbetet i skolan i England, Frankrike, Tyskland och Schweiz.

Närliggande uppdrag och avgränsningar

Brottsförebyggande arbete och skolans roll spannar över ett stort antal områden, vilka vi beskriver närmare i redovisningen. Förutom till Skolverket har regeringen gett andra myndigheter i uppdrag att utreda frågor som rör brottsförebyggande arbete kopplat till skolan specifikt och till ungdomar generellt. Det är uppdrag som till stor del pågår parallellt med arbetet med den här redovisningen.

- **SBU** ska sammanställa kunskap om metoder och insatser som används inom det sociala området för att förebygga eller förhindra fortsatt ungdomskriminalitet. De ska också analysera om det finns skillnader mellan de nordiska länderna i bedömning av insatserna och var det kan ske erfarenhetsutbyte mellan länderna. Uppdraget ska redovisas senast den 31 december 2023.⁶
- **SBU** har även ett pågående uppdrag om att ta fram ett kunskapsunderlag om insatser om det brottsförebyggande området. Socialtjänsten ska kunna använda kunskapsunderlaget i arbetet med barn och unga som fastnat i antisociala och kriminella beteenden. Uppdraget slutredovisas den 1 december 2023.⁷
- **BO** har ett regeringsuppdrag om att föra en dialog med berörda myndigheter om hur barn kan skyddas från att utnyttjas i kriminella aktiviteter. I uppdraget ingår också att de ska erbjuda stöd till myndigheter kring arbetsformer för hur barn och unga kan göras delaktiga i det brottsförebyggande arbetet. Uppdraget ska redovisas senast den 1 mars 2024.⁸

⁶ Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Statens beredning för medicinsk och social utvärdering.

⁷ Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Statens beredning för medicinsk och social utvärdering.

⁸ Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Barnombudsmannen.

- **Brå** genomför regelbundet en nationell skolundersökning om brott. Undersökningen beskriver brottsligheten bland ungdomar i årskurs 9 i Sverige, och omfattar både deras egen brottsutövning och deras utsatthet för brott, med utveckling över tid.⁹
- **Brå** har ett uppdrag från regeringen om att studera brottslighet i skolmiljön utifrån befintliga data från Skolundersökningen om brott. I det ingår att beskriva utsatthet för brott i skolmiljö och hur den har utvecklats över tid samt i vilken utsträckning utsattheten för brott i skolmiljö överlappar med mobbning. Uppdraget ska redovisas senast den 1 februari 2024.¹⁰
- **Skolsäkerhetsutredningen** tillsattes 2022 för att utreda och lämna förslag på åtgärder som ska förbättra arbetet med säkerhet i skolväsendet. I det ingår att lämna förslag på hur förbyggande arbete mot våldsdåd i skolan kan stärkas och ta ställning till om skolpersonal ska få genomföra kroppsvisitationer av elever.¹¹ I ett tilläggsdirektiv fick utredaren dessutom i uppdrag att föreslå hur ett lagstadgat ansvar för det brottsförebyggande arbetet ska utformas för skolan, lämna förslag på hur en anmälningsskyldighet ska se ut med utgångspunkt i att polisanmälan ska göras när brott begås i skolan, samt lämna förslag som tydliggör att skolans ytor ska vara stängda för obehöriga.¹² Ytterligare ett tilläggsdirektiv beslutades i augusti 2023. Det inriktas på informationsdelning och innebär bland annat att utredaren ska analysera vilka uppgifter som kan behöva utbytas mellan skola, socialtjänst och brottsbekämpande myndigheter i brottsförebyggande syfte. Den här delen av uppdraget ska redovisas senast september 2024 medan övriga delar av utredningen ska redovisas i februari 2024.¹³

Barn och brott

Idag är barn under 15 år inte straffbara i Sverige.¹⁴ Det bygger på att barn inte anses tillräckligt kognitivt utvecklade för att helt, eller ens delvis beroende på ålder, förstå att deras handling är ett brott.¹⁵ Neurologisk forskning visar att hjärnan är fullt utvecklad först i 25-årsåldern. Psykologisk forskning visar i sin tur att social och emotionell mognad nås kring 20 års ålder, medan förmågan till självkontroll är fullt utvecklad vid 25 års ålder.¹⁶ Det finns dock många andra faktorer för lagstiftaren att väga in när åldersgränser ska sättas.

Frågor om barn och brott är till sin natur komplicerade. Redan 1864 års strafflag gjorde tydlig åtskillnad på barn och vuxna genom att en gärning som utgångspunkt bara var straffbar om den som begått den fyllt 14 år. I en proposition från 1902 anfördes betydelsen av att det som tidigare kallades

⁹ Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Brottsförebyggande rådet.

¹⁰ Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Brottsförebyggande rådet.

¹¹ Dir. 2022:86. *Säkerheten i skolan ska förbättras.*

¹² Dir. 2023:22. *Tilläggsdirektiv till utredningen om att säkerheten i skolan ska förbättras.*

¹³ Dir. 2023:120. *Tilläggsdirektiv till skolsäkerhetsutredningen.*

¹⁴ 1 kap. 6 § brottsbalken.

¹⁵ Se bland annat Forskning.se (2022).

¹⁶ SOU 2018:85. *Slopad straffrabatt för unga myndiga.*

straffmyndigheten skulle flyttas fram till 15 år eftersom barn ”icke hafva hunnit större mognad” och därmed inte ansågs kunna skilja på tillåtna och otillåtna handlingar.¹⁷ I samma proposition föreslogs att ungdomar mellan 15 och 18 år i stället för straff skulle bli föremål för det som kallades allmän uppfostringsanstalt. Det finns alltså en lång historia i Sverige av att göra åtskillnad på brott och straff för barn och ungdomar jämfört med vuxna.

Ungdomsåren är den tid i livet då flest begår brott vilket också speglas i nutida brottsstatistik. En mindre andel unga mellan 13 och 17 år begår flera brott, medan de flesta begår brott vid något enstaka tillfälle.¹⁸ Samtidigt som brott bland ungdomar är vanligare än bland vuxna är de flesta brott som begås av ungdomar, som Brå beskriver det, av lindrig karaktär och få brott är grova.¹⁹ Av de som i sin ungdom begår en eller flera brottsliga handlingar blir de flesta laglydiga och lever välanpassade liv som vuxna.²⁰

Definitionen av ett brott är en gärning som är beskriven i brottsbalken och för vilken straff är föreskrivet.²¹ Så även om barn under 15 år inte kan dömas till påföljd kan själva handlingen räknas som ett brott.²² Dock visar såväl forskningsdiscipliner såsom idéhistoria och filosofi som det allmänna rättsmedvetandet att frågan inte är så enkel; har ett brott begåtts när en treåring slår någon med en spade i sandlådan? Och om alla brott ska polisanmälas, innefattar det barn som cyklar mot rött? Eller trettonåringen som i sin besvikelse över att ha förlorat en match, brister ut i vad som i teorin kan klassas som olaga hot?

Frågan om vad som är ett brott är alltså komplex vad gäller barn och ungdomar. Utan att trivialisera brott bland barn och unga kan det finnas skäl att inledningsvis problematisera brottsbegreppet. Detta eftersom vi i det följande ofta skriver om brott som samlingsbegrepp utan att närmare gå in på vilka handlingar som avses. Även om den generella användningen av begreppet brott passar en kartläggning av det här slaget vill vi peka på att man i andra sammanhang inte sällan gör skillnad på brott som skulle betecknas som allvarliga om straff utdömdes, och brott av mindre allvarlig art.²³

Barnkonventionen och barns rätt till utbildning

Sedan 2020 gäller FN:s konvention om barnets rättigheter som svensk lag. Alla barns rätt till utbildning uttrycks i barnkonventionens artikel 28 och den rättigheten finns också reglerad i regeringsformen och i skollagen.²⁴

¹⁷ Kongl. Maj:ts Proposition 1902:7 s. 45.

¹⁸ Polisen.se (2022).

¹⁹ Brottsförebyggande rådet (2021b).

²⁰ Se till exempel Socialstyrelsen (2020).

²¹ 1 kap. brottsbalken (1962:700).

²² Från och med 1 juli 2023 ska åklagare kunna väcka en så kallad bevistalan som prövar om ett barn begått ett brott även om det inte kan utdömas någon påföljd. Tidigare var det socialtjänsten som kunde anmäla till domstol som kunde pröva om barnet begått ett brott. Bevistalan är främst tänkt att användas vid grova brott som begåtts av barn.

²³ Se till exempel SOU 2022:1.

²⁴ 2 kap. 18 § första stycket regeringsformen och 7 kap. 2–3 §§ skollagen (2010:800).

Barnkonventionens grundpelare är begreppet ”barnets bästa” och finns beskrivet i artikel 3 som säger:

I alla åtgärder som rör barn ska i första hand det som bedöms vara barnets bästa beaktas. Vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall och hänsyn ska tas till barnets egen åsikt och erfarenhet.²⁵

Barnkonventionen innebär ett erkännande av barnets rättigheter, som ska resultera i ett beaktande av barnets perspektiv och att barnets bästa ska stå i centrum när beslut fattas som rör barnet. Barnperspektivet har sin grund i en respekt för barnets intressen, behov och åsikter, samt ställer krav på hur beslutsprocesser som involverar barnet genomförs.²⁶ BO påpekar att barnkonventionens barnsyn innebär att barn är en särskilt utsatt och sårbar grupp i behov av ett extra starkt skydd, samtidigt som de befinner sig i en speciell beroendeställning. Det påverkar barns möjligheter att kunna ta tillvara sina rättigheter.

Ansvarsområden inom skolan som berör brottsförebyggande arbete

Skollagen definierar tydligt att elever har rätt till trygghet och studiero och att skolan ska arbeta för att motverka kränkande behandling. Bland annat står det i skollagen att alla elever ska tillförsäkras en skolmiljö där utbildningen präglas av trygghet och undervisningen av studiero.²⁷ Det ska även finnas ordningsregler på skolan.²⁸ Skollagen anger också att skolans personal ska anmäla till rektorn om ett barn eller elev har blivit utsatt för en kränkning och att rektorn ska anmäla det vidare till huvudmannen som i sin tur ska vidta åtgärder.²⁹ Det finns en skyldighet att utreda (och i förekommande fall vidta åtgärder) mot kränkande behandling som sker utanför skolans område, eller utanför skoltid, om det finns en koppling till verksamheten.³⁰ Om en elev har blivit utsatt för trakasserier eller sexuella trakasserier på sätt som avses i diskrimineringslagen gäller samma regler för personalens respektive rektorns anmälningsskyldighet som vid kränkande behandling.³¹

Alla som arbetar inom skolan är enligt lag skyldiga att anmäla om det finns misstanke om att barn far illa eller riskerar att fara illa.³² Enligt skollagen ska huvudmannen och anställda i skolan på socialnämndens initiativ samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs, om ett barn riskerar att fara illa.³³

²⁵ Barnombudsmannen.se (2021).

²⁶ FN:s kommitté för barnets rättigheter (2014).

²⁷ 5 kap. 3 § skollagen. I samma kapitel i skollagen tydliggörs vidare att det i arbetsmiljölagen finns bestämmelser om kraven på en god arbetsmiljö.

²⁸ 5 kap. 5 § skollagen.

²⁹ 6 kap. 10 § skollagen.

³⁰ Skolverket.se (2023b).

³¹ Skolverket.se (2023b).

³² Skolverket.se (2023c) och Socialstyrelsen.se (2023).

³³ 29 kap. 13 § skollagen.

Elevhälsan har en central roll i mycket av det arbete som kan antas fungera brottsförebyggande på en skola. Nyligen har elevhälsans uppdrag förtydligats, bland annat genom att det numera framgår av skollagen att arbetet ska bedrivas på individ-, grupp och skolenhetsnivå samt i samverkan med lärare och övrig personal. Elevhälsan ska också vid behov samverka med hälso- och sjukvården och socialtjänsten.³⁴

Att säkerställa en trygg skolmiljö fri från kränkningar är visserligen en viktig del i att förebygga brott. Men det finns många andra brott som kan äga rum i anslutning till skolan som skolan inte har något tydligt angivet ansvar att förebygga. I den här kartläggningen har vi utgått både från skolans styrdokument och från sådant som forskningen visar kan ha betydelse i arbetet för att förebygga brott.

Beskrivningar av brottsförebyggande arbete

Det finns inte någon entydig definition av vad brottsförebyggande arbete är. Ett sätt att kategorisera förebyggande arbete är att dela in det i olika preventionsnivåer som kan benämnas universell, selektiv och indikerad beroende på vilken målgruppen för det förebyggande arbetet är.³⁵ Det finns dock inga skarpa gränser mellan de tre nivåerna.

- Den universella nivån vänder sig till alla individer oavsett om riskfaktorer är identifierade.
- Den selektiva nivån vänder sig till grupper som är identifierade baserat på någon gemensam riskfaktor.
- På den indikerade nivån är insatser riktade till individer som redan utvecklat problem i syfte att förebygga återfall eller en fortsatt negativ utveckling.³⁶

Översatt till skolkontext kan den universella preventionsnivån omfatta det arbete som främjar ett skol- och klassrumsklimat präglad av studiero och tillitsfulla relationer mellan elever och vuxna, mellan elever och elever samt en god samverkan mellan hem och skola. Här ingår också arbetet med att främja likabehandling. På den selektiva nivån kan det handla om att kartlägga och förebygga risker för kränkande behandling.³⁷ På den indikerade preventionsnivån bedrivs arbete utifrån individer, där kontakt och samverkan sker med vårdnadshavare och externa aktörer (till exempel socialtjänst och polis).

Brottslighet kan också förstås som att den uppstår när en rad förutsättningar är uppfyllda, och prevention kan också rikta in sig på de förutsättningarna. En

³⁴ 2 kap. 25 § skollagen.

³⁵ Kategoriseringen används bland annat av Socialstyrelsen, Folkhälsomyndigheten och Jämställdhetsmyndigheten. Se till exempel Kunskapsguiden.se (2021a).

³⁶ Socialstyrelsen (2022).

³⁷ Skolverket (2022a).

vanligt förekommande uppdelning i det brottsförebyggande arbetet är den mellan social och situationell brottsprevention.³⁸

Social brottsprevention är den form av prevention som historiskt varit mest vanlig i skolans kontext. Denna form av prevention syftar till att förhindra och förebygga att individer börjar begå brott. Insatser kan handla om att bygga sociala relationer, skapa trygghet och stärka individens impuls kontroll.

Situationell brottsprevention riktar sig, till skillnad från social prevention, mot sammanhanget och miljön där brott begås. I situationell brottsprevention utgår man från frågan vad som får en individ att begå brott på en specifik plats vid ett specifikt tillfälle. Syftet är att begränsa en plats för att göra det svårare att begå brott där. Konkreta åtgärder är till exempel att använda passerkort (förhindrar tillträde till en plats) och övervakningskameror (ökar risken att bli upptäckt).

Skolverkets roll i skolans brottsförebyggande arbete

Skolverket har inget uttalat ansvar för brottsförebyggande arbete i skolan. Däremot ansvarar Skolverket till exempel för att utveckla stöd både vad gäller trygghetsarbetet i skolan och stöd som avser beredskap kring kris och säkerhet. Vidare samverkar Skolverket med andra myndigheter i frågor som rör brottsförebyggande arbete i skolan.

- Skolverket har i uppdrag att inom ramen för sitt verksamhetsområde stödja kommuner och andra huvudmän i arbetet med säkerhet och krisberedskap.³⁹
- På Skolverkets webbplats finns stödmaterial kring att förebygga brott och problembeteenden i skolan samt om säkerhet och krisberedskap i förskola och skola.⁴⁰ Myndigheten har också utsett en ansvarig chef samt ett undervisningsråd som arbetar med brottsförebyggande frågor. Arbetet består bland annat av att Skolverket regelbundet och i olika sammanhang bidrar med myndighetens perspektiv i olika projekt, utredningar och remissvar.
- Tillsammans med Polismyndigheten och Socialstyrelsen bedriver Skolverket ett egeninitierat samarbete gällande brottsförebyggande samverkan.
- I delbetänkandet *Samhället mot skolattacker* föreslås att Center mot våldsbejakande extremism (CVE) tillsammans med Skolverket och Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) ska få i uppdrag att ta fram ett metodstöd för skolväsendets förebyggande arbete mot skolattacker. CVE föreslås få en samordnade roll för uppdraget.⁴¹ Arbetet är tänkt att inriktas mot metoder för att tidigt upptäcka elever som uppvisar oroväckande beteenden och för att hantera skolans oro på ett strukturerat sätt.

³⁸ Clarke, R. och Eck, J. (2003).

³⁹ Förordning (2015:1047) med instruktion för Statens skolverk.

⁴⁰ Se exempelvis Skolverket.se (2023f).

⁴¹ SOU 2023:28.

- Under 2023 publicerade MSB vägledningen *Väldshandlingar med stora konsekvenser i skolan* tillsammans med Skolverket, Polisen och CVE. Den vänder sig till skolledning, skolpersonal och säkerhetsansvariga och syftet är att höja medvetenhet och kunskap om åtgärder före, under och efter en händelse.⁴²
- Skolverket har ett pågående regeringsuppdrag kopplat till trygghet och studiero. Enligt uppdraget ska Skolverket ta fram stöd för skolans personal när det gäller deras befogenhet och ansvar att agera i svåra situationer. I uppdraget ingår också att följa utvecklingen på området. Uppdraget ska redovisas senast den 1 december 2023.⁴³
- Inom det myndighetsgemensamma regeringsuppdraget *tidiga samordnade insatser* (TSI) har regeringen beslutat att brottsförebyggande arbete ska ingå som ett led i arbetet för att motverka gängvåld.⁴⁴
- Skolverket har ett pågående uppdrag att, tillsammans med Socialstyrelsen, stödja huvudmän och socialtjänst i att organisera skolsociala team i grund- och gymnasieskola. Uppdraget innefattar även kartläggning, uppföljning och analys av hur verksamheten i skolsociala team bedrivs och organiseras. Skolsociala team innebär samverkan på strukturell och operativ nivå mellan skola och socialtjänst och syftar till att stödja trygghet och närvaro.⁴⁵
- Skolverket har även ett pågående uppdrag att administrera och betala ut statsbidraget för akutskolor. En akutskola är en organisatorisk lösning som är knuten till en skolenhet där en elev, som en disciplinär åtgärd, tillfälligt kan få utbildning utanför den egna skolenheten.⁴⁶ Bidraget ska användas för personalkostnader.⁴⁷

⁴² Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (2023).

⁴³ Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Statens skolverk.

⁴⁴ Kunskapsguiden.se (okänt årtal a) och Skolverket.se (2023g).

⁴⁵ Regeringsbeslut U2023/01277.

⁴⁶ Regeringen.se (2023).

⁴⁷ Förordningen (2023:117) om statsbidrag för personalkostnader för akutskolor, speciallärare och elevhälsan.

2. Skolans brottsförebyggande roll i Sverige

I det här kapitlet redogör vi för enkätresultaten från rektorer för grundskolor, gymnasieskolor, anpassade grundskolor och anpassade gymnasieskolor kring brottsförebyggande arbete i skolan. Kapitlet innehåller följande delar:

- Arbete för att stärka studieresultaten
- Skolans syfte och uppdrag
- Trygghet i skolans lokaler och omgivning
- Skolan som brottsplats
- Samverkan för att öka stödet till barn och unga
- Skolans förutsättningar att arbeta brottsförebyggande

Redogörelsen rymmer också vissa analyser av enkätresultaten utifrån föräldrars utbildningsnivå samt jämförelser mellan de olika skolformerna.

Skolans syfte och uppdrag

Skolans syfte är att bidra till elevernas personliga utveckling, förbereda för vidare studier och arbetsliv samt ge en god grund för aktivt deltagande i samhällslivet.⁴⁸ I skolans uppdrag ingår arbete med både kunskaper och värden. För att eleverna ska vara väl förberedda för vidare studier och arbetsliv behöver de få god undervisning av yrkesskickliga lärare.

Utifrån läroplanerna framgår att värdegrunden inte gäller värden i allmänhet, utan specifikt de värden som ligger till grund för Sveriges demokratiska samhällsform.⁴⁹ I läroplanernas första kapitel framgår att värdegrundsarbetet bland annat handlar om att skolan i samarbete med hemmen ska främja elevers allsidiga personliga utveckling till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvarskännande individer och medborgare.⁵⁰

I läroplanerna tydliggörs vidare att alla som arbetar i skolan ska medverka till att utveckla elevernas känsla för samhörighet, solidaritet och ansvar för människor, också utanför den egna gruppen.

Skolan bör inte bestämma över elevers värderingar och attityder. Däremot avspeglas vissa värden i skolans mål, där det bland annat framgår att varje elev ska kunna göra och uttrycka medvetna etiska ställningstaganden grundade på kunskaper om mänskliga rättigheter och grundläggande demokratiska värderingar

⁴⁸ 1 kap. 4 § skollagen.

⁴⁹ Skolverket (2023a).

⁵⁰ Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet, Lgr22, Läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall, Lsam22, Läroplan för gymnasieskolan, Gy11, Läroplan för anpassade grundskolan, Lgra22 och Läroplan för anpassade gymnasieskolan, GySär13.

samt personliga erfarenheter.⁵¹ Skolans värdegrundsarbete handlar sammanfattningsvis om skolans arbete med skolklimat och demokratiska processer och arbetsformer, snarare än arbetet med elevernas kunskapsutveckling.

Arbete för att stärka studieresultaten centralt i skolans brottsförebyggande arbete

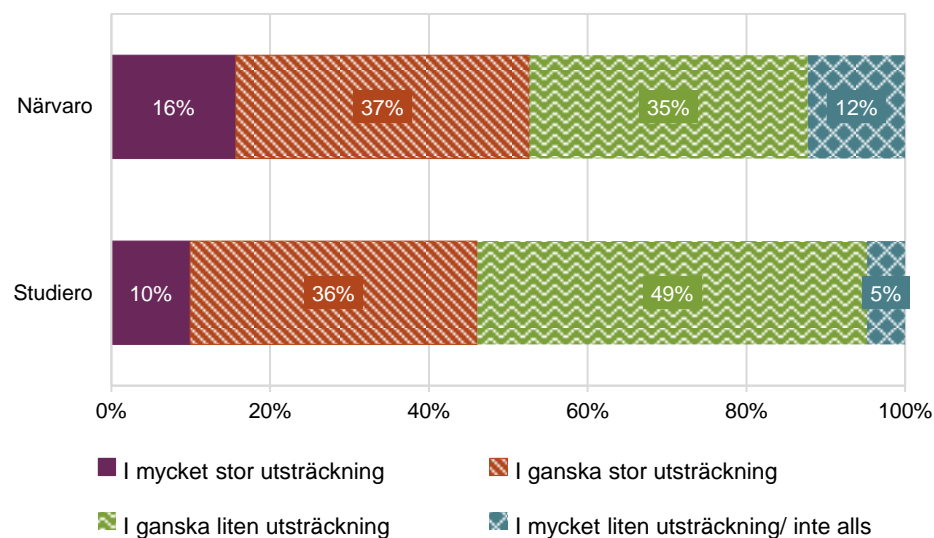
En förutsättning för att skolan ska uppnå sitt syfte är att eleverna är närvarande i skolan. För att få goda möjligheter till vidare studier och arbetsliv räcker det inte att eleverna är närvarande, utan de behöver gå ut grundskolan med behörighet till gymnasieskolan, respektive ta gymnasieexamen. Forskning visar att de elever som inte klarar skolan löper större risk att begå brott och att ju längre utbildning desto mindre sannolikhet att bli dömd för brott.⁵²

Skolnärvaro handlar också om att skolan kan bidra med utvecklingen av en moralisk kompass. Genom forskningen vet vi att skolan har en möjlighet att påverka unga människors moral och förmåga att utöva självkontroll. Det kan i sin tur minska risken för att en del unga uppfattar brott som ett acceptabelt handlingsalternativ.⁵³

Hälften av skolorna behöver stärka arbetet med närvaro

Rektorerna i vår kartläggning har fått frågan om de behöver stärka arbetet med att främja närvaro på skolan som ett led i det brottsförebyggande arbetet. Diagram 1 visar resultaten.

Diagram 1. I vilken utsträckning bedömer du att ni har behov av att stärka ert brottsförebyggande arbete på skolenheten inom följande områden?

⁵¹ Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet, Lgr22, Läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall, Lsam22, Läroplan för gymnasieskolan, Gy11, Läroplan för anpassade grundskolan, Lgra22 och Läroplan för anpassade gymnasieskolan, GySär13.

⁵² Hjalmarsson, R., Holmlund, H., Lindquist, M. (2015) och Nilsson, A och Estrada, F (2009).

⁵³ Wikström, P-O. H. (2023).

Drygt hälften av rektorerna bedömer att arbetet med att främja närvaro i undervisningen behöver stärkas i mycket eller ganska stor utsträckning. Övriga bedömer att det i ganska eller mycket liten utsträckning, eller inte alls, behöver stärkas. Vad gäller studiero så är det knappt hälften av rektorerna som menar att det främjande arbetet med studiero behöver stärkas.

I enkätens fritextsvar lyfter somliga just elevfrånvaro som ett hinder i skolans brottsförebyggande arbete. Dels för att elever som inte närvarar vid undervisningen mer sällan når målen för utbildningen, dels att eleven heller inte blir en del av den gemenskap som en skola med god skolkultur erbjuder. Utifrån samma resonemang betonar andra rektorer ett framgångsrikt närvaroarbete som en nyckel i skolans brottsförebyggande arbete. Så här skriver rektorn för en gymnasieskola:

Elever som fullföljer sin utbildning är en framgångsfaktor och alla elever vi lyckas hålla kvar ger ökade chanser att de inte hamnar i kriminalitet.

Några rektorer betonar att de visserligen har behov av att stärka arbetet med närvaro och studiero men att det inte betyder att närvaron och studieron är dålig. Det ska i stället tolkas som att det är ett pågående arbete som ständigt behöver stärkas. Så här skriver en grundskolerektor:

Så länge det finns elever som känner sig otrygga, och inte trivs, eller inte närvarar, anser jag att man i stor utsträckning behöver stärka det.

Mindre behov av att stärka närvaro och studiero i vissa skolor och skolformer

Det finns vissa skillnader mellan skolorna när vi undersöker svaren närmare. Gymnasieskolan är den skolform som i högst grad behöver stärka närvaron, åtta av tio rektorer svarar att de behöver stärka arbetet med närvaro i ganska eller mycket stor utsträckning. Så här skriver en rektor:

Vi har inte möjlighet att få eleven att gå till skolan utan det är andra aktörer som behöver ge stöd till att frånvarande elever kommer till oss. De flesta av våra elever som har problem med närvaro och som kommer till oss på gymnasiet har haft en lång historia av frånvaro som börjar tidigt i grundskolan. De har då "ärvt" eller skapat ett mönster och vana av frånvaro som är väldigt svår att bryta. Ska man göra en riktad insats är att bryta frånvaro och att eleverna redan från mellanstadiet bevakas och följs upp så de följer skolan och även når målen

Rektorer för de anpassade skolformerna är de som i lägst grad bedömer att skolan behöver stärka närvaron, tre av tio anger det i ganska eller mycket stor utsträckning. De bedömer också att de i lägre grad behöver stärka arbetet med studiero.⁵⁴ Det finns också skillnader i svaren utifrån föräldrarnas utbildningsnivå. Rektorer på skolor där en liten andel elever har föräldrar med eftergymnasial utbildning svarar oftare att de behöver stärka såväl närvaron som arbetet med studiero, jämfört med rektorer på skolor med en stor andel föräldrar med

⁵⁴ Andel som svarar att de har behov av att stärka arbetet med studiero i ganska stor utsträckning: Anpassad grund- och gymnasieskola 18 %, grund- och gymnasieskola 32 %.

eftergymnasial utbildning.⁵⁵ Observera att analysen endast gäller grundskolor och gymnasieskolor och inte de anpassade skolformerna.⁵⁶

Behörighet till gymnasieskolan ses som viktigt i ett förebyggande perspektiv

Vikten av att eleverna fullföljer sin skolgång återkommer i rektorernas kommentarer. Medan somliga rektorer skriver allmänt om vikten av att klara skolan för att inte hamna snett, är andra rektorer mycket konkreta i sin kritik av nuvarande betygssystem. De syftar framför allt på betyget F och kraven för att bli behörig till nationella program i gymnasieskolan. Rektorn för en grundskola uttrycker sig så här:

[Vi behöver] tillräckliga undervisningsresurser för att möta alla elevers behov. [Det är] bedömningshets och underkända betyg. Svårmotiverade elever som ännu inte når målen. Skulle gärna vilja att alla barn känner sig "godkända".

En rektor för en gymnasieskola svarar följande på vår fråga om vad som utgör hinder i skolans brottsförebyggande arbete:

Vi har inte tillräckligt med tid och resurser. Psykisk ohälsa bland våra ungdomar tar den mesta av tiden. Trots detta misslyckas många av dem ändå. Den svenska skolmodellen är ohållbar och skapar ett utanförskap där kriminalitet blir en naturlig följd för de som misslyckas redan innan de kommer till gymnasiet. Hur länge ska detta pågå? Hur kan vi stämpla 15-åringar som misslyckade och stänga dem ute från gymnasiet?

En tredjedel bedömer att arbetet med trivsel och tillhörighet kan stärkas

Vikten av skolans värdegrundsarbete uppmärksammas i forskningen. Brå har konstaterat att mycket av det som forskning visar kan vara våldsförebyggande är ett arbete som i stor utsträckning bedrivs i svensk skola.⁵⁷ Det handlar om trygghetsarbete, att skapa tillitsfulla relationer mellan elever och skolpersonal samt att lösa konflikter i ett tidigt skede innan de leder till exempelvis grövre våld. Det i sin tur skapar både förutsättningar för lärande och ett positivt kommunikationsklimat, vilket bland mycket annat kan göra det lättare för barn och elever att berätta om utsatthet.⁵⁸

Vi har frågat rektorerna om de har behov av att stärka det främjande arbetet med trygghet respektive känslan av trivsel och tillhörighet på skolan. Svaren redovisas i diagram 2.

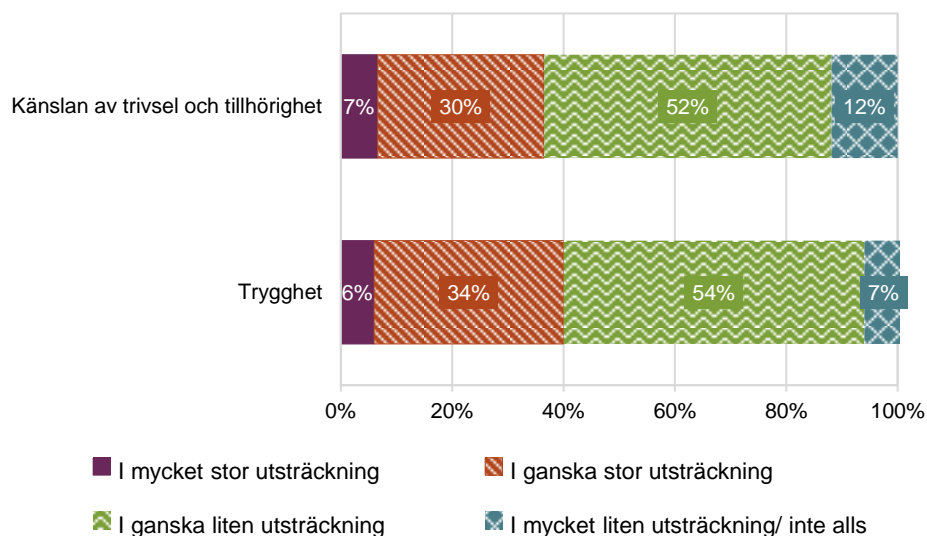
⁵⁵ Andel rektorer som svarar att de behöver stärka arbetet i ganska eller mycket stor utsträckning. Närvaro: Hög utbildningsnivå 38 %, medel 56 %, låg 66 %. Studiero: Hög utbildningsnivå 31 %, medel 49 %, låg 52 %.

⁵⁶ Föräldrars utbildningsbakgrund användes bara för grundskolan och gymnasieskolan eftersom stratumen hade blivit för små om de anpassade skolformerna delades in efter utbildningsbakgrund.

⁵⁷ Brottsförebyggande rådet (2009).

⁵⁸ Brottsförebyggande rådet (2009).

Diagram 2. I vilken utsträckning bedömer du att ni har behov av att stärka ert främjande arbete på skolenheten inom följande områden?

Som diagrammet visar bedömer knappt fyra av tio rektorer att det främjande arbetet kring känslan av trivsel och tillhörighet på skolan behöver stärkas, i mycket eller ganska stor utsträckning. Samtidigt anger drygt sex av tio rektorer att skolenheten i ganska eller mycket liten utsträckning behöver stärka det främjande arbetet med trivsel och tillhörighet. Diagrammet visar också att fyra av tio rektorer bedömer att det främjande arbetet med trygghet behöver stärkas i mycket eller ganska stor utsträckning.

I enkätens öppna svar är det vanligt att rektorerna påtalar betydelsen av att eleverna känner sig trygga. Flera berättar att skolan genomför trygghetsmätningar som får positiva resultat. Men som den här grundskolerektorn illustrerar i sitt svar gäller det inte alla elever hela tiden:

Vi har generellt en trygg och trivsamt skolmiljö både i klassrum och under raster. Men vi arbetar med barn- och ungdomar så det sker konflikter mellan elever och det finns alltid en grupp elever som är utmärkande. Ska jag svara utifrån endast den gruppen elever så är behovet att stärka det främjande arbetet stort. Vi lägger enskilda insatser på dessa elever. Övriga elever vilka är i klar majoritet arbetas det främjande med varje dag med och vi ser goda resultat.

Rektorer för skolor med högutbildade föräldrar är mer nöjda med trivseln...

När vi analyserar enkätresultaten närmare ser vi att det finns signifikanta skillnader i svaren mellan skolor utifrån föräldrarnas utbildningsnivå. I analysen har vi delat upp skolorna i tre grupper – en grupp med skolor där en stor andel föräldrar har eftergymnasial utbildning, en grupp där en medelstor andel har

eftergymnasial utbildning och en grupp med skolor där en liten andel föräldrar har eftergymnasial utbildning.⁵⁹

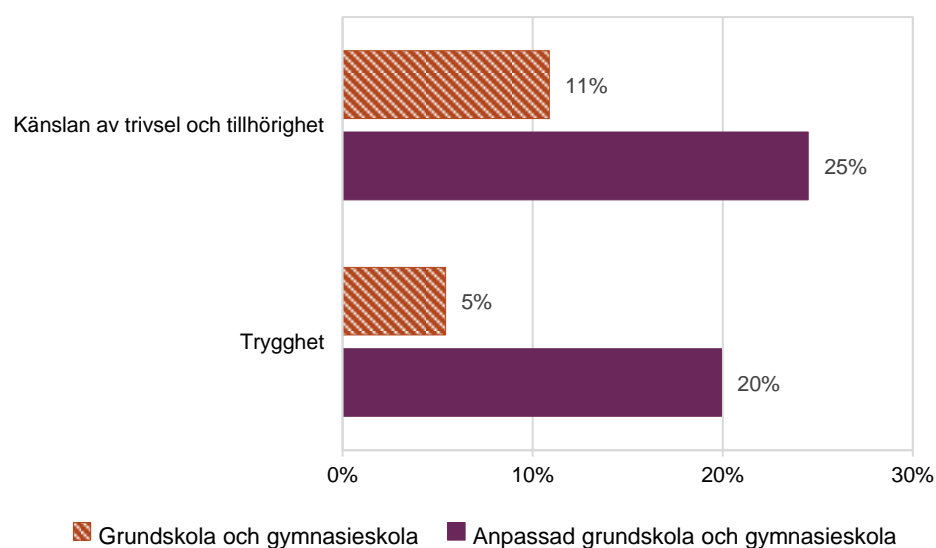
I den grupp av skolor där en liten andel av föräldrarna har eftergymnasial utbildning, anger hälften av rektorerna att de i ganska eller mycket stor utsträckning ser behov av att stärka det främjande arbetet med trygghet och trivsel på skolan. För den grupp skolor där en stor andel föräldrar har eftergymnasial utbildning är motsvarande andel 20 procent.⁶⁰

Vi ser också ett samband med hur rektorerna svarat på en tidigare fråga i enkäten, nämligen frågan om behovet av att främja arbetet med närvaro och studiero. De rektorer som bedömer att de har ett litet behov av att stärka arbetet med närvaro och studiero, svarar också att de i liten utsträckning behöver arbeta med trygghet.

... liksom rektorer för de anpassade skolformerna

Våra analyser visar även statistiskt signifikanta skillnader i frågor om trygghet och trivsel mellan de anpassade skolformerna och grund- och gymnasieskolan. Diagram 3 nedan visar andelen rektorer som svarat att de i mycket liten utsträckning har behov av att stärka arbetet med trivsel respektive trygghet.

Diagram 3. I vilken utsträckning bedömer du att ni har behov av att stärka ert främjade arbete på skolenheten inom följande områden? Andel rektorer som svarat "i mycket liten utsträckning".

Av rektorer i grund- och gymnasieskolan är det fem procent som uppger att de i mycket liten utsträckning ser behov av att stärka sitt främjande arbete med trygghet och en av tio svarar att de i mycket liten utsträckning har behov av att stärka känslan av trivsel och tillhörighet. Motsvarande andelar i den anpassade

⁵⁹ Skolorna är indelade i tre grupper utifrån andel elever som har föräldrar med eftergymnasial utbildning. Grundskolan: Liten andel 0–46 %, medel 47–72 %, stor andel 73–100 %. Gymnasieskolan: Liten andel 0–37 %, medel 38–64 %, stor andel 65–100%. Se bilaga 2 för mer information.

⁶⁰ Andelen rektorer för grund- och gymnasieskolan som svarar att de har behov av att stärka det främjande arbetet gällande trygghet i ganska eller mycket stor utsträckning: Rektorer för skolor med hög utbildningsnivå: 20 %, medel 47 %, låg utbildningsnivå 49 %.

grund- och gymnasieskolan är större, omkring två av tio, vilket alltså innebär att de anpassade skolformerna är mer tillfreds med skolans främjande arbete.

När vi tittar närmare på svaren för grund- och gymnasieskolan, tyder de på att det framför allt är i grundskolan som tryggheten behöver stärkas. Mer än fyra av tio rektorer för grundskolan svarar att de behöver stärka arbetet med trygghet i ganska eller mycket stor utsträckning, jämfört med knappt tre av tio rektorer för de andra skolformerna.⁶¹

Rektorer ser värdegrundsarbete som brottsförebyggande

I enkätsvaren, liksom bland de huvudmän och organisationer vi talat med inom ramen för uppdraget, är det vanligt att föra fram skolans värdegrundsarbete som ett av skolans viktigaste bidrag i det brottsförebyggande arbetet. Betydelsen av att värdegrundsarbetet pågår fortlöpande och inte bara under särskilda temaveckor betonas. Att värdegrundsarbetet genomsyrar hela verksamheten beskrivs också som viktigt för att det brottsförebyggande arbetet ska fungera. Så här skriver en rektor för en gymnasieskola om den egna skolans brottsförebyggande arbete:

All personal arbetar relationellt och det finns många möjligheter för eleverna att be om hjälp tidigt, att fångas upp vid oro och att prata om värdegrundsfrågor.

När rektorerna får beskriva framgångsfaktorer i skolans brottsförebyggande arbete är det vanligt att de betonar vikten av goda relationer mellan personal och elever. ”Relationer är grunden”, sammanfattar en rektor. Andra lyfter fram betydelsen av att all personal på skolan tar ansvar för samtliga elever – ”alla barn är allas barn” är ett uttryck som används av flera. En annan rektor skriver att skolan inte har någon plan för brottsförebyggande arbete, men att man upplever att det som är framgångsrikt i det brottsförebyggande arbetet är att bygga relationer med eleverna och bekräfta alla.

Några rektorer menar att små skolor ger särskilt goda förutsättningar att bygga en gemenskap. Så här skriver en rektor för en grundskola:

Skolan är liten och elever, lärare, assistenter, elevhälsoteam känner varandra väl vilket påverkar skolans arbetsmiljö och trygghet positivt.

Rektorerna poängterar att relationsarbetet är minst lika viktigt i gymnasieskolan som i de lägre åldrarna. En rektor för en gymnasieskola ger som exempel att det inte finns något personalrum på skolan och att personalen får kostnadsfritt kaffe i elevcaféet. Det gör att elever och vuxna möts där och att relationerna stärks. I det möte vi hade med några huvudmän betonade flera av dem att nyckeln i det brottsförebyggande arbetet är att eleverna ska bli sedda, hörda och bekräftade.

Elevers delaktighet påverkar skolkulturen

Elever har rätt till delaktighet och inflytande i sin utbildning och arbetsmiljö, och ska kunna hålla möten och organisera sig.⁶² Skolledningens och personalens stöd

⁶¹ Andelen rektorer som svarar att de i ganska eller mycket stor utsträckning behöver stärka sitt arbete med trygghet. Grundskola 44 %, anpassad grundskola 27 %, gymnasieskola 28 %, anpassad gymnasieskola 29 %.

⁶² 4 kap. 9 § skollagen samt Skolverket.se (2023e).

till elever i att arrangera allt från avslutningsbaler och föreställningar till gymnasieämissor och manifestationer kan också påverka skolkulturen i positiv riktning. Det betonas av de elevrepresentanter som vi intervjuat. De tar upp vikten av elevers delaktighet som en del i det brottsförebyggande arbetet för att skapa en positiv skolkultur med en känsla av tillhörighet.

Vissa hinder finns i arbetet med värdegrundsfrågor

I enkäten har vi bitt rektorer beskriva sådant som utgör hinder i skolans brottsförebyggande arbete. Här lyfter rektorerna några exempel som rör värdegrundsarbete – en rektor nämner grabbig attityd, en annan ser hederskultur som ett hinder i det brottsförebyggande arbetet och en tredje rektor lyfter fram problem med okunskap om värdegrundsfrågor bland lärare.

En av elevrepresentanterna vi intervjuat menar att lärare ibland undviker värdegrundsfrågor som kan uppfattas som kontroversiella. Skolinspektionen drar en liknande slutsats i rapporten *Skolans hantering av kontroversiella frågor i undervisningen*. I rapporten visar Skolinspektionen bland annat att normbildning, konsensuskultur och upplevd otrygghet finns i alla typer av granskade skolor. Trots det får elever sällan delta i lärarledda samtal om sådana frågor. Det gör att eleverna får begränsade möjligheter att utforska vilka värderingar som färgar olika ställningstaganden och att själva ta ställning.⁶³

Trygghet i skolans lokaler och omgivning

Det är huvudmannen som är ansvarig för att säkerställa att skolorna bedriver ett förebyggande arbete som syftar till att skapa trygghet och studiero.⁶⁴ I stöd materialet *Främja trygghet och studiero* beskriver Skolverket hur tillitsfulla relationer och ett aktivt värdegrundsarbete utgör förutsättningar för en trygg skola. Skolverket klargör vidare att det ytterst är rektorns ansvar att skapa trygghet.⁶⁵ Frågor om värdegrund och trygghet ligger således nära varandra och är i praktiken ofta sammanvävda.

Trygghet i skolan är särskilt viktig för barn och elever som lever i otrygghet, visar forskning. Utöver den pedagogiska kontexten har skolan en viktig roll vad gäller att skapa sammanhang och bygga sociala relationer. Såväl den pedagogiska som sociala kontexten, liksom tryggheten i skolan, är kopplad till exempelvis känslan av framtidstro, till psykisk hälsa och till skolprestationer. Samtliga är faktorer som på grupp nivå fungerar som skyddsfaktorer för framtida kriminalitet.⁶⁶

När Skolinspektionen återkommande frågar eleverna om de känner sig trygga framkommer att de flesta känner sig trygga och trivs i skolan. Samtidigt finns det

⁶³ Skolinspektionen (2022).

⁶⁴ 5 kap. 3 § skollagen. I samma kapitel i skollagen tydliggörs vidare att det i arbetsmiljölagen finns bestämmelser om kraven på en god arbetsmiljö.

⁶⁵ Skolverket.se (2023a).

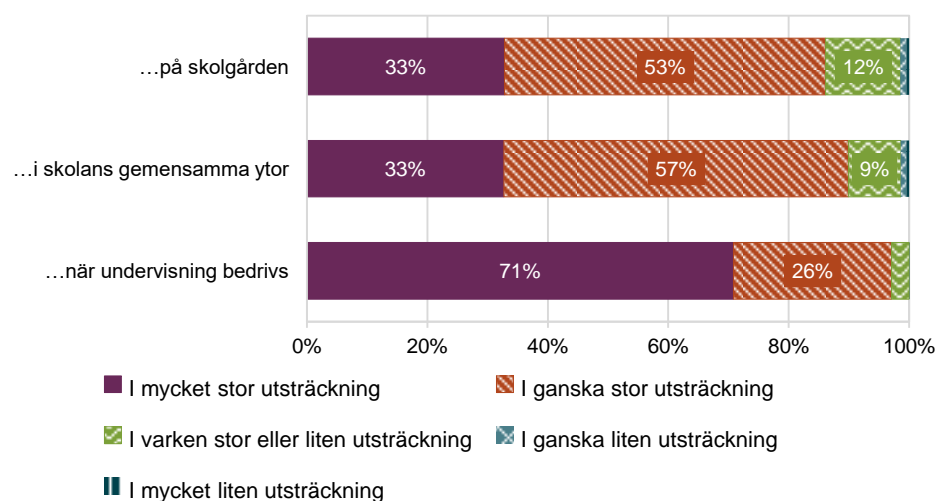
⁶⁶ Alm, S. m. fl. (2019), Granvik Saminathen, M. (2020) och Modin, B. m.fl. (2011).

elever som uttrycker en känsla av otrygghet och den andelen elever har växt över tid.⁶⁷

Skolan bedöms generellt vara trygg – men grundskolan upplevs som minst trygg

I enkäten har rektorerna fått ta ställning till i vilken utsträckning den egna skolenheten präglas av trygghet när undervisning bedrivs, i skolans gemensamma ytor respektive på skolgården. Diagram 4 nedan visar resultaten. En stor majoritet av rektorerna anger att den egna skolenheten präglas av trygghet både när undervisning bedrivs, i skolans gemensamma ytor och på skolgården. Det gäller på en övergripande nivå.

Diagram 4. I vilken utsträckning anser du som rektor att den här skolenheten präglas av trygghet...?

När vi analyserar svaren närmare framkommer vissa skillnader mellan hur rektorer i grundskolan bedömer trygghet i skolans gemensamma ytor och på skolgården, jämfört med rektorer för övriga skolformer. Endast en dryg fjärdedel av rektorerna i grundskolan anger att den egna skolans gemensamma ytor och skolgård präglas av trygghet i mycket stor utsträckning. Detta jämfört med övriga skolformer, det vill säga gymnasieskolan och anpassad grundskola respektive anpassad gymnasieskola, där andelarna ligger på omkring hälften beroende på skolform och svarsalternativ. Rektorer för de anpassade skolformerna uppger oftare att skolgården präglas av trygghet jämfört med rektorer för grundskolan och gymnasieskolan.⁶⁸

⁶⁷ Skolinspektionen (2023) och Skolinspektionen (2021).

⁶⁸ Andel rektorer som svarar att skolenheten präglas av trygghet på skolgården i ganska eller mycket stor utsträckning: grund- och gymnasieskola: 86 %, anpassad grund- och gymnasieskola: 94 %.

Gemensamma ytor och skolgården är mindre trygga än klassrummen

Ett tydligt mönster är att rektorerna genomgående, om än i olika grad, anger att tryggheten är högre när undervisning bedrivs än i skolans gemensamma ytor och på skolgården. Det tyder på att oron för att bli utsatt för brott eller andra kränkningar, är större i de delar av skolan där det mer sällan finns vuxna än i klassrummet. Det stöds också av kommunexempel som visar att de flesta kränkningarna under skoltid sker just på skolgården, och inte i klassrummet.⁶⁹

I enkätmaterialen beskrivs många olika insatser för att förebygga brott kopplat till andra miljöer än klassrummet och andra funktioner än den undervisande lärarens. För de lägre åldrarna lyfts till exempel vikten av organiserade rastaktiviteter fram. För de äldre kan det handla om att säkerställa att den fysiska skolmiljön är utformad på ett sätt som främjar trygghet, till exempel kring toaletterna eller elevskåpen. Brå har i olika sammanhang framhållit vikten av att väga in brottsförebyggande aspekter vid utformningen av den fysiska skolmiljön vid nybyggnationer eller renoveringar av skolor.⁷⁰

En forskningsstudie baserad på svar från elever i årskurs 3–6 visar att sådant som bidrar till otrygghet på raster är att det inte finns tillräckligt många lärare närvarande och att det är brist på strukturerade aktiviteter. Lärarnärvaro ökar känslan av trygghet – att någon är uppmärksam på vad som sker, ser om någon är ensam eller utsatt för mobbning, samt kan ingripa när något händer. Studien tyder också på att elevers upplevelse av tryggheten på rasten har samband med hur de upplever tryggheten på skolan i stort.⁷¹

Vanligare att skolor där föräldrar har hög utbildningsnivå upplever skolan som trygg

Brå visar i en nyligen publicerad analys att ungdomar som går på en skola där en stor andel elever har lågutbildade föräldrar har något större sannolikhet att begå våldsbrott.⁷² I vårt enkätmaterial har vi tittat närmare på sambanden mellan trygghet i grundskolan och gymnasieskolan och föräldrars utbildningsnivå. Analyserna visar att det finns skillnader i svarsmönster beroende på om en stor, medelstor eller liten andel elever har föräldrar med eftergymnasial utbildning. Det framgår av diagram 5 som visar skillnaderna mellan skolor med stor respektive liten andel föräldrar med eftergymnasial utbildning.

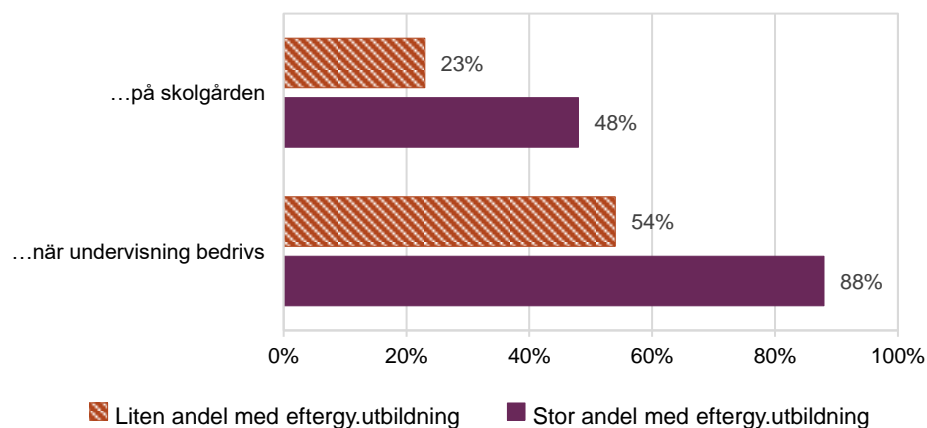
⁶⁹ Se till exempel Tyresö kommun (2021).

⁷⁰ Se till exempel Brottsförebyggande rådet (2023b) och Brottsförebyggande rådet (2018). *Webbinarium Trygga och säkra skolor*.

⁷¹ Forsberg, C., & Horton, P. (2023). Studien är avgränsad till lärare specifikt.

⁷² Brottsförebyggande rådet (2023b).

Diagram 5. I vilken utsträckning anser du som rektor att den här skolenheten präglas av trygghet...? Andel rektorer för grundskola och gymnasieskola som svarar "i mycket hög utsträckning" uppdelat på föräldrars utbildningsnivå.

Skolorna är indelade i tre grupper utifrån andel elever som har föräldrar med eftergymnasial utbildning: liten, mellan och stor andel. Se bilaga 2 för mer information.

I skolor där en stor andel av eleverna har föräldrar med eftergymnasial utbildning svarar rektorer i större utsträckning att skolenheten präglas av trygghet (i mycket stor utsträckning). Det gäller både i klassrummet och på skolgården. På motsvarande sätt svarar rektorer på skolor där en liten andel föräldrar har eftergymnasial utbildning i mindre utsträckning att skolgården och undervisningen präglas av trygghet.

Andra yrkesgrupper än lärare kan spela viktig roll i brottsförebyggande arbete utanför klassrummen

Skolverket har tidigare konstaterat att fler kompetenser i skolan kan bidra till att lärarna får mer utrymme för undervisning och till ökad trygghet både i och utanför klassrummet.⁷³ Eftersom dessa anställda inte har ett tydligt definierat uppdrag inom skolan varierar det vilka arbetsuppgifter de utför samt vilken utbildningsbakgrund de har. I vårt enkätmaterial förekommer en rad benämningar: skolvärddar, elevcoacher, elevkoordinatorer, trygghetspedagoger, lärarassistenter med socialt uppdrag och inte minst socialpedagoger och skolsocionomer. Det som dessa roller har gemensamt, enligt rektorerna, är att de ökar tryggheten och avlastar lärarna. Rektorn för en anpassad gymnasieskola beskriver den övriga personalens roll som en framgångsfaktor så här:

Elevkoordinatorer som har ett tydligt uppdrag och som alltid finns och rör sig i skolans öppna ytor. Återkommande tät kommunikation mellan elevkoordinatorer och ledning.

Socialpedagoger är en yrkesgrupp som särskilt omnämns i svaren vad gäller att skapa en god struktur i det brottsförebyggande arbetet. En av flera rektorer som betonar socialpedagogernas betydelse skriver till exempel:

För att kunna arbeta förebyggande behöver en skola ha socialpedagoger, kuratorer, elevcoacher. De som kan agera, fånga upp och följa upp elever på glid. Lärare har inte

⁷³ Skolverket (2020).

möjlighet i sina tjänster och inte heller alltid rätt kompetens för det uppdraget som kräver till exempel socionomutbildning eller motsvarande.

Det försämrade ekonomiska läget som många skolor känner av under 2023 är samtidigt närvarande i rektorernas svar. Det verkar särskilt få konsekvenser för den personal som inte är lärare.⁷⁴ Så här formulerar sig en rektor för en grundskola:

Vi får nu nedskärningar vilket kommer påverka resurstilldelningen kring övrig personal. Vi har haft en socialpedagog anställd som precis tagit tjänstledigt men inte ersatts... Hon har varit en nyckelspelare i det förebyggande och främjande arbetet.

Skolan som brottsplats

Brå:s skolundersökning genomförs med elever i årskurs 9 vartannat år. Där får de svara på frågor om sin delaktighet i och utsatthet för brott. Den senaste skolundersökningen från 2021 visar att nästan hälften av eleverna rapporterar att de varit utsatta för misshandel, hot, stöld, sexualbrott eller rån vid minst ett tillfälle under det senaste året. Resultaten visar också att brotten ofta sker i skolan, framför allt gäller det misshandel, men även sexuellt ofredande och hot.⁷⁵

Brå konstaterar i en annan rapport om polisanmält våld mot barn, att skolan är en plats där barn och unga blir utsatta för både psykiskt och fysiskt våld. Utsattheten förekommer bland både flickor och pojkar och i olika åldersgrupper. Rapporten visar också att våldet främst sker mellan barn, en mindre andel har begåtts av vuxna mot barn, då antingen av föräldrar eller skolpersonal. Oftast polisanmäls våld i skolan av vårdnadshavare, men det förekommer också att skolan anmäler. Även i fall där vårdnadshavaren gjort polisanmälan kan skolan ha uppmärksammat våldet men det förekommer också fall där vårdnadshavare polisanmäler för att de upplever att skolan inte gör tillräckligt.⁷⁶

Våld, hot och kränkningar i skolan

Brå:s rapport om polisanmälda brott mot barn visar att våldsbrott som begås i skolan kan delas in i tre huvudsakliga kategorier; tillfälliga bråk och konflikter, provocerat våld och trakasserier samt upprepat våld.⁷⁷ Det vanligaste avseende psykiskt och fysiskt våld i skolan är våld som uppkommit under en konflikt mellan unga. Våldet i skolan kan också uppkomma provocerat, i bemärkelsen att det inte förekommit någon konflikt innan. Det kan också handla om upprepat våld och trakasserier mot en elev, det vill säga mobbning. Polisanmälda fall handlar ofta om mobbning, utsatthet för psykiskt våld, fysiskt våld och annan kränkande behandling, som ibland pågått under längre tid.

Våld i skolan kan se mycket olika ut. Enligt Brå kan våld vid underliggande konflikter handla om knuffar eller psykiskt våld i form av hot eller

⁷⁴ Se till exempel Dagenssamhalle.se (2023) och Skolledaren.se (2023).

⁷⁵ Brottsförebyggande rådet (2022).

⁷⁶ Brottsförebyggande rådet (2023a).

⁷⁷ Brottsförebyggande rådet (2023a).

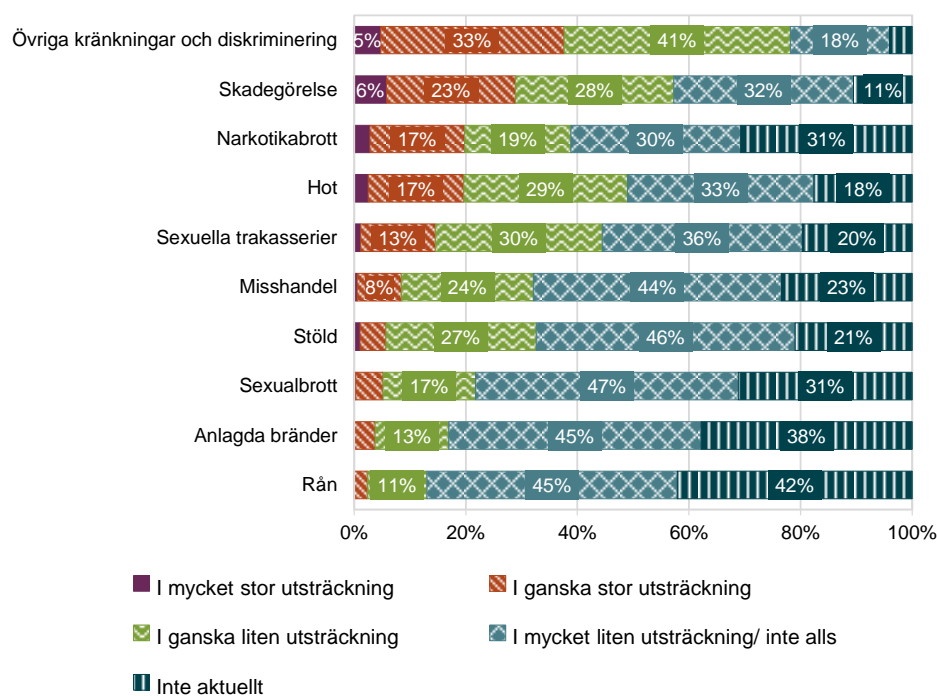
förolämpningar. Bland polisanmälda brott i skolan finns allvarliga hot och grövre våld, till exempel sparkar, strypgrepp samt hot med kniv eller via sociala medier. Vad gäller våld som utövas i en mobbningskontext förekommer dels fysiskt våld, dels olika former av kränkande behandling. Även sexualbrott förekommer, exempelvis spridning av bilder via sociala medier och sexuella ofredanden.⁷⁸

I Brå:s rapport framkommer att elever som utsätts för våld i skolan mår mycket dåligt, det gäller särskilt elever som varit utsatta för upprepade kränkningar och våld.⁷⁹ Forskning visar tydligt på de negativa konsekvenser som utsatthet för mobbning kan få i ett livsperspektiv.⁸⁰

Skolans behov av att stärka det brottsförebyggande arbetet

I enkäten har vi ställt frågor om i vilken utsträckning rektorerna bedömer att de har behov av att stärka det brottsförebyggande arbetet inom ett antal områden, se diagram 6 nedan.

Diagram 6. I vilken utsträckning bedömer du att ni har behov av att stärka ert brottsförebyggande arbete på skolenheten inom följande områden?

Svarsalternativet övriga kränkningar och diskriminering är det svarsalternativ som störst andel rektorer, knappt fyra av tio, menar behöver stärkas på den egna skolan i ganska eller mycket stor utsträckning. Tre av tio uppger att de behöver stärka det förebyggande arbetet mot skadegörelse och två av tio behöver stärka arbetet mot narkotikabrott och hot.

⁷⁸ Brottsförebyggande rådet (2023a).

⁷⁹ Brottsförebyggande rådet (2023a).

⁸⁰ Wolke, D. & Lereya, S. (2015).

I enkätsvaren framkommer vidare behovet av att stärka det brottsförebyggande arbetet kring sexuella trakasserier, 14 procent av rektorerna uppger att det behövs i ganska eller mycket stor utsträckning. Vidare uppger nästan var tionde att det finns ett behov av att stärka det förebyggande arbetet mot misshandel. När det kommer till stöld, sexualbrott, anlagda bränder och rån är det fem procent eller mindre som svarar att de i ganska stor utsträckning behöver stärka det brottsförebyggande arbetet.

Behovet är större på skolor där föräldrarna har låg utbildningsnivå

Även i den här frågan ser vi skillnader i svaren beroende på skolans socioekonomi, mätt i andelen föräldrar med eftergymnasial utbildning. I gruppen skolor där en stor andel föräldrar har eftergymnasial utbildning⁸¹ svarar rektorerna generellt sett oftare att de inte ser ett behov av att stärka arbetet med de olika brottstyperna, framför allt med narkotika, skadegörelse och övriga kränkningar.

Det finns också skillnader om vi analyserar svaren utifrån den tidigare frågan om skolan har behov av att främja arbetet med trygghet. De rektorer som ser ett ganska eller mycket stort behov av att främja arbetet med tryggheten på skolan, svarar också att de i ganska eller mycket stor utsträckning har behov av att stärka arbetet med stöld, rån, narkotika, skadegörelse, misshandel, hot, sexualbrott, sexuella trakasserier och övriga kränkningar. Detsamma gäller motsatsen, att de som inte har behov av att främja tryggheten heller inte har behov av att stärka arbetet med att förebygga ett flertal brottstyper.

De olika skolformerna har olika behov i det brottsförebyggande arbetet

Vi ser även skillnader i svaren utifrån vilken skolform rektorn svarat för, framför allt mellan de anpassade skolformerna och grund- och gymnasieskolan. Rektorerna för de anpassade skolformerna anger att de främst behöver stärka det förebyggande arbetet mot övriga kränkningar och hot⁸², medan rektorerna för grund- och gymnasieskolan svarar att de huvudsakligen behöver stärka arbetet mot övriga kränkningar, skadegörelse och narkotika.⁸³ Precis som i de anpassade skolformerna är det en relativt stor andel av rektorerna i grund- och gymnasieskolan, en av fem, som bedömer att de behöver stärka skolans förebyggande arbetet mot hot. Behovet av att stärka arbetet mot skadegörelse är särskilt stort i grundskolan⁸⁴ medan behovet av att stärka arbetet mot narkotika är störst i gymnasieskolan.⁸⁵

Vidare anger rektorerna för de anpassade skolformerna i högre grad svarsalternativet *inte aktuellt* på frågan om det finns behov av att förebygga brott, det gäller i stort sett samtliga brottstyper. Det kan betyda olika saker, antingen att

⁸¹ Gäller bara grundskolan och gymnasieskolan. Se bilaga 2 för mer information.

⁸² 24 % anger att de behöver stärka det förebyggande arbetet mot övriga kränkningar, 17 % mot hot. Avser de som svarat i *ganska eller mycket stor utsträckning*.

⁸³ 38 % anger att de behöver stärka det förebyggande arbetet mot övriga kränkningar, 30 % mot skadegörelse, 21 % mot narkotika, 20 % mot hot. Avser de som svarat i *ganska eller mycket stor utsträckning*.

⁸⁴ Andel som svarar att de har ganska eller mycket stort behov av att stärka det förebyggande arbetet mot skadegörelse: grundskolan 33 %, gymnasieskolan 20 %, anpassad grundskola 10 %, anpassad gymnasieskola 14 %.

⁸⁵ Andel som svarar att de har ganska eller mycket stort behov av att stärka det förebyggande arbetet mot narkotika: gymnasieskolan 42 %, grundskolan 15 %, anpassad gymnasieskola 10 %, anpassad grundskola 7 %.

de bedömer att skolan inte har behov av brottsförebyggande arbete i samma utsträckning som grund- och gymnasieskolan, eller att de bedömer att arbetet har kommit så pass långt att det inte behöver stärkas ytterligare.

Elever i anpassade skolformer riskerar att bli mer utsatta för brott

I avsnittet ovan redovisade vi att rektorer för de anpassade skolformerna bedömer att de främst har behov av att stärka arbetet mot kränkningar och hot. Flera rektorer kommenterar sina svar med att deras elever ibland kan bete sig hotfullt eller utåtagerande till följd av sin funktionsnedsättning. En av dem skriver:

Våra elever är inte hotfulla, utåtagerande med vilja. Hade de kunnat göra rätt så hade de gjort det.

Rektorerna för de anpassade skolformerna återkommer till att risken för att bli utsatt för brott kan vara större bland barn och unga som har en anpassad skolgång. Rektorerna nämner dels att elever inom anpassad grundskola och gymnasieskola lättare än andra elever blir utnyttjade på nätet och att skolan arbetar med att lära elevgruppen om källkritik och risker i sociala kontakter på internet. Så här skriver en rektor för en anpassad grundskola:

Vi arbetar mycket med att hjälpa våra elever att lära dem om deras rättigheter och skyldigheter på nätet och vi uppmuntrar dem alltid att tala med en vuxen om något händer. Eleverna vänder sig ofta till personal på skolan för stöd och hjälp och skolan samarbetar mycket med vårdnadshavare kring att stötta eleverna.

Andra kommenterar att risken för elever inom de anpassade skolformerna inte handlar om att bli utsatta för brott av kamrater på den egna skolan, utan av elever på närliggande grund- eller gymnasieskolor. Två rektorer skriver följande:

Närliggande reguljär gymnasieskola som utgör lockelse för våra elever. De kan bli retade men också utnyttjade av andra.

Vår elevgrupp inom anpassad grundskola är enligt statistik mer våldsutsatta än andra ungdomar inom normalpopulationen. Därför behöver vi jobba förebyggande för att rusta dem för framtiden.

Rektorerna menar också att det finns en risk att elever i de anpassade skolformerna utnyttjas för att begå brott, bland annat beroende på att de till följd av sin intellektuella funktionsnedsättning har svårare att inse konsekvenserna av sitt agerande. En rektor för en anpassad grundskola uttrycker det så här:

Vår elev-/målgrupp är i riskzon för att hamna och bli delaktiga i situationer som beskrivs ovan [i enkätfrågan]. Detta medför att det alltid finns ett behov av att göra olika utbildningsinsatser och aktiviteter som blir förebyggande kring det, både för personal och elever.

Viktigt att systematiskt motarbeta kränkningar

Forskning visar att det finns samband över tid mellan olika typer av våld i skolan, kränkningar, mobbning och fysiskt våld å ena sidan, och å andra sidan elevers skolprestationer, psykiska hälsa och inblandning i kriminalitet. Det visar att det är

viktigt att arbeta systematiskt mot alla former av kränkningar.⁸⁶ Det grova våldet kan möjliggöras av det mer vanligt förekommande lindriga våldet eftersom exempelvis kränkningar gör att gränsen för vilka beteenden som är accepterade förskjuts.⁸⁷

En rektor för en gymnasieskola nämner i de öppna svaren att det är viktigt att reagera på språkbruk och hur man pratar till varandra, vilket kan ses som en del av det tidigt förebyggande arbetet.

Språkbruket bland ungdomar. Att inte vara en del av normaliseringen av olika ord och uttryck utan att alltid som vuxen markera när en elev använder ett språk som inte är ok.

Flera rektorer nämner att kränkningar förekommer, och att skolan har en nolltolerans samt tydligt utarbetade rutiner för hur man ska arbeta när kränkningar ändå förekommer.

Vi har nolltolerans mot kränkningar och trakasserier, men arbetar aktivt när sådana ärenden kommer till vår kännedom. För det händer att kränkningar sker.

Samtidigt visar forskning att det kan finnas en osäkerhet bland lärare om hur kränkande behandling ska åtgärdas, trots att det finns tydliga regler som säger att det ska åtgärdas. Det gör att anställda i skolan lämnas att själva avgöra om och när en polisanmälan kan eller bör göras. Det ger i sin tur utrymme för skillnader mellan skolor i hur barns uppförandeproblem och ordningsproblem bemöts.⁸⁸

Frågor om samtycke behöver få utrymme

Efter en läroplansändring 2022 bytte kunskapsområdet sex och samlevnad benämning och heter nu sexualitet, samtycke och relationer. Området innefattar bland annat att stärka elevernas förmåga att göra självständiga och medvetna val, bidra till förståelse för egna och andras rättigheter, förmedla betydelsen av samtycke och bidra till utveckling av ett kritiskt förhållningssätt samt hur relationer och sexualitet framställs i olika sammanhang, bland annat i pornografin. Utöver detta ingår det också i skolans värdegrundsarbete att arbeta med normer och jämställdhet, vilket kan ses som en del av skolans förebyggande arbete mot sexuella kränkningar och våld.

Den forskning som finns tyder på att unga kan vara mer utsatta för våld i sina relationer jämfört med vuxna.⁸⁹ Det finns några universella våldsförebyggande program i Sverige som riktar sig till unga. Dessutom finns skolbaserade program som fokuserar på våld i ungas nära relationer.⁹⁰ I enkätens fritextsvar lyfter rektorer exempel på modeller som de använder för att förebygga sexualbrott.

⁸⁶ Polanin, J. R. m. fl. (2021).

⁸⁷ Skollagen reglerar huvudmäns och skolors skyldighet att arbeta målinriktat samt vidta åtgärder mot kränkande behandling. Se kap 6 skollagen, Franzén, A., Gottzén, L. (2020) och Jämställdhetsmyndigheten (2020).

⁸⁸ Vainik, A-L. (2017).

⁸⁹ Se till exempel Brottsförebyggande rådet (2021c).

⁹⁰ Brottsförebyggande rådet (2021c). Ett sådant skolbaserat program är Safe Dates som har utvärderats internationellt och framhålls som lovande av forskare, med effekter på ungas attityder, kunskaper och på våldsamt sexuellt beteende. Jämställdhetsmyndigheten har sedan 2022 ett uppdrag att översätta, anpassa och låta effektutvärdera Safe Dates (och det bredare programmet Dating matters) i Sverige. Se Jämställdhetsmyndigheten (2022).

Modeller som de menar är framgångsfaktorer i den egna skolans brottsförebyggande arbete.⁹¹

Att förebygga och upptäcka narkotikabrott kräver kunskap

Förebyggande arbete mot bruk av alkohol, narkotika, doping, tobak och spel, så kallad ANDTS-prevention, är en del av skolans uppdrag.⁹² Skolverket har tagit fram olika stödmaterial som syftar till att förebygga användning av ANDTS, exempelvis till rektorer och skolledare i framtagning av policys och handlingsplaner. Elevhälsan har en viktig roll i detta arbete. I de öppna svaren säger en rektor för en gymnasieskola:

Narkotikaproblem är stora rent allmänt och finns så klart på vår skola också, men vi jobbar på flera sätt för att främja och förebygga mot både användning och brott.

Narkotikabrott är i stor utsträckning ett upptäcktsbrott, vilket innebär att det behövs kunskap för att upptäcka och identifiera och att fler narkotikabrott sannolikt upptäcks ju mer man jobbar mot problematiken. Några rektorer skriver i sina fritextsvar att det därför kan finnas ett mörkertal vad gäller narkotikabrott.

Vad gäller narkotikabrott och övriga kränkningar så tror jag att det förekommer i större utsträckning än vad personal på skolan upptäcker.

Flera rektorer nämner drogtester i sina svar. Det är tillåtet att genomföra slumpvisa drogtester i skolan under förutsättning att de är frivilliga. Enligt Riksförbundet Narkotikafritt Samhälle använder sig ett 50-tal gymnasieskolor av slumpmässiga drogtester idag.⁹³ Samtidigt har frågan om drogtester i skolan varit debatterad under flera år, vilket skulle kunna förklara varför rektorerna i vår enkät förefaller osäkra på om de får använda sig av drogtester. Skolinspektionen har tidigare ställt sig negativ till drogtester med hänvisning till att det i praktiken är svårt att säkerställa frivillighet.⁹⁴ Justitieombudsmannen gjorde dock bedömningen 2010 att drogtest får genomföras om skolan kan garantera frivillighet.⁹⁵

Av rektorernas fritextsvar framkommer att en del använder sig av frivilliga drogtester, andra kommenterar att de önskar obligatoriska drogtester. Flera rektorer skriver vidare att de regelbundet använder sig av narkotikahundar på skolan även om det också förekommer kommentarer om att det kan vara svårt att få tillgång till narkotikahundar.

Skolmiljön och situationell prevention

Situationellt brottsförebyggande arbete handlar om att förhindra eller försvåra att brott begås genom att förändra den aktuella platsen eller situationen där brott kan

⁹¹ Några exempel är Mentors in Violence Prevention som syftar till att motverka stereotypa könsnormer och förebygga mäns och killars våld och polisens utbildningsmaterial delbart.se som syftar till att minska ungas spridning av nakenbilder och andra kränkande bilder på nätet.

⁹² Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, Lgr22, avsnitt 2.8, Läroplan för gymnasieskolan, Lgy11, avsnitt 2.8 samt Läroplan för anpassade grundskolan, Lgra22 avsnitt 2.8, Läroplan för anpassade gymnasieskolan, avsnitt 2.6., GySär13.

⁹³ Narkopodden (2023).

⁹⁴ Skolinspektionen (2015) och Skolinspektionen (2009).

⁹⁵ Justitieombudsmannen (2010).

begås. Åtgärder kan vara exempelvis kameraövervakning, begränsat tillträde till skolans område eller att märka potentiellt stöldgods.⁹⁶ I de öppna svarsalternativen i vår enkät beskriver rektorer sådant som berör den situationella brottspreventionen. Ett flertal rektorer skriver att de har kameraövervakning på skolan. På frågan om vad de upplever som hinder i det brottsförebyggande arbetet återkommer flera till att de tror att kameraövervakning skulle vara till hjälp men att de upplever att regelverket kring kameraövervakning och GDPR är krångligt.

Kameraövervakning är hårt reglerat och svårt att få godkännande för. [...] Jag tror att kameraövervakning kan underlätta och avskräcka brottslighet på skolan, trots den minskade integriteten som detta medför.

Några rektorer tar också upp aspekten att det spelar roll hur den fysiska miljön ser ut. Detta berör teorin som kallas *Broken windows*⁹⁷ som menar att i en miljö där det exempelvis förekommer mycket skadegörelse och klotter även finns en ökad risk för annan brottslighet. En rektor för en grundskola kommenterar följande kring den fysiska miljön runt skolan:

Den fysiska miljön utanför skolan behöver rustas upp. Fastighetsägare och kommunen behöver se över miljön som är eftersatt vilket i sin tur gör att området i sig riskerar att bli ett utsatt område. Exempelvis klotter som inte tas bort, förfallna byggnader som får stå kvar eller allmän nedskräpning gör att miljön inte upplevs som trygg.

Ett annat hinder som nämns är att skolan är en öppen miljö där det inte finns möjligheter att begränsa tillträdet eller ha kontroll över vilka som vistas där.

[...] svårt med möjlighet att låsa delar av skolan när dessa inte används (det blir "ett häng" i dessa lokaler), avsaknad av skyltning om att obehöriga inte har rätt att uppehålla sig på skolans område/ lokaler.

Stora lokaler och en stor skolgård med många dolda utrymmen.

De elevrepresentanter vi har träffat påtalar att det kan vara positivt för tryggheten att begränsa tillträdet till skolans lokaler. Skolan är ingen allmän plats, det är rektor som har ansvar för tryggheten i skolmiljön och som beslutar om rutiner för exempelvis externa besökare.⁹⁸ Skolan behöver därför inte vara öppen för fler än de som har anledning att vistas där.⁹⁹

Brottsförebyggande arbete ska vara systematiskt och kontinuerligt

Flera rektorer nämner i sina svar vikten av att förebygga tidigt, särskilt när det gäller sexualbrott och kränkningar på nätet.

När det gäller sexuella trakasserier och sexualbrott tänker jag att vi behöver informera mer om vad som sker på exempelvis internet och vad som är ok och inte. Tydliggöra tidigare i åldrarna. Det i sin tur är förebyggande.

⁹⁶ Bra.se (2023).

⁹⁷ Utvecklad på 1980-talet i USA. Se Wilson, J. Q. & Kelling, G. L. (1982).

⁹⁸ Sverigesradio.se (2015).

⁹⁹ Se till exempel Justitieombudsmannen (2017).

Rektorer ser samtidigt vikten av att insatserna ökar i omfattning och att insatserna, i vissa fall, behöver bli mer systematiska. Även samverkansstrukturer, exempelvis med socialtjänst och polis, bör finnas på plats redan innan situationer uppkommer eller oro väcks för en elev. Rektorn för en anpassad grundskola skriver:

Det är ett "håll-i-arbete" som behöver pågå hela tiden och är ett viktigt förebyggande arbete för den elev-/målgrupp vi arbetar med i vår skola. Stärkandet behövs hela tiden och alltid, då det behöver göras individuella insatser utifrån funktionsförmåga och mående.

Några rektorer menar också att skolan genom sitt förebyggande arbete tar ansvar för brott som sker utanför skoltid, och ibland på andra platser än på skolans område. Rektorn för en grundskola skriver så här:

Vi behöver alltid jobba mer med dessa delar. Även om mina elever är unga berörs de av detta då det finns mycket droger i omlopp i området. Skadegörelsen på skolområdet har varit stor, främst efter skoltid och på helger. Det finns det som tyder på att mina elever finns i utkanten av detta, något som aktualiserar det förebyggande arbetet samt arbetet runt tystnadskultur. Kränkningar av olika former behöver vi alltid arbeta mer med, det ingår i vårt förebyggande arbete på skolan som helhet men även genom riktade insatser via elevhälsan.

Behov av kompetens och resurser för brottsförebyggande arbete

Brå menar att brottsförebyggande arbete behöver utgå från kunskap om den lokala problembilden för att förstå dels förekomsten av brott, dels vilka åtgärder som behöver vidtas.¹⁰⁰ Även i vår kartläggning lyfter flera rektorer behovet av mer kunskap om brottsförebyggande arbete hos personalen i skolan.

Det är vanligt att rektorerna nämner att de genomför elevenkäter för att fånga upp elevernas upplevelse av tryggheten på skolan. Samtidigt framgår av rektorernas svar att de ibland saknar kunskap om såväl skolans problembild som vilka åtgärder de enligt lag har möjlighet att vidta. Det förekommer att rektorer svarar att brott inte förekommer på skolan, vilket kan stämma i några enstaka fall men är mindre troligt i andra. Några rektorer uppger att de vet att handlingar som kan vara brottsliga förekommer, men att de inte vet i vilken omfattning:

Vi vet att detta rent allmänt förekommer, men har inte mycket kopplat till skolan direkt som vi vet.

Några rektorer menar att det brottsförebyggande arbetet inte är relevant utifrån situationen på den egna skolan, exempelvis utifrån elevsammansättning eller elevernas ålder:

Vi har elever i förskoleklass till och med årskurs 5, elevernas ålder påverkar därför svaren. Svaren kommer antagligen att ändras i takt med att våra elever blir äldre.

Samtidigt finns det kommentarer från rektorer som menar att brottsförebyggande arbete kräver resurser som skolan inte har. Det förekommer

¹⁰⁰ Brottsförebyggande rådet (2020).

också ett uttryck av otillräcklighet inför det stora ansvar som vilar på skolan. Så här kommenterar två rektorer:

...sedan är givetvis förebyggande arbete viktigt för alla typ av brott, om det sedan ska vara ytterligare ett uppdrag för skolan kan väl diskuteras...

Att skolan ska "fixa" allt som inte bara handlar om att lära. Den sociala målpuffyllelsen att växa som demokratiska individer har en tendens att ta över och skolan förväntas vara den viktigaste samhällsaktören för våra barn och unga. Vi räcker inte till för allt det ansvaret. Vi har inte de resurserna vilket ofta resulterar i att vi inte kan agera så snabbt som vi vet är ett måste för att fånga in elever som inte mår bra.

Händelser utanför skolan påverkar arbetet i skolan

Undersökningar från Brå visar att platser utanför skolan också är vanligt förekommande som brottsplats när elever uppger utsatthet för brott. Det innebär att en del av de brott barn- och ungdomar utsätts för, och brott som barn och ungdomar begår, sker på fritiden.

Flera rektorer betonar att skolan är en del av omvärlden och att de problem som finns där påverkar miljön och arbetet i skolan. Skolans arbete ska därför inriktas på att stärka eleverna så att de är rustade om de blir utsatta för brott utanför skolmiljön. Det kan till exempel finnas utmaningar kopplat till området där skolan är belägen, och till elevernas fritid, även om utmaningarna inte alltid märks direkt på skolan. Rektorn för en gymnasieskola skriver så här:

Det är dock mycket oroligt i vår stad och det händer mycket kring gängkriminalitet och skjutningar. Med anledning av detta så arbetar vi ändå förebyggande och uppdaterar oss med riskbedömningar och fortbildning.

I Brå:s senaste skolundersökning från 2021 uppger 19 procent av killarna och 29 procent av tjejerna att någon har skrivit kränkande saker om dem på nätet under de senaste tolv månaderna. Dessutom anger tolv procent av killarna och 17 procent av tjejerna att någon lagt upp bilder eller filmklipp på dem som de inte ville skulle spridas.¹⁰¹ Nätet och sociala medier lyfts också av rektorerna. Angående vilka områden som skolorna behöver stärka sitt brottsförebyggande arbete inom beskriver en rektor att "elevernas sociala ytor är dynamiska i den digitaliserade sfären". En annan rektor konkluderar att "sociala medier underlättar kränkningar...och fritid påverkar skolan".

De elevrepresentanter vi har pratat med lyfter brott på nätet i allmänhet och sexuella trakasserier på nätet i synnerhet som ett stort problem. Eleverna betonar vikten av ett långsiktigt värdegrundsarbete för att komma till rätta med problemen. Betydelsen av ett fungerande elevhälsoarbete, och tillgång till elevhälsans professioner som elever vågar vända sig till, lyfts också fram i sammanhanget. På kort sikt, när brott redan har skett, lyfter elevrepresentanterna hur viktigt det är att de vuxna agerar. Där har skolan sin roll och polis- och socialtjänst, i de fall det är aktuellt, har sin.

¹⁰¹ Brottsförebyggande rådet (2022).

Samverkan för att öka stödet till barn och unga

Den 1 juli 2023 trädde en ny lag i kraft om kommuners ansvar för brottsförebyggande arbete.¹⁰² Den innebär att kommunerna får ett ansvar för att bidra till att samhällets samlade brottsförebyggande arbete bedrivs på ett effektivt sätt. Lagen syftar till att säkerställa att kommuner utifrån ett kunskapsbaserat underlag tar ställning till brottsförebyggande åtgärder samt även tar visst ansvar för samordning av kommunens brottsförebyggande arbete.

I det betänkande som föregick lagförslaget, betonas samverkan mellan olika aktörer som en nyckel inom brottsprevention.¹⁰³ I den nya lagen läggs därför stor vikt vid samverkan. Det innebär exempelvis att kommunerna ska ansvara för att samverka med relevanta aktörer och att kommunerna har en samordningsfunktion för brottsförebyggande frågor. I det ingår att bidra med information om det brottsförebyggande arbetet till invånare och andra.¹⁰⁴ I de kontakter vi har haft med Brå inom ramen för det här uppdraget betonar myndigheten att skolan är en viktig aktör i kommunernas brottsförebyggande arbete.

Det brottsförebyggande arbetet i kommunerna bedrivs idag på flera nivåer och består av en rad insatser och åtgärder. Arbetet bedrivs bland annat i olika samverkanskonstellationer där skolan ingår som en av flera aktörer. De vanligaste formerna för samverkan är *samverkan skola, socialtjänst, polis och fritid (SSPF)*, *sociala insatsgrupper (SIG)* och *tidiga och samordnade insatser (TSI)*.

Samverkan skola, socialtjänst, polis och fritid (SSPF)

Samverkan skola, socialtjänst, polis och fritid, SSPF, är en vanlig samverkansform. Modellen bygger på inspiration från den danska arbetsformen SSP och riktar sig generellt till ungdomar upp till 18 år. Målgruppen för SSPF kan dock variera i olika kommuner. Arbetet riktar sig ofta till ungdomar på selektiv nivå (riskgrupp) men även på indikerad nivå där ungdomen redan begått brott och löper risk att återfalla. En viktig aspekt är också att aktörerna så långt som möjligt har en gemensam bild av målgrupp, syfte och mål för SSPF-arbetet.

SSPF finns i cirka 150 svenska kommuner.¹⁰⁵ En ungdom kan bli aktuell för SSPF när någon av aktörerna som ingår i samverkan anmält oro för ungdomens utveckling. Det kan exempelvis handla om att ungdomen använder droger eller umgås i kriminella kretsar. Tanken är att alla ungdomar som får stöd genom SSPF ska få en åtgärdsplan och en uppföljningsplan. En central del i SSPF är att den unge eller en vårdnadshavare samtycker till att de olika aktörerna får dela information om ungdomen med varandra.

¹⁰² Lag (2023:196) om kommuners ansvar för brottsförebyggande arbete.

¹⁰³ SOU 2021:49.

¹⁰⁴ Lag (2023:196) om kommuners ansvar för brottsförebyggande arbete.

¹⁰⁵ Brottsförebyggande rådet (2021a). Det förekommer också att kommuner också startar SSPF med en yngre målgrupp (mellanstadiet). Ibland ersätts P (polis) då av F (familj), det vill säga SSFF.

Sociala insatsgrupper (SIG)

Sociala insatsgrupper är en annan samverkansform där skolan ingår. SIG inriktas mot ungdomar och unga vuxna som begått brott eller har annat allvarligt normbrytande beteende och som löper stor risk att fastna i en kriminell livsstil. År 2021 uppgav 109 kommuner att de arbetar med SIG.¹⁰⁶

SIG blir aktuellt när behovet av samverkan från en rad aktörer är stort. Det ska då bildas en unik SIG-grupp för varje ungdom som är föremål för insatser vilket betyder att ålder kan variera, liksom vilka aktörer som är med. SIG är en etablerad del av socialtjänstens arbete, som tillsammans med polisen alltid ska ingå i samverkansformen. Ofta ingår också skola, fritidsverksamhet, psykiatri och hemmet. Ibland finns även Kriminalvården och habilitering med.

Om alla som ingår i samverkansarbetet har samma information, ökar förutsättningarna för att nå fram med rätt stöd i rätt tid. Därför är ungdomens eller vårdnadshavarens samtycke till informationsdelning av annars sekretessbelagda uppgifter mellan medverkande aktörer en central del även inom SIG.

Tidiga och samordnade insatser (TSI)

Tidiga samordnade insatser är ett gemensamt regeringsuppdrag till Skolverket och Socialstyrelsen som syftar till att förbättra samordningen av olika aktörers stöd till barn och unga. TSI är inte en specifik metod utan en gemensam struktur för att ge stöd till barn och unga som är i behov av stöd från flera olika aktörer.¹⁰⁷ Exempel på arbetsformer som testats är Skottlandsmodellen¹⁰⁸ och Förstärkt första linje.¹⁰⁹ Andra arbetsformer har haft fokus på att minska skolfrånvaro¹¹⁰ och brottsförebyggande arbete i socialt utsatta områden.¹¹¹

TSI används ofta vid tidiga tecken på en negativ utveckling. Grunden utgörs av att tvärprofessionella team bestående av personal från skola, socialtjänst och hälso- och sjukvård tillsammans arbetar för att skapa en struktur kring unga som är i behov av stöd. Här är samordning en viktig förutsättning.

Samverkan lyfts fram som central

I vår enkät till rektorer har de svarat på i vilken utsträckning de samverkar med olika aktörer i frågor som rör brottsförebyggande arbete. Resultatet presenteras i diagram 7.

¹⁰⁶ Brottsförebyggande rådet (2021d).

¹⁰⁷ Kunskapsguiden.se (okänt årtal b).

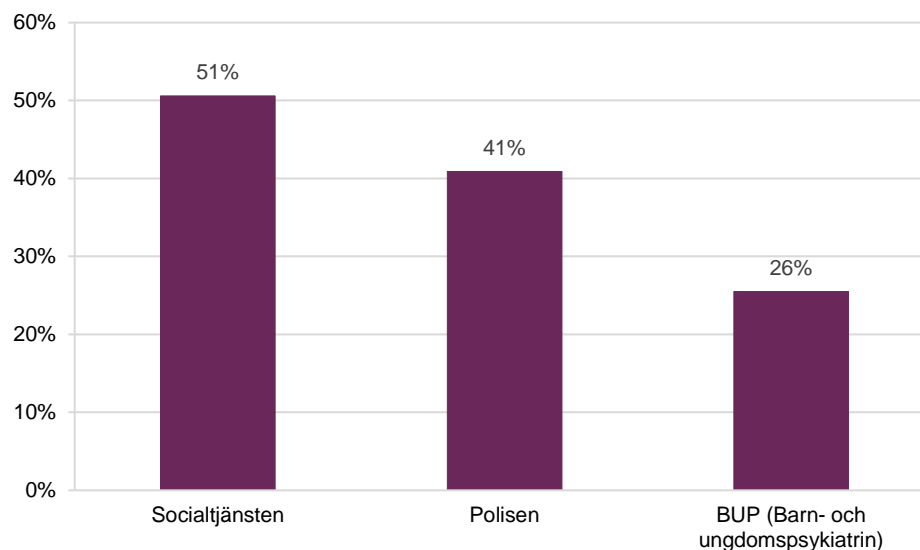
¹⁰⁸ Kunskapsguiden.se (2019).

¹⁰⁹ Kunskapsguiden.se (2021b).

¹¹⁰ Kunskapsguiden.se (2020).

¹¹¹ Kunskapsguiden.se (okänt årtal a).

Diagram 7. I vilken utsträckning samverkar ni med följande aktörer i frågor som rör brottsförebyggande arbete. Andelen rektorer som svarat ”i mycket stor utsträckning” eller ”i ganska stor utsträckning”.

Av diagrammet framgår att det är vanligast att skolorna samverkar med socialtjänsten, hälften av rektorerna uppger att de gör det i mycket eller ganska stor utsträckning. Fyra av tio rektorer anger att de samverkar med polisen i frågor som rör brottsförebyggande arbete och en av fyra samverkar med barn- och ungdomspsykiatri (BUP). Rektorer för gymnasieskolan är de som i högst grad svarar att de samverkar med polisen.

Det är vanligare att rektorer på skolor där en liten andel av föräldrarna har eftergymnasial utbildning svarar att de samverkar med socialtjänst eller polis, jämfört med den grupp skolor där en stor andel föräldrar har eftergymnasial utbildning.¹¹² Det är också vanligare att rektorer för de anpassade skolformerna uppger att det inte är aktuellt att samverka med socialtjänsten, polisen samt BUP.¹¹³

Rektorerna har också kunnat ange andra aktörer som de samverkar med i frågor som rör brottsförebyggande arbete. Några aktörer som nämns av ett flertal rektorer är fritidsgårdar, andra skolor i området, central elevhälsa, trygghetsamordnare eller förebyggande enhet på förvaltningsnivå, fältassistenter, Arbetsförmedlingen, lokala brottsförebyggande råd, Mini Maria och ungdomsmottagningar. Rektorer för de anpassade skolformerna nämner främst barn- och ungdomshabiliteringen.

I de öppna svaren uttrycker rektorer att samverkan är en framgångsfaktor i skolans brottsförebyggande arbete, och att det kan ske i många olika

¹¹² Andel rektorer som svarar att de arbetar med följande i ”ganska” eller ”mycket stor utsträckning” utifrån andel föräldrar med eftergymnasial utbildning. Socialtjänst: Stor andel: 32 %, medel 54 %, liten andel 66 %. Polis: Stor andel: 19 %, medel 46 %, liten andel 57 %.

¹¹³ Andel rektorer som svarat ”inte aktuellt” på frågan om samverkan med olika aktörer. Grund- och gymnasieskolan: BUP 7 %, polisen 6 %, socialtjänsten 4 %. Anpassade skolformer: BUP 20 %, polisen 23 %, socialtjänsten 17 %.

konstellationer beroende på hur problembilden ser ut. En grundskolerektor lyfter särskilt betydelsen av samverkan för att främja ungas utveckling och säger att:

När skolan tar stöd i skollagens kap 5 och tillsammans med vårdnadshavare, polis och socialtjänst samverkar utifrån elevens hela dag och med en omtanke för eleven, så ser vi att det ger högst avgörande resultat framåt för elevens vidare utveckling.

Rektorerna svarar också att det är viktigt att samtliga aktörer i samverkan tar ansvar för sin del och att man undviker att arbeta i stuprör. Samverkan med både polisen och socialtjänsten beskrivs tydligt som framgångsfaktorer. Särskilt samarbetet med polisen lyfts fram, mer specifikt betydelsen av att snabbt kunna nå polisen och att de finns synliga i skolan.

Rektorer vill se mer samverkan

Trots att samverkan beskrivs som avgörande, förekommer det att rektorer upplever att samverkan inte fungerar. Ett problem som lyfts återkommande är att det inte är möjligt att dela information med andra aktörer på grund av sekretess. Rektorn för en anpassad grundskola kommenterar följande:

Vi saknar ett tätare samarbete med socialtjänsten. Sekretess socialtjänst, skola, polis, hälsovård kan ibland vara ett hinder.

Det framkommer i enkätsvaren att det kan finnas en svårighet med att socialtjänstens insatser ofta är frivilliga. Några rektorer menar att skolan inte alltid upplever att socialtjänsten gör tillräckligt för elever som riskerar att begå brott. Andra nämner att samverkan med BUP ofta brister till följd av långa väntetider och personalbrist. Rektorn för en gymnasieskola skriver så här om BUP:

Det är svårt att få tillgång till dessa resurser då de prioriterar de skolor där de behövs mest. Vid enstaka elevärenden så har vi ändå ett gott samarbete, så det är ändå bra och efter de behov som finns.

Rektorerna i vår undersökning uttrycker också en önskan om ökad polisen närvaro i skolorna och ett större deltagande från polisens sida i det brottsförebyggande arbetet. Så här kommenterar två rektorer för en gymnasieskola respektive grundskola:

Polisen har inte riktigt tid att arbeta förebyggande och det är svårt att veta hur vi kan ha löpande kontakt. [På en tidigare kommunal arbetsplats] hade vi på grundskolan en skolpolis, även om polisen skar ner på de tjänsterna, och hen var behjälplig och ökade kontaktytor med elever och personal. Mycket förebyggande arbete startade i de spontana och planerade möten vi hade med skolpolisen.

Hade önskat att polisen kunde vara med närvarande och informera i större utsträckning. Att se att polisen inte är farlig utan någon man ska springa till och inte från.

I augusti 2023 gav regeringen Skolsäkerhetsutredningen ett tilläggsdirektiv. Det innebär att utredaren också ska analysera vilka uppgifter som kan behöva utbytas mellan skola, socialtjänst och brottsbekämpande myndigheter i

brottsförebyggande syfte. Utredaren ska också föreslå författningsändringar som medför att sådana uppgifter kan utbytas.¹¹⁴

Samarbete med vårdnadshavare kan vara problematisk

Samarbete med vårdnadshavare lyfts i enkäten som en framgångsfaktor i relation till det brottförebyggande arbetet. En rektor för en gymnasieskola betonar att samarbete med vårdnadshavare är viktigt även för elever i gymnasieskolan.

Vi är också mycket intresserade av att samarbeta med vårdnadshavare även om våra elever under tiden på gymnasiet blir myndiga. Tidigt samarbete med vårdnadshavare ger en bra grundtrygghet, är vår upplevelse.

Brister i samverkan med vårdnadshavare lyfts av flera rektorer som ett hinder i skolans brottförebyggande arbete. Exempel som nämns är att vårdnadshavare kan välja att inte samtycka till informationsdelning mellan skola, socialtjänst och polis vilket försvårar för de olika aktörerna att samverka kring barnet. I särskilda fall kan samarbetet mellan hemmet och skolan leda till svåra konflikter och att lärare inte vågar anmäla oro till socialtjänsten.

Andra svårigheter som tas upp är förekomst av hederskultur och när vårdnadshavare har problem med missbruk eller kriminalitet. En rektor för en grundskola uttrycker att skolan blir ensam att hantera eventuella situationer som uppstår när samarbetet med hemmet inte fungerar:

Vårdnadshavare har ibland svårt att se sitt ansvar när det gäller elever som förhindrar trygghet och studiero. Skolan skall lösa allt själva.

Vidare uttrycker rektorer att det kan finnas vårdnadshavare som inte ger barnen grundläggande trygghet, som inte tar ett vuxenansvar och att det eventuellt skulle kunna förklaras av en bristande tillit till samhället.

En utmaning är att nå ut till alla vårdnadshavare. Det finns en stor rädsla och hat mot myndigheter såsom socialen.

Samverkan med fritidshemmet, fritidsgårdar och lokalsamhället kan öka tryggheten

Efter årskurs 6 erbjuds inte fritidshem och redan från årskurs 4 går inskrivningsgraden ner markant. Det innebär att eleverna har relativt mycket fritid vars innehåll det finns potential att påverka. För de elever som finns i fritidshemmet spelar det en viktig roll ur ett brottförebyggande perspektiv, enligt rektorerna, som följaktligen betonar samarbetet mellan skola och fritidshem. Även betydelsen av samarbete med den kommunala fritidsförvaltningen och dess fritidsgårdar lyfts av ett antal rektorer. En av de rektorer som betonar fritidshemmets betydelse för värdegrundsarbetet ger följande exempel på framgångsfaktor i det brottförebyggande arbetet:

¹¹⁴ Dir. 2023:120. Nämnda del av uppdraget ska redovisas senast 29 september 2024.

Fritidsverksamheten med goda samtal med eleverna kring skolans värdegrund och framför allt det som händer i samhället. Att få diskutera med vuxna om aktuella problem i samhället eller skolan etc.

En rektor beskriver i enkätsvaren hur de arbetar för att skolan ska vara ”skolan mitt i byn” och framhåller att det är en central framgångsfaktor i det brottsförebyggande arbetet. Skolan mitt i byn-begreppet, eller community-arbete, som det också kallas, handlar om att skolan ska vara en mötesplats även efter lektionerna är slut. Tanken är att om skolan är en gemensam angelägenhet för lokalsamhället kan det i sin tur kan bidra till större delaktighet och trygghet.¹¹⁵ Så här väljer rektorn för en grundskola att beskriva en av sin skolas specifika framgångsfaktorer i det brottsförebyggande arbetet:

Vi har communityarbete som är arbete efter skoltid med aktiviteter. Mycket positivt [i det brottsförebyggande arbetet].

Närhet till lokalsamhälle och samarbete med bland annat kyrkor och idrottsrörelsen lyfts som en framgångsfaktor av flera rektorer även om deras skolor inte har ett uttalat ”community-arbete”. Fritidens betydelse betonas också i en genomgång från Brå som visar att en stor majoritet av dömda ungdomar inte hade vad som kan betecknas som en organiserad fritid eller intressen.¹¹⁶

Skolans förutsättningar att arbeta brottsförebyggande

Det är huvudmannen som ansvarar för att skolan bedriver ett förebyggande arbete för att skapa trygghet och att skolan så långt möjligt är fri från brott och kränkningar. Trots att skolan inte har ett formellt ansvar att arbeta brottsförebyggande är vår utgångspunkt att den sannolikt ändå gör det, om än i olika utsträckning. Utifrån det har vi ställt en fråga om vilket stöd som huvudmannen ger sina skolor i det brottsförebyggande arbetet. Eftersom elevhälsan kan ha en central roll i skolans förutsättningar att förebygga brott har vi också ställt frågor om tillgång till elevhälsa och annan spetskompetens.

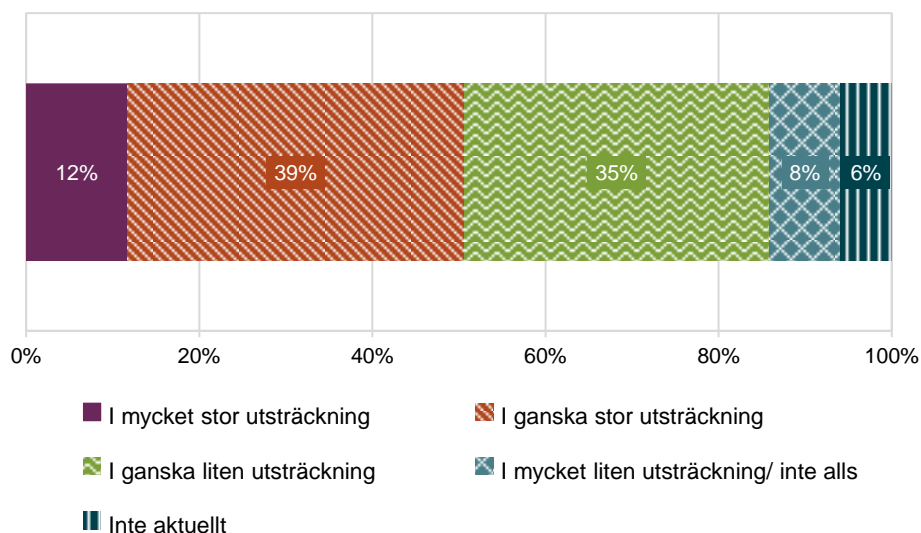
Delad bild av om huvudmannen ger tillräckligt stöd i det brottsförebyggande arbetet

Diagram 8 nedan visar rektorernas bedömning av huvudmannens stöd i det brottsförebyggande arbetet.

¹¹⁵ Se till exempel Göteborg.se (okänt årtal).

¹¹⁶ Brottsförebyggande rådet (2011).

Diagram 8. I vilken utsträckning bedömer du att du som rektor får stöd från huvudmannen i det brottsförebyggande arbetet?

Hälften av rektorerna svarar att de i ganska eller mycket stor utsträckning får stöd från huvudmannen. Samtidigt anger drygt fyra av tio att de i ganska eller mycket liten utsträckning får stöd ifrån huvudmannen i det brottsförebyggande arbetet.

Stöd från huvudmannen i form av samverkan och trygghetssamordnare

En hel del kommentarer ger en positiv bild av huvudmannens stöd. Exempel på nära samarbeten med skolchefen i brottsförebyggande frågor framhävs och flera rektorer lyfter betydelsen av forum på huvudmannanivå där det brottsförebyggande arbetet planeras och följs upp. Vikten av att rektorer i närliggande skolor samordnar sitt arbete lyfts också. Samarbeten av typen SSPF, som vi tidigare har skrivit om, förs också fram som en bra insats från huvudmannens sida. Flera rektorer för kommunala skolor framhåller betydelsen av att huvudmannen anställt en trygghets- och säkerhetssamordnare som ger rektorerna vid kommunens skolor aktuell och relevant information. Säkerhetssamordnaren är också en person som rektorerna kan kontakta för rådgivning i konkreta ärenden.

Rektorerna efterfrågar ytterligare stöd och resurser

I kommentarerna kan vi se att rektorer efterlyser stöd från huvudmannen för att få till en mer effektiv samverkan med andra parter, såsom polis och socialtjänst. Somliga rektorer efterlyser ett mer grundläggande stöd från huvudmannen för att få förutsättningar att bedriva en sådan samverkan överhuvudtaget. Brist på resurser är också en närvarande fråga. Så här skriver rektorn för en gymnasieskola:

Förvaltningen talar om för oss hur och vad vi ska göra [i det brottsförebyggande arbetet] men stödet för att göra det är inte så stort.

En annan rektor får representera de rektorer som visserligen erbjuds visst stöd av huvudmannen, men som samtidigt ger uttryck för att resurser till mer långsiktigt förebyggande arbete ofta saknas:

Mer utbildning och resurser till fysiska åtgärder, larm, appar osv. är på gång. Det saknas tyvärr resurser i form av pengar till personal såsom t.ex. socialpedagog, möjlighet till utökad personal på vissa lektioner osv. Det skulle kanske gjort mest nytta.

Inom ramen för arbetet med kartläggningen har vi träffat några kommunala och enskilda huvudmän som fick ge sina perspektiv på skolans brottsförebyggande arbete. Flera av dem erbjuder sina skolor hjälp från en säkerhetsansvarig och lyfter betydelsen av att skolorna får stöd i att löpande uppdateras i olika frågor; allt från sekretess till kameraövervakning. Huvudmännen understryker att de är medvetna om vikten av att ge ett långsiktigt stöd till rektorerna och att situationella åtgärder ofta får stort fokus. En huvudmannarepresentant säger att:

Vi vill inte ha säkerhetsvakter och flygplatsbevakning. Vi vill bygga förtroende. Det har tagit mycket av min tid.

En majoritet har tillgång till lämpliga resurser och kompetenser...

Skolhuvudmannen kan bidra till att skolorna arbetar brottsförebyggande på många olika sätt. Ett sätt är att se till att rektorerna får utbildning och vägledning i brottsförebyggande arbete, ett annat sätt är att skolan har tillgång till personalresurser. Huvudmannen är ansvarig för att det finns tillgång till elevhälsa liksom personal med sådan kompetens att elevernas behov av specialpedagogiska insatser kan tillgodoses, det vill säga specialpedagog eller speciallärare.¹¹⁷ Skollagen beskriver dock inte närmare vad tillgång till de olika personalkategorierna innebär utan det är huvudmannen som avgör omfattningen av och inriktningen på personalens sammansättning och kompetens.¹¹⁸ Som vi tidigare nämnt har elevhälsans uppdrag nyligen förtydligats genom ändringar av skollagen. Dessa innebär bland annat ett tydliggörande om att elevhälsans insatser inte bara ska riktas till enskilda elever och grupper av elever utan även till insatser som rör skolan i dess helhet.¹¹⁹

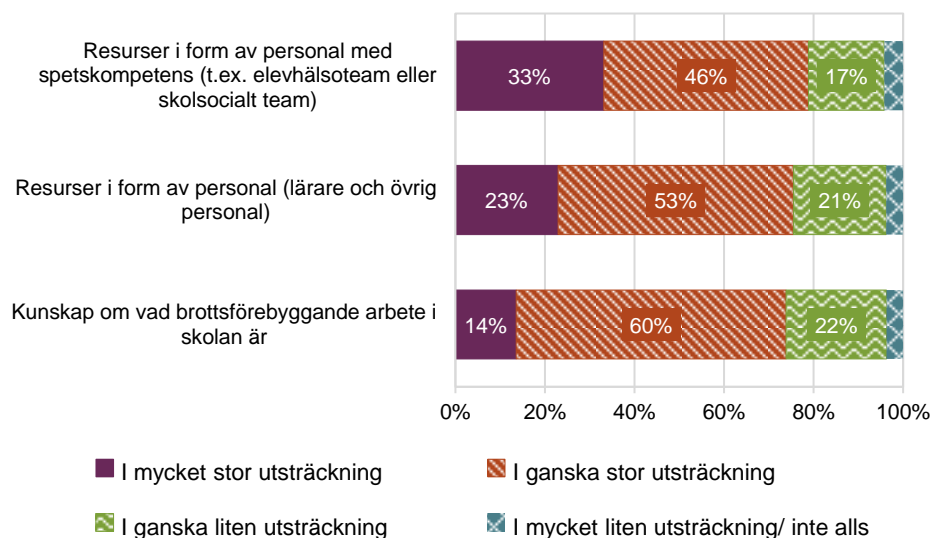
Diagram 9 nedan visar hur rektorerna själva bedömer förutsättningarna att arbeta brottsförebyggande. Åtta av tio rektorer svarar att de har tillgång till spetskompetens i form av elevhälsoteam eller skolsocialt team, i mycket eller ganska stor utsträckning. En nästan lika stor andel, tre fjärdedelar, bedömer att de har tillgång till lärare och övrig personal i mycket eller ganska stor utsträckning. Tre fjärdedelar av rektorerna anger vidare att de i ganska eller mycket stor utsträckning har kunskap om vad brottsförebyggande arbete i skolan är. Det innebär att en fjärdedel av rektorerna bedömer att de i ganska eller mycket liten utsträckning har den kunskapen.

¹¹⁷ 2 kap. 25 § skollagen.

¹¹⁸ Se till exempel SOU 2021:11.

¹¹⁹ 2 kap. 25 § skollagen.

Diagram 9. I vilken utsträckning har du som rektor följande förutsättningar för att arbeta brottsförebyggande på den här skolenheten?

...men förutsättningarna skiljer sig åt mellan skolor

När vi tittar närmare på hur rektorerna svarat på frågorna kan vi se att det finns signifikanta skillnader i svaren mellan de anpassade skolformerna jämfört med grund- och gymnasieskolan. Det är en större andel rektorer i de anpassade skolformerna, fyra av tio, som anger att de i mycket stor utsträckning har tillgång till resurser i form av personal med spetskompetens jämfört med rektorer i grund och gymnasieskolan där sammantaget tre av tio anger det svarsalternativet. Det finns också skillnader mellan svaren utifrån hur många år rektorn arbetat som rektor. De som har varit rektorer i tio år eller mer upplever oftare att de har tillgång till såväl personal som kunskap om brottsförebyggande arbete, åtta av tio anger det. Motsvarande andel för rektorer som arbetat mindre än tio år är drygt sex av tio.

Analysen visar vidare att det finns tydliga samband mellan hur rektorerna svarat på andra frågor i enkäten och hur de bedömer sina förutsättningar att arbeta brottsförebyggande. De som svarar att de i ganska eller mycket stor utsträckning har kunskap om vad brottsförebyggande arbete i skolan är, bedömer också att de har tillgång till såväl personal i form av lärare som övrig personal och personal med spetskompetens. De anger dessutom att skolgården präglas av trygghet och att de i ganska eller mycket stor utsträckning samverkar med både polis och socialtjänst. På motsvarande vis anger de rektorer som har liten kunskap om brottsförebyggande arbete i skolan, också att de i liten utsträckning får stöd från huvudmannen i det brottsförebyggande arbetet.

Personalresurser ses som en grundläggande förutsättning

I enkätens fritextsvar beskrivs tillgången till personal återkommande som en förutsättning för det brottsförebyggande arbetet i skolan. Det gäller i synnerhet vikten av ett aktivt elevhälsoteam. Så här skriver rektorn för en grundskola:

Trygghetsteamet arbetar främjande och förebyggande med årshjul där alla elever få ta del av undervisning om till exempel kränkningar på nätet, ”stopp min kropp” mot sexuella trakasserier med mera. Kränkningar följs upp tillsammans med elevhälsoteamet och i samarbete med vårdnadshavare.

Rektorer för de anpassade skolformerna nämner just tillgången till personal i sina svar och beskriver att de genom hög personaltäthet kan säkra trygghet i skolans miljö.

Vi är en liten skolverksamhet med nära samarbeten dagligen. /.../ Ett elevhälsoteam som är på plats dagligen och väl insatta i varje enskild elevs stödbehov, som handleder och stöttar all skolpersonal kring bemötande och elevstöd.

Samtidigt förekommer kommentarer om att elevhälsan inte alltid arbetar med frågor som rör brottsprevention och att elevhälsan inte ses som en resurs i de frågorna. Vidare kommenterar ett stort antal rektorer att skolan behöver mer personal i form av exempelvis socialpedagoger, kuratorer, elevcoacher och skolvårdar. Till följd av resursbrist har skolorna dock inte alltid möjlighet att anställa eller behålla personalresurserna. Så här skriver två rektorer:

Jag har mycket god kompetens bland personalen men det är oroväckande att man måste dra ner på antalet anställda i skolan när alla vet att det mest kostnadseffektiva för samhället och mänskligt är att satsa förebyggande och främjande.

Vi är [en stor skola] med nära 470 elever och trots det tillåter vår ekonomi endast en skolvård som är den personal vi har att använda oss av utöver undervisande lärare och elevhälsoteam. Det är en enorm utmaning. Vi har inga elaka elever, men vi har fullt av hormonstinna ungdomar i sin viktigaste utvecklingsfas och de är i stort behov av tillgängliga vuxna som har tid att bara se, lyssna och råda när eleverna så önskar. När de vuxna lyser med sin frånvaro är det klart som bara den att det händer saker.

Flera rektorer, liksom en av de elevrepresentanter vi har träffat, beskriver att lärare ibland får ta ett alltför stort ansvar att fånga upp elever i riskzonen när andra personalresurser saknas. Trots att lärare själva varken har tid avsatt eller rätt kompetens för att uppmärksamma och stötta elever på väg in i kriminalitet. En elevrepresentant uttrycker det så här:

Det handlar inte bara om lärarna utan om rektors ledarskap och att det genomsyrar hela skolan. Allt från elevhälsa till den enskilda läraren i det enskilda ämnet. Och att man har funktioner för att fånga upp elever som hamnar snett eller har det tufft. På många skolor upplever jag att lärare känner att de bär det ansvaret själv.

3. Skolans brottsförebyggande roll i ett internationellt perspektiv

I det här kapitlet beskriver vi skolans brottsförebyggande roll i Danmark, Norge, Finland och delvis Island. Informationen bygger på rapporter och webbsidor från myndigheter, organisationer och andra aktörer, liksom kontakter med representanter för skolmyndigheter i Danmark, Norge och Finland. Vi beskriver bland annat hur det brottsförebyggande arbetet är organiserat i de nordiska länderna, regelverk, samarbetsformer och ger exempel på insatser. Kapitlet gör dock inte anspråk på att ge en heltäckande beskrivning av det brottsförebyggande arbetet i respektive land.

Vi gör också nedslag i England, Frankrike, Tyskland och Schweiz i syfte att ge några kortare exempel på hur skolan arbetar brottsförebyggande.

Inledningsvis kan vi konstatera att brottsligheten bland barn och unga i Norden bedöms ligga på en relativt konstant nivå. I Danmark har brottsligheten bland unga minskat de senaste 15 åren, både antalet misstänkta brott och antalet individer som är anmälda för brott.¹²⁰ I Norge bedöms förekomsten av barn- och ungdomskriminalitet vara låg, och brott bland ungdomar har minskat över tid.¹²¹ I Finland har våldsbrottsligheten generellt sett legat på en jämn nivå under de senaste decennierna, men man har under senare år kunnat se en ökning hos en mindre grupp unga.¹²²

Danmark

I Danmark är det brottsförebyggande arbetet organiserat på lokal nivå och utgår från de tolv polisdistrikten. I varje polisdistrikt finns ett distriktsråd (kredsrad) som består av polischefen och alla borgmästare i polisdistriktet. Distriktsrådet utgör den formella ramen för polisens samarbete med kommunerna och utvecklar strategiska mål, prioriteringar och riktlinjer för insatsområden inom respektive distrikt. De arbetar också för att varje kommun inom distriktet ska ha ett brottsförebyggande samarbete med polisen, vilket omfattar samarbete med skolor och socialtjänst.¹²³

På kommunal nivå finns lokalråd vilka har det övergripande ansvaret att organisera det brottsförebyggande arbetet i kommunen. Tanken är att mål och ramar för det brottsförebyggande arbetet ska utarbetas lokalt, tillsammans med bland annat närpolisen, lokala myndigheter, organisationer, institutioner och andra företrädare för lokalsamhället.¹²⁴ Lokalrådet utgör en länk mellan distriktsrådet och de lokala insatserna och ska säkerställa att det

¹²⁰ Justitsministeriets forskningskontor (2022).

¹²¹ Regjeringen.no (2021).

¹²² Riku.fi (okänt årtal b).

¹²³ Dkr.dk (okänt årtal a).

¹²⁴ Politi.dk (okänt årtal).

brottsförebyggande arbetet i kommunen ligger i linje med kommunens övriga politik.¹²⁵

Det Kriminalpræventive Råd

Det Kriminalpræventive Råd (DKR) är Danmarks motsvarighet till Brottsförebyggande rådet och inrättades av Justitsministeriet redan 1971. DKR är inte en myndighet utan en sammanslutning av ett femtiotal branschorganisationer, myndigheter och andra som har ett intresse av brottsförebyggande arbete. De arbetar bland annat med att samla in kunskap till beslutsfattare, mobilisera medborgare i det brottsförebyggande arbetet och ge råd till företag och medborgare om hur de kan skydda sig mot brott.¹²⁶

DKR har fyra utskott varav ett är Utskottet för barn och unga (Udvalget for Børn og Unge). Här ingår fackföreningar för lärare och skolledare, barn- och ungdomsorganisationer, Børne- og Undervisningsministeriet, Justitsministeriet, bostadsbolag och polisen. Utskottet arbetar bland annat med att förebygga brott som begås av, mot och mellan barn och ungdomar, anordna aktiviteter och insatser riktade till barn och ungdomar för att påverka utvecklingen av kriminalitet samt stärka det lokala SSP-samarbetet (mer om SSP nedan).¹²⁷

Lagstiftning och reformer

I likhet med Sverige finns i Danmark ett stort fokus på trivsel och värdegrundsfrågor. Det gemensamma arbetet med trivsel och värdegrund regleras framför allt i skollagen och undervisningsmiljölagen. Läroplanerna (læseplaner) utformas lokalt på varje skola och beslutas av kommunalstyrelsen. De ser därför olika ut på skolorna men de följer vägledningar för respektive ämne från Barn- och undervisningsministeriet.¹²⁸

Sammanhållen barnpolitik

Sedan 2004 ska alla kommuner utarbeta så kallad sammanhållen barnpolitik (Sammenhængende Børnepolitik).¹²⁹ Den sammanhållna barnpolitiken anger den politiska riktningen för kommunens alla insatser för barn och unga. Syftet är att skapa samstämmighet mellan kommunens generella och förebyggande arbete å ena sidan, och riktade insatser mot barn och unga i behov av stöd å andra sidan. Den sammanhållna barnpolitiken omfattar flera sektorer såsom daghem, skola, hälsosektorn, frivilligorganisationer och kommunens förvaltning för barn och familj, men arbetet ser olika ut i kommunerna.

Som en del av den sammanhållna barnpolitiken ska kommunstyrelsen (kommunbestyrelsen) ta fram en handlingsplan för enskilda barn och unga som

¹²⁵ Dkr.dk. (okänt årtal a).

¹²⁶ Dkr.dk (okänt årtal b).

¹²⁷ Dkr.dk (2023).

¹²⁸ 1 kap. § 2 folkeskoleloven.

¹²⁹ 6 kap. § 19 serviceloven.

begått brott. Handlingsplanen ska utarbetas tillsammans med barnet och syftar till att ge stöd och motverka ytterligare kriminalitet.¹³⁰

Folkeskolereformen med fokus på trivsel

2014 trädde Folkeskolereformen i kraft, en reform av grundskolan med bland annat fokus på att öka trivseln i grundskolan. Den syftade även till att stärka kunskapsutvecklingen och minska betydelsen av elevernas sociala bakgrund. Reformen innebar till exempel fler undervisningstimmar, att det blev obligatoriskt för skolorna att erbjuda läxhjälp och utökad stöd till elever.¹³¹

Läsåret 2015/2016 blev det obligatoriskt för folkeskolor och specialskolor att genomföra trivselundersökningar bland eleverna. Trivselundersökningar ska genomföras årligen bland elever i förskoleklass (børnehaveklassen) och årskurs 1–9 i folkeskolan, liksom kommunala specialskolor. Kommunerna och skolorna ska använda de årliga undersökningarna i sitt systematiska arbete med trivsel och undervisningsmiljö, och Barn- och undervisningsministeriet använder undersökningen i sin årliga lägesrapport.¹³²

I en utvärdering gjord av Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd (VIVE) konstaterades dock att varken trivseln eller inlärningen hade förbättrats fyra år efter reformen.¹³³

Undervisningsmiljölagen

Till skillnad från Sverige finns det i Danmark, utöver en arbetsmiljölag, också en undervisningsmiljölag som reglerar skolans miljö. Enligt undervisningsmiljölagen ska skolor genomföra och offentliggöra en undersökning av undervisningsmiljön minst vart tredje år.¹³⁴

Skolstyrelsen och rektor på varje skola ska också ta fram en värdegrund (værdiregelsæt) för skolan. Ofta sker det i samarbete med elevråd, föräldrar och lärare. Värdegrunden ska bland annat innehålla en strategi mot mobbning, inklusive digital mobbning, samt riktlinjer för gott uppförande och respektfulla relationer både mellan eleverna och mellan elever och lärare. Strategin revideras vid behov. Om skolan upptäcker problem med den psykosociala undervisningsmiljön, till exempel att en elev blir mobbad, ska skolan omedelbart sätta in tillfälliga åtgärder för att förändra undervisningsmiljön och inom tio arbetsdagar ta fram en handlingsplan.¹³⁵

Sedan 2001 finns Dansk Center for Undervisningsmiljø (DCUM), en statlig institution som har till uppgift att bidra till att säkerställa och utveckla en god undervisningsmiljö i Danmark. I det ingår att ta fram vägledning till elever, men också till utbildningsinstitutioner och myndigheter i frågor som rör undervisningsmiljön.¹³⁶ Om en elev eller elevens vårdnadshavare upplever att

¹³⁰ 11 kap. § 57 a serviceloven.

¹³¹ Folketinget (2013).

¹³² Uvm.dk (2023).

¹³³ VIVE (2020).

¹³⁴ Lov om elevers og studerendes undervisningsmiljø.

¹³⁵ Uvm.dk (2023).

¹³⁶ 2 kap lov om elevers og studerendes undervisningsmiljø.

skolan inte gör tillräckligt för att stoppa mobbning i skolan, kan man klaga till skolan. Om skolan inte hanterar klagomålet kan det skickas vidare till Den Nationale Klageinstans mod Mobning, en del av DCUM, som kan ge skolan föreläggande om åtgärder eller utfärda sanktioner.¹³⁷

Skolan kan sätta in åtgärder om ordningsregler bryts

Skolorna bestämmer själva vilka ordningsregler som ska gälla för att säkerställa en trygg och bra undervisningsmiljö. Det är Barn- och undervisningsministeriet som bestämmer vilka åtgärder skolorna får använda sig av när elever inte följer ordningsreglerna.

Om en elev trots samtal och varningar inte följer skolans ordningsregler, får rektorn vidta åtgärder. Rektor kan bland annat besluta om kvarsittning, avstängning från undervisningen i upp till tio dagar eller att eleven flyttas till en annan klass eller skola. Åtgärden måste dock stå i proportion till handlingen, elevens ålder och en samlad bedömning av omständigheterna kring händelsen.¹³⁸ Skolan ska också koppla in så kallad pedagogisk-psykologisk rådgivning¹³⁹ om eleven misstänks ha behov av stöd.

Värt att notera är att skolan har rätt att agera också om eleven bryter ordningsreglerna på fritiden om det har direkt påverkan på ordningen i skolan eller undervisningsmiljön, till exempel vid kränkningar på sociala medier.

Lärare i Danmark har samma befogenheter att använda fysiska ingripanden som andra medborgare, det vill säga i undantagsfall och i självförsvar.¹⁴⁰

Vårdnadshavare har stort inflytande på skolan

I Danmark har vårdnadshavare ett långtgående ansvar för sina barns uppförande och utveckling, både i och utanför skolan. Vårdnadshavare pekade också ut som en resurs i det brottsförebyggande arbetet – vårdnadshavares engagemang i barnets skolgång ses som väsentligt för hur den unge förhåller sig till sitt skolarbete och skolnärvaro.¹⁴¹

I folkeskolagens första kapitel står att ”Folkeskolan ska i samarbete med föräldrarna ge eleverna kunskaper och färdigheter/...”¹⁴² och ”Elever och föräldrar samarbetar med skolan för att leva upp till folkeskolans syfte”.¹⁴³ Enligt samma lag ska alla folkeskolor ha en skolstyrelse (skolebestyrelse). Skolstyrelsen beslutar om principer för skolans verksamhet. De utformar förslag till läroplaner och beslutar om samarbetet mellan skola och hem. I styrelsen ska det bland annat finnas representanter för vårdnadshavare. Om skolan har specialklasser eller fritidsverksamhet ska det även finnas representanter för vårdnadshavare för de

¹³⁷ Dcum.dk (okänt årtal).

¹³⁸ Bekendtgørelse om fremme af god orden i folkeskolen.

¹³⁹ Pædagogisk Psykologisk Rådgivning (PPR) är en funktion inom kommunen som utreder och bedömer barn och ungas behov av specialpedagogiskt stöd i skolan.

¹⁴⁰ Bekendtgørelse om fremme af god orden i folkeskolen.

¹⁴¹ Dkr.dk (okänt årtal c).

¹⁴² 1 kap. § 1 folkeskoleloven.

¹⁴³ 1 kap. § 2 folkeskoleloven.

verksamheterna. I styrelsen ingår också lärare och annan personal på skolan men det är en vårdnadshavare som ska inneha ordförandeposten.¹⁴⁴

Vårdnadshavares ansvar när barn misstänkts för brott

För att stärka vårdnadshavares ansvar ytterligare införde den danska regeringen ett så kallat föräldraföreläggande (forældrepålæg) 2006. Syftet var att ge kommunerna kraftfullare redskap att hantera vårdnadshavare och barn som inte blir hjälpa av andra åtgärder. 2009 infördes också ett barn- och ungdomsföreläggande (børne- og ungepålæg) för unga mellan 10 och 17 år.¹⁴⁵

Föräldra- respektive barn- och ungdomsföreläggande innebär att kommunen ska sätta in särskilda åtgärder mot vårdnadshavare och barn om barnets utveckling är i fara och vårdnadshavaren inte bedöms leva upp till sitt ansvar. Det kan handla om att barnet har hög skolfrånvaro, men också om problem utanför skolan såsom att barnet är misstänkt för brott eller har andra anpassningsproblem. Vårdnadshavare kan då åläggas att exempelvis följa barnet till skolan eller en fritidsaktivitet, delta på föräldramöten eller i kommunens föräldraprogram. För barn och unga kan föreläggandet innebära att de får en praktikplats eller får reparera eventuell skadegörelse.

Om förelägganden inte följs får det stora konsekvenser för familjerna. För vårdnadshavarna kan det innebära att kommunen stoppar utbetalningen av bostadsbidrag och barnbidrag (børne- og ungeydelsen). Om den unga inte följer sitt föreläggande *ska* kommunen begära hjälp från polisen.¹⁴⁶

Polisanmälningar och drogtest i skolan

Straffbarhetsåldern i Danmark är 15 år.¹⁴⁷ 2015 uttalade sig Folketingets Ombudsmand om att brottsliga handlingar som begås av barn under 15 år inte bör bestraffas och att det heller inte är aktuellt att koppla in polisen när det gäller barn under 15 år. Polisen ska bara kontaktas om det finns särskilda skäl, till exempel att polisutredningen sker inom ramen för SSP (se nedan).¹⁴⁸

Samtidigt har det precis som i Sverige varit otydligt hur personal i skolan ska agera när en elev begår brott. Ersättningsnämnden (Erstatningsnævnet), som betalar ut ersättning till brottsoffer, beslutade under några år att inte godkänna ersättning om brottet inte var polisanmält. Flera organisationer med koppling till skolan, såsom Danmarks Lærerforening, Skolelederforeningen, Skole og Forældre och Forældrenes Landsorganisation var mycket kritiska till det efter att skolpersonal som utsatts för brott av elever blivit utan ersättning när de inte velat polisanmäla barnet.¹⁴⁹ 2018 beslutade Högsta domstolen att lärare får dispens från kravet på polisanmälan.¹⁵⁰

¹⁴⁴ 6 kap. § 42 folkeskoleloven.

¹⁴⁵ 11 kap. § 57 a serviceloven.

¹⁴⁶ 11 kap. § 57 b serviceloven.

¹⁴⁷ 3 kap. § 15 straffeloven.

¹⁴⁸ Folketingets ombudsman (2015).

¹⁴⁹ Folkeskolen.dk (2021).

¹⁵⁰ Folkeskolen.dk (2018).

Även frågan om skolan får drogtesta elever har diskuterats i Danmark. Drogtester är tillåtet på gymnasieskolor om de finns uppsatta i skolans ordningsregler. Dock får en elev bara testas vid konkret misstanke om att hen är påverkad. Om en elev vägrar låta sig testas får rektor besluta om ”rimliga och relevanta” åtgärder.¹⁵¹ Den statliga myndigheten Sundhetsstyrelsen avråder dock gymnasieskolor från att drogtesta sina elever. Myndigheten menar att trivsel och närvaro i skolan är den bästa metoden för att förebygga missbruk, och att drogtestar riskerar att underminera tilliten mellan eleven och skolan.¹⁵²

Exempel på arbetsmodeller och insatser

Under de senaste decennierna har den danska regeringen beslutat om ett flertal insatser för att förebygga och bekämpa kriminalitet. Det finns också en rad insatser som inte uttryckligen syftar till att förebygga brott utan snarare finns till för ökad integration och för att fler unga ska slutföra skolan, vilket i sin tur kan leda till minskad brottslighet. De flesta insatser är uppbyggda kring samverkan mellan olika aktörer där skolan finns med som en av flera parter. Nedan beskrivs ett urval av insatser.

Skole, socialforvaltning och politi (SSP)

SSP-samarbetet är den danska motsvarigheten och föregångaren till det svenska SSPF. Samarbetet syftar till att förebygga kriminalitet bland barn och unga och utvecklades redan på 1970-talet av DKR. Samarbetet finns idag i samtliga kommuner i Danmark och utgör ramen för det lokala brottsförebyggande arbetet för barn och unga.¹⁵³ Ursprungligen ingick skola, socialtjänst och polis men numera ingår ofta fler aktörer såsom kulturverksamhet, fritidsverksamhet, studie- och yrkesvägledning, missbruksrådgivare och stadsplanerare. I vissa kommuner finns också särskilda nätverk där vårdnadshavare till barn inom SSP får stöd av varandra.¹⁵⁴

2018 presenterades reformen *Alle handlinger har konsekvenser – en reform af indsatsen mot ungdomskriminalitet*. Det är en samling initiativ i kampen mot ungdomsbrottslighet som syftar till att unga ska mötas av tidigare och mer konsekventa åtgärder från samhällets sida.¹⁵⁵ I och med reformen pågår ett utvecklingsarbete för att säkerställa ett ännu mer enhetligt SSP-samarbete mellan kommuner och övriga myndigheter.

SSP-samarbetet har traditionellt främst varit inriktat på förebyggande åtgärder. Det finns dock ett antal exempel där SSP-samarbetet också bidrar till det främjande arbetet, till exempel när det kommer till konflikthantering och idrottsaktiviteter.¹⁵⁶

¹⁵¹ Berlingske.dk (2015).

¹⁵² Sundhetsstyrelsen (2018).

¹⁵³ Dkr.dk (okänt årtal d).

¹⁵⁴ Det Kriminalpræventive Råd (2016).

¹⁵⁵ Justitsministeriet.dk (2018).

¹⁵⁶ Dkr.dk (okänt årtal d).

Bandepakker

Efter att Danmark haft problem med gängkriminalitet under många år tog den danska regeringen fram ett antal paket med åtgärder under 2000-talet, så kallade *bandepakker*. Åtgärderna handlar till stor del om förstärkta verktyg i brottsbekämpningen såsom visitationszoner och längre fängelsestraff för gängrelaterade brott. I det första åtgärds paketet, *bandepakke I*, ingår att polisen ska inrätta särskilda forum för diskussion och beslut om lokala åtgärder riktade mot unga gängmedlemmar. I dessa forum ingår även representanter för socialtjänst och skola. Samtidigt har DKR kritiserat åtgärderna för att de fokuserat alltför lite på förebyggande åtgärder och menar att åtgärds paketerna borde fokusera mer på att öka trivselen och närvaron i skolan.¹⁵⁷

Ungdomsbrottslighetsnämnder

En annan del av reformen *Alle handlinger har konsekvenser* var att ungdomsbrottslighetsnämnder (ungdomskriminalitetsnævnet) infördes i varje poliskrets.¹⁵⁸ Syftet är dels att stoppa inflödet av nya medlemmar till kriminella gäng och bekämpa ungdomsbrottslighet genom kända konsekvenser redan i unga åldrar, dels att ge kommunerna större ansvar för det förebyggande arbetet¹⁵⁹.

Nämnderna är oberoende och ska bidra till att förebygga brott genom att besluta om åtgärder för barn och unga i åldern 12–17 år som är misstänka eller dömda för ett allvarligt brott. Nämnden leds av en domare tillsammans med en representant från polisen och en från kommunen. Nämnden ska också kunna involvera skola och fritidsledare. Det är dock kommunerna som ansvarar för att verkställa nämndernas beslut. Insatserna bestäms utifrån vad som är bäst för barnet eller ungdomen och sker i dialog med vårdnadshavarna. Nämnderna kan besluta om olika former av samhällstjänst och utegångsförbud, men också om att den unge ska göra praktik eller fullfölja skolan. Besluten kan inte överklagas, och den unge får ingen försvarare.¹⁶⁰

Ungdomsbrottslighetsnämnderna har mött stark kritik från flera barnrättsorganisationer som menar att nämnderna behandlar barn som kriminella men utan den rättssäkerhet som vuxna har.¹⁶¹ Även Advokatsamfundet, Institut for Menneskerettigheder, socialarbetare och politiker har riktat kritik mot att systemet i praktiken sänker straffåldern till 10 år och att det stärker barn och ungas uppfattningar om sig själva som kriminella.¹⁶²

Bostadssociala insatser

I Danmark finns sedan 20 år tillbaka en bredd av så kallade bostadssociala insatser. Syftet med insatserna är att genom samverkan bryta boendesegregationen och förhindra att utsatta områden utvecklas i negativ riktning. Insatserna riktas ofta till ett begränsat bostadsområde och dess boende

¹⁵⁷ Dkr.dk (2022).

¹⁵⁸ Lov om bekæmpelse af ungdomskriminalitet.

¹⁵⁹ Svd.se (2022).

¹⁶⁰ Den danska regeringen (2017).

¹⁶¹ Avisendanmark.dk (2023).

¹⁶² Advokatsamfundet.dk (2021).

med särskilt fokus på personer som riskerar att hamna i kriminalitet eller utanförskap. Boendesociala insatser är på så vis ett lokalt komplement till kommunens arbete.

Insatserna kan se mycket olika ut och gälla allt från renovering av bostadsområdet till sociala insatser för att fler ska komma in på arbetsmarknaden och delta i demokratiska processer. Många insatser kretsar kring skolan och erbjuder till exempel läsläsning och språkträning. Insatser kan också handla om att skolorna i området får stöd för att öka trivselen och närvaron i skolan, eller kompetensutveckling till skolans personal för att möta elevernas behov.

Enligt en rapport från VIVE har de bostadssociala insatserna bidragit till att minska både ungdomsbrottsligheten och återfallsfrekvensen för barn mellan 10 och 14 år. VIVE drar slutsatsen att de bostadssociala insatserna tillsammans med kommunala och polisiära insatser har en positiv effekt, men enbart om insatserna sätts in tidigt.¹⁶³

Fritidsklubbar

I Danmark finns en lång tradition av att barn och unga går på olika former av fritidsverksamheter efter skoltid. Fritidsverksamheten för äldre barn och unga, (fritids- og klubtilbud) har som syfte att bland annat ”förebygga ett negativt socialt arv och utanförskap”.¹⁶⁴ 31 procent av alla elever i årskurs 8 och 9 är inskrivna på fritidsklubbar. Några grupper är överrepresenterade, däribland unga som kommer från resurssvaga hem, unga med socioemotionella utmaningar samt pojkar som grupp.¹⁶⁵

Fritidsklubbar ska stödja barn och unga i deras framtida möjligheter inom utbildningsområdet och på arbetsmarknaden. En central del är att barn och unga ska få vara med och bestämma vilka aktiviteter som erbjuds och därför finns en stor variation. Kostnaden för att delta i verksamheten varierar mellan kommunerna. Kommunen är dock skyldig att erbjuda en kostnadsfri plats till unga vars vårdnadshavare har låg inkomst och som av sociala eller pedagogiska skäl bedöms ha behov av en plats.¹⁶⁶

Danmarks evalueringsinstitut (EVA) konstaterar i en kunskapsöversikt att fritidsklubbar kan fungera som en aktör i det brottsförebyggande arbetet. Det kan också fungera som en länk mellan barn och unga, vårdnadshavare, skolan, närområdet och kommunen, samt leda till att fler går ut grundskolan. Eftersom personal på fritidsklubbarna har kännedom om närmiljön kan de arbeta uppsökande för att motivera utsatta barn och unga att söka sig till verksamheten.¹⁶⁷

¹⁶³ VIVE (okänt årtal).

¹⁶⁴ Bekendtgørelse af lov om dag-, fritids- og klubtilbud m.v. til børn og unge.

¹⁶⁵ EVA (2018).

¹⁶⁶ Bekendtgørelse af lov om dag-, fritids- og klubtilbud m.v. til børn og unge.

¹⁶⁷ EVA (2017)..

Ungdomsskolan

Ungdomsskolan är en utbildningsform som riktar sig till unga mellan 14 och 18 år. Det är en del av det danska utbildningssystemet och finns i samtliga kommuner. Ungdomsskolans övergripande syfte är bland annat att ge unga en möjlighet att fördjupa sina kunskaper, ge dem en förståelse för samhället och utveckla deras intresse för att delta i ett demokratiskt samhälle.¹⁶⁸ Omkring 40 procent av målgruppen går i ungdomsskolan.¹⁶⁹

Kommunerna bestämmer till viss del vilka ämnen ungdomsskolan ska erbjuda. Kommunen är skyldig att erbjuda undervisning i danska för unga invandrare, specialundervisning, undervisning för att förbereda inför folkeskolans examensprov samt allmän undervisning som målgruppen visar intresse för, till exempel kreativa och praktiska ämnen. Andra ämnen kan kommunen välja att erbjuda, såsom heltidsundervisning i folkeskolans ämnen, undervisning i vissa av folkeskolans ämnen, mopedkörkort eller andra ämnen som ligger i linje med kommunens ungdomspolitik.¹⁷⁰ Ungdomsskolan är därmed en central del av kommunernas ungdomspolitik som omfattar både egen verksamhet och kompletterar folkeskolans och fritidshemmets verksamhet.

Kurserna erbjuds vanligtvis efter skoltid, på kvällar och helger, för att eleverna ska kunna kombinera dem med sin ordinarie skolgång. Undervisningen kan också bedrivas på heltid.¹⁷¹

Tidiga insatser för resurssvaga familjer

I Danmark finns flera olika insatser och projekt som dels syftar till att hjälpa barn i deras utveckling, dels stötta vårdnadshavare i deras föräldraskap. Det Kriminalpräventive Råd pekar på att familjestödsprogram har en positiv effekt på barns förmåga att utöva självkontroll.

- Perry Preschool är en insats där förskolan fokuserar på barnens utveckling, sociala relationer och konflikthantering. Samtidigt gör förskollärare från barnens förskola hembesök varje vecka i 1–2 år och ger utbildning i barnuppfostran.¹⁷²
- Förskoleprogrammet HippHopp finns i flera länder och syftar till att alla barn ska få samma förutsättningar att börja skolan. Insatsen riktar sig till barn i 5–6-års åldern och deras vårdnadshavare och pågår under barnets sista år på förskolan. Programmet bygger på olika moduler som genomförs i hemmet där vårdnadshavarna, med hjälp av stöd från förskolan, skolan och andra delar av kommunens verksamhet, ska få förutsättningar att stötta sina barn när de börjar skolan.¹⁷³

¹⁶⁸ Bekendtgørelse af lov om ungdomsskoler.

¹⁶⁹ Uvm.dk (2020).

¹⁷⁰ Skriftlig kontakt med representanter för Styrelsen for Undervisning og Kvalitet, Børne- og Undervisningsministeriet, 2023-08-17.

¹⁷¹ Ug.dk (okänt årtal).

¹⁷² Dkr.dk (okänt årtal e).

¹⁷³ Støtter op om aktive boligområder (okänt årtal).

- Det förekommer att grundskolor i Danmark erbjuder hembesök. Det kan antingen ske inför skolstart för att bygga goda relationer till mellan skola¹⁷⁴ och vårdnadshavare, eller regelbundet under elevens skoltid.¹⁷⁵

Norge

Debatten om brott i skolan är inte lika framträdande i Norge som den är i Sverige. Det beror sannolikt på att Norge har varit förskonat från riktigt allvarliga våldsbrott i skolmiljö. Kontakter med norska motsvarigheten till Skolverket, Utdanningsdirektoratet, ger vid handen att frågor om elevers trivsel i en bredare kontext är högre upp på agendan än frågor om brott och kriminalitet bland elever.

Den norska debatten om våld i skolan har ändå flera likheter med de frågor som är aktuella i Sverige. Hot och våld mot lärare är ett exempel. Norska motsvarigheten till Arbetsmiljöverket, Arbeidstilsynet, har under 2023 särskilt uppmärksammat arbetsmiljön i skolan.¹⁷⁶ Det har i sin tur medfört att den norska utbildningsministern uttalat sig kring att hot och våld mot lärare är ett allvarligt problem som norska rektorer och skolledare behöver diskutera mer öppet och aktivt.¹⁷⁷ Ytterligare en likhet med Sverige är att frågan om disciplinära åtgärder är på agendan. Här har Arbeidstilsynet uttalat sig om att skolledningar tydligare behöver kommunicera i vilka situationer anställda i skolan ska gripa in.

Organiseringen av det brottsförebyggande arbetet

I de flesta kommuner i Norge finns så kallade polisråd (politråd) som är samarbeten mellan kommunledning och den lokala polisledningen. Syftet med polisråden är att styra det brottsförebyggande arbetet och genom detta stärka välfärden. Inom råden utbyter polis och kommun information och samordnar sitt arbete, bland annat i frågor som rör brottsförebyggande arbete kring barn och unga.

Under regeringen är det myndigheten Konfliktrådet som har i uppdrag att bidra till ett kunskapsbaserat brottsförebyggande arbete såväl nationellt som lokalt. Konfliktrådet erbjuder medling som ett sätt att lösa konflikter i frågor som rör exempelvis våld, hot, mobbning, stöld och skadegörelse. Rådet riktar sig till alla och medlar även vid konflikter som rör brott som begåtts av barn under 15 år.¹⁷⁸

Inom Konfliktrådet finns sedan 2015 en egen enhet, Kompetansesenter for kriminalitetsforebygging (KFK), som arbetar med frågor som gäller lokalt brottsförebyggande arbete. Det är KFK som bland annat sköter samordningen av samarbetsmodellen lokala berusnings- och brottsförebyggande åtgärder (SLT, se beskrivning nedan) i de norska kommunerna.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Mellerup Friskole (2022).

¹⁷⁵ Stigefriskole.dk (okänt årtal).

¹⁷⁶ Arbeidstilsynet.no (2023).

¹⁷⁷ Dagavisen.no (2023).

¹⁷⁸ Konfliktraadet.no

¹⁷⁹ Konfliktraadet.no (okänt årtal).

Lagstiftning

Enligt representanter för Utdanningsdirektoratet betraktas brott i skolan i Norge mer som en social fråga än som en fråga om kriminalitet. Grunden är att alla elever, enligt skollagen (opplæringsloven), har rätt till en trygg och psykosocialt god skolmiljö som främjar hälsa, välbefinnande och lärande.¹⁸⁰

Skolan ansvarar för att eleverna är trygga i skolan. Skolan har också en omsorgsplikt mot alla elever under skoltid. Enligt norska skollagen måste alla som arbetar på skolan rapportera till rektorn om de får kännedom om eller misstänker att en elev inte har en trygg och bra skolmiljö. I särskilt allvarliga fall ska rektorn meddela huvudmannen (skoleeieren).

Skolan måste arbeta aktivt med trygg skolmiljö och elevers trivsel undersöks årligen

I Norge betonas elevernas välmående som en förutsättning för lärande. Norska regeringar har lyft betydelsen av ett systematiskt arbete med skolmiljö, både den psykosociala och den fysiska.¹⁸¹ På Utdanningsdirektoratets webbplats informeras om vad lagen säger kring elevers rätt till en trygg skolmiljö. Det handlar bland annat om skolans skyldighet att ha koll på att eleverna har en trygg skolmiljö. Om inte så är fallet måste skolan ingripa mot kränkningar och stoppa dem genast om möjligt. Personalen ska också rapportera incidenter till rektorn, varpå det som skett ska utredas. Därefter ska rektor fatta beslut om åtgärder, ta fram en åtgärdsplan och dokumentera insatserna. Här framgår också att det är viktigt att insatserna är kunskapsbaserade samt att det finns god kunskap om tillståndet i förskola (barnehage) och skola. År 2021 tillkom ett nytt kapitel i de delar av lagstiftningen som omfattar förskolan. Syftet är att genom lag se till att alla barn får en trygg och bra lärmiljö i förskolan.¹⁸²

Utdanningsdirektoratet genomför årligen Elevundersökningen (Elevundersøkelsen), en enkätundersökning bland elever i motsvarande årskurs 4 till och med gymnasieskolan om frågor som rör bland annat lärande, trivsel, stöd, motivation, mobbning och skolregler. Den undersökning som genomfördes 2022 visar att andelen elever som upplever mobbning har ökat i alla årskurser jämfört med 2021. Det är dessutom en låg andel elever som upplever att skolan bidrar till att få stopp på mobbningen.¹⁸³

Frågor om trygghet och sanktioner regleras i skollagen

Elevernas skolmiljö behandlas i kapitel 9 A i skollagen, därför omtalas frågor om trygghet och studiero ofta som *9 A-saker* i Norge. Av lagen framgår att alla skolor ska ha ordningsregler som reglerar elevernas rättigheter och skyldigheter. Ordningsreglerna ska tydliggöra vad som gäller i skolan kring ordning och reda, och vilka åtgärder som kan användas om elever bryter mot ordningsreglerna.

¹⁸⁰ Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa.

¹⁸¹ NOU 2019:23.

¹⁸² Udir.no (2022).

¹⁸³ NTNU (2023).

Reglerna gäller generellt under skoltid och på skolans område men kan också omfatta skolans digitala infrastruktur, och då även utanför skoltid.¹⁸⁴

Hela kapitel 9 A reviderades 2017. Då infördes bland annat krav på nolltolerans mot mobbing och andra kränkningar samt krav på dokumentation. En annan viktig förändring var att man övergick till krav på en generell aktivitetsplan i stället för att som tidigare arbeta med individuella beslut för respektive elev.¹⁸⁵

Polisanmälningar och andra åtgärder vid brott

Utdanningsdirektoratet har tagit fram en vägledning kring vilka disciplinära åtgärder som är tillåtna att vidta när de lokalt upprättade ordningsreglerna bryts. Här rekommenderar Utdanningsdirektoratet att handlingar som är straffbara och sker på skolans område polisanmäls. Vad gäller mindre allvarliga händelser rekommenderar myndigheten att skolan gör en bedömning från fall till fall om en polisanmälan är lämplig.¹⁸⁶ På kommunal nivå kan det dock finnas andra rekommendationer, där exempelvis Bergens kommun avråder från att polisanmäla hot och våld i skolan.¹⁸⁷

Enligt våra kontaktpersoner vid Utdanningsdirektoratet är det ovanligt att elever under 15 år, det vill säga straffbarhetsåldern i Norge, polisanmäls. Oavsett om polisanmälan sker måste skolan bedöma händelsen utifrån ordningsreglerna och om nödvändigt föreslå åtgärder. Av samma vägledning framgår att det inte är tillåtet att genomsöka skolor med narkotikahundar i förebyggande syfte (däremot på skolgårdar och motsvarande). Varken kommunala eller fristående skolor har lagstöd för att drogtesta sina elever.¹⁸⁸

Det finns inget generellt stöd i norska skollagen för att använda sanktioner eller tvång mot elever annat än avstängning och byte av skola samt särskilda åtgärder i skolmiljöärenden. Utöver det kan vissa ytterligare åtgärder vidtas om de finns beslutade i skolans ordningsregler. Personalen har dock en skyldighet att ingripa för att förhindra att eleven skadar eller besvärar andra, eller skadar sig själv alternativt egendom.¹⁸⁹ I dessa fall är det motsvarigheten till brottsbalken (straffeloven), som fungerar som lagstöd.

När en ungdom över 15 år får ett straff utdömt kan straffet genomföras i regi av det så kallade Konfliktrådet eller kriminalomsorgen. I Arbets- og velferdsdirektoratet, Utdanningsdirektoratet, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet og Helsedirektoratet gemensamma nationella vägledning tydliggörs vilka aktörer som måste samarbeta på individ- respektive systemnivå. De betonar att ett gott samarbete mellan aktörerna i rättskedjan samt statliga och kommunala aktörer är en förutsättning för att förebygga återfall i kriminalitet efter avtjänat straff.¹⁹⁰

¹⁸⁴ Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa.

¹⁸⁵ NOU 2019:23.

¹⁸⁶ Barneombudet.no (okänt årtal).

¹⁸⁷ Utdanningsnytt.no (2022).

¹⁸⁸ Udir.no (okänt årtal).

¹⁸⁹ Udir.no (2023a).

¹⁹⁰ Helsedirektoratet.no (2023).

Ny norsk skollag föreslås förtydliga arbetet med kränkningar

I juni 2023 beslutade norska Stortinget om en ny skollag som enligt plan ska träda i kraft andra halvåret 2024. I lagen förtydligas vad som betraktas som en kränkning och att den som har blivit beskylld för att kränka någon ska få möjlighet att yttra sig när skolan utreder händelsen.¹⁹¹ Förslag på föreskrifter ska skickas ut på remiss under hösten 2023.¹⁹²

Samarbetet mellan vårdnadshavare och skola beskrivs i allmänna termer i rådande norsk skollagstiftning. Bland annat ska en god kontakt mellan hem och skola bidra positivt till elevernas lär- och uppväxtmiljö. I det nya förslaget till skollag föreslås att samarbetet mellan skola och vårdnadshavare regleras ytterligare genom att skolan ska vara förpliktigad att samarbeta med vårdnadshavarna.

I samband med behandlingen av den nya skollagen lade ett parti, Fremskrittspartiet, en motion på temat brott bland elever. Partiet vill bland annat se att lärares ställning skärps avseende möjligheten att agera mot våld och hot och att statistiken förbättras. Stortinget beslutade att regeringen årligen ska rapportera statistik kring våld och hot i norsk skola.¹⁹³

Skolor och skolmyndighet har inget uttalat brottsförebyggande ansvar i Norge – men vissa initiativ tas

Utdanningsdirektoratet har inget uppdrag vad gäller brottsförebyggande arbete i skolan. Däremot har myndigheten tagit fram stöd på temat säkerhet och beredskap. Här finns bland annat information om vilket ansvar skolor och förskolor har för att förebygga allvarliga händelser. Bland annat uppmanas verksamheterna göra en risk- och sårbarhetsanalys och ta fram förslag på insatser.¹⁹⁴

En vägledning kring terrorsäkring och kring att förebygga radikaliserings och våldsamt extremism finns därutöver tillgänglig på Utdanningsdirektoratets webbplats. Tillsammans med Politidirektoratet och Helsedirektoratet har Utdanningsdirektoratet tagit fram en riskanalys som utgår från en fiktiv skolskjutning.¹⁹⁵ Liknande finns både i Sverige där Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) tillsammans med Polismyndigheten och Center mot våldbejakande extremism (CVE) tagit fram en vägledning för att stödja skolans arbete mot våldshandlingar med stora konsekvenser.¹⁹⁶ Även i Finland skriver Utbildningsstyrelsen på sin webbplats om hur skolan kan arbeta förebyggande mot extremism och radikaliserings.¹⁹⁷

¹⁹¹ Regjeringen.no (2023).

¹⁹² Skriftliga uppgifter från Utdanningsdirektoratet 2023-08-09.

¹⁹³ Stortinget (2023).

¹⁹⁴ Udir.no (2023b).

¹⁹⁵ Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (2016).

¹⁹⁶ Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (2023).

¹⁹⁷ Oph.fi (2023c).

Exempel på arbetsmodeller och insatser

I likhet med de andra nordiska länderna förekommer en rad initiativ, arbetsmodeller och insatser i Norge som involverar skolan.

0–24-samarbetet

I Norge inleddes 2015 ett försöksarbete som kallas 0–24. Det var ett tvärasektoriellt samarbete där ett flertal myndigheter ingick.¹⁹⁸ Samarbetet har också omfattat departementen. Syftet var att förbättra samordningen på högsta nationella nivå för att ge barn och unga mellan 0 och 24 år och deras familjer bättre och mer effektivt samhällsstöd genom mer enhetliga insatser. Inom satsningen genomfördes flera delprojekt, exempelvis för att samordna statistik från de olika direktoratet, ta fram gemensamma mötesplatser, och ta fram kunskapsunderlag. Även om försöket avslutades 2021 fortsatte samarbetet som en pilotverksamhet i syfte att ytterligare öka samordningen mellan departementen.¹⁹⁹

Dembra

Dembra står för Demokratisk beredskap mot rasism, antirasism och antidemokratiska attityder. Det finns i ett flertal länder men utvecklades i Norge 2012 på uppdrag av Kunnskapsdepartementet.²⁰⁰ Dembra riktar sig till grundskolor, gymnasieskolor och lärarutbildningar och arbetar för att förebygga utanförskap och antidemokratiska handlingar. Detta genom att bygga demokratisk kompetens, med inkludering och delaktighet, kritiskt tänkande och mångfaldskompetens som centrala principer.

Sedan Dembra startade i Norge har över 130 skolor och 4000 lärare deltagit i kurser med hjälp av en vägledare. Därtill samarbetar Dembra med ett antal lärarutbildningar kring yrkeskompetens när det gäller fördomar, utanförskap och diskriminering. I regionerna är det ofta olika freds- och människorättscenter som erbjuder Dembra.²⁰¹ Dembra finansieras av Kunnskapsdepartementet och Utdanningsdirektoratet. I Sverige finns Dembra sedan 2019 i regi av Forum för levande historia.²⁰²

Stortingmelding för att motverka kriminalitet bland barn och unga

År 2021 lade den dåvarande regeringen fram en stortingmelding *Sammen mot barne-, ungdoms- og gjengriminalitet*. Stortingmelding är ett dokument som används när den norska regeringen vill att Stortinget ska ha information om eller behandla ett ärende utan att det är kopplat till ett färdigt lagförslag. *Sammen mot barne-, ungdoms- og gjengriminalitet* innehåller både förslag som riktar in sig på barn- och ungdomskriminalitet i allmänhet och förslag som inriktas specifikt på gängkriminalitet. I fråga om gängkriminaliteten konstateras att det bästa sättet att bekämpa den är att förebygga den. Det slås också fast att många av de insatser som vidtas för att förebygga barn- och ungdomskriminalitet i allmänhet har effekt

¹⁹⁸ Helsedirektoratet, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, Arbeids- og velferdsdirektoratet, Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, Utdanningsdirektoratet, Sekretariatet for konfliktrådene og Politidirektoratet.

¹⁹⁹ 0–24-samarbeidet.udir.no (okänt årtal) och SOU 2022:67.

²⁰⁰ Dembra.no (okänt årtal).

²⁰¹ Skriftliga uppgifter från Utdanningsdirektoratet 2023-08-09.

²⁰² Levandehistoria.se (okänt årtal).

på gängkriminaliteten. I de förebyggande insatserna ingår bland annat åtgärder kring riktlinjer och kompetens inom förskolan, föräldraskapsstöd, utökad tillgång till skolhälsovård och annan hälsovård för barn och unga, fältarbetare, samverkan mellan skolan och andra aktörer, uppföljning av ungdomar som inte går i skolan eller arbetar, satsningar på fritidsaktiviteter och sommarjobb för unga samt på polisen.²⁰³ Stortingsmeldingen har till följd av regeringsskiftet hösten 2021 ännu inte behandlats av Stortinget.

Den lokala SLT-modellen

Samordning av Lokale rus- og kriminalitetsforebyggende Tiltak (SLT) är den norska motsvarigheten till SSP och fokuserar på frågor som rör drog- och brottsförebyggande åtgärder för barn och unga. Grundtanken är att ungdomar som behöver stöd ska få hjälp av ett team som består av deltagare från olika aktörer, verksamheter och professioner. Syftet är även att säkerställa att de resurser som redan finns hos kommun, polis, näringsliv och frivilligorganisationer blir mer samordnade och riktade.²⁰⁴

Modellen har funnits sedan 1990-talet och har använts i omkring 200 av 356 norska kommuner. Den närmare inriktningen av arbetet kan se lite olika ut i kommunerna. I Oslo kommuns SLT-arbete ingår till exempel även frågor om hatbrott, radikaliserings och våldsbejakande extremism.²⁰⁵

Samarbetsmodellen har en styrgrupp som består av högsta ledningen från kommun och polis, ofta är politirådet styrgrupp. Det ska också finnas en arbetsgrupp som består av personer från polis, skola, *barnevern* (motsvarar delvis socialtjänst) och kultursektorn. Gruppen identifierar utmaningar och allokering resurser för riktade insatser. Därtill finns en utförarnivå som träffar de berörda barnen och genomför åtgärder.²⁰⁶

Finland

I Finland organiseras det brottsförebyggande arbetet genom nationella mål och strategier. Det finns ett stort fokus på att förebygga och hantera frågor som rör mobbning, både i lagstiftningen och i olika insatser. Ett av Justitieministeriets ansvarsområden är det brottsförebyggande och de poängterar att arbetet kräver långsiktighet. Precis som i övriga nordiska länder beskrivs ett tillsammansarbete som omfattar insatser från såväl myndigheter, företag, frivilligorganisationer som invånare för att tillsammans minska förekomsten av brott. Brottsförebyggande arbete omfattar en rad olika aktörer och arenor, från planering av byggda miljöer till stöd och insatser till familjer och barn.

²⁰³ SOU 2022:67, s. 174.

²⁰⁴ Konfliktraadet.no (okänt årtal).

²⁰⁵ Oslo.kommune.no (okänt årtal).

²⁰⁶ Jus.uio.no (2023).

Rådet för Brottsförebyggande

Rådet för brottsförebyggande är Finlands motsvarighet till Brå och har funnits i sin nuvarande form sedan 1999. I rådet finns representanter för de ministerier och statliga myndigheter som är centrala för brottsförebyggande arbete.²⁰⁷ I Rådets uppgifter ingår bland annat att samla kunskap och informera om samt främja samordning av brottsförebyggande arbete, öka säkerheten, bereda och föreslå program med syfte att förebygga brott, utveckla metoder för brottsförebyggande arbete samt regelbundet ge justitieministeriet en översikt av brottsligheten.²⁰⁸ Rådet för brottsförebyggande erbjuder en rad olika stödmaterial som riktar sig till yrkesverksamma som möter unga i sitt arbete, däribland lärare.²⁰⁹

I Finland finns även Brottspåföljdsmyndigheten som arbetar med åtgärder för att minska återfallsbrottslighet.²¹⁰

Lagstiftning

Straffbarhetsåldern i Finland är 15 år.²¹¹ För personer under 18 år tillämpas lindrigare straff på fyra månader upp till ett år.²¹² För att dömas till straffansvar ska gärningspersonen vara tillräknelig och ha fyllt 15 år vid tidpunkten för brottet.

En polisanmälan kan göras av vem som helst även om gärningspersonen är under 15 år. Skolans personal har i vissa situationer skyldighet att göra en anmälan dels till sociala myndigheter, dels till polisen.²¹³ På Utbildningsstyrelsens webbplats *Förebyggande av mobbning, trakasserier, diskriminering och våld*²¹⁴ finns anvisningar för rektorer om att skolan ska polisanmäla misstankar om lindrig misshandel, annat brott mot liv, sexualbrott eller annan brottslig gärning mot barn och som begåtts av en ung person under 15 år. Det gäller också om skolan fått information som ger anledning att tro att någon riskerar att utsättas för våld.²¹⁵

Regelverk om trivsel och mobbning i skolan

Precis som i de övriga nordiska länderna finns i Finland ett starkt fokus på trygghet i skolan. Den finska grundskolans läroplan från 2014, som togs i bruk i grundskolorna 2016, har skrivningar om hur skolmiljön kan främja elevernas trygghet och även att eleverna ska få lära sig färdigheter relaterade till trygghet.²¹⁶ En annan viktig aspekt av skolornas arbete är elev- och studerandevård, som regleras i elev- och studerandevårdslagen och som syftar till att skapa förutsättningar för, bibehålla och förbättra elevernas psykiska och fysiska hälsa.²¹⁷

²⁰⁷ Rikoksantorjunta.fi (okänt årtal b).

²⁰⁸ 2 § förordning om rådet för brottsförebyggande.

²⁰⁹ Rikoksantorjunta.fi (okänt årtal a).

²¹⁰ Oikeusministerio.fi (okänt årtal).

²¹¹ 3 kap. 4 § strafflag.

²¹² Ui.se (2023).

²¹³ Riku.fi (okänt årtal a).

²¹⁴ Oph.fi (2023b).

²¹⁵ Utbildningsstyrelsen (okänt årtal a), Utbildningsstyrelsen (okänt årtal b) och Oph.fi (2023d).

²¹⁶ Opetushallitus (2014).

²¹⁷ Rikoksantorjunta.fi (okänt årtal d).

Av lagen om grundläggande utbildning framgår att alla ungdomar har rätt till en miljö där de trivs och rätt till en trygg studiemiljö.²¹⁸ I likhet med övriga nordiska länder är skolan skyldig att agera vid kännedom om mobbning, trakasserier, diskriminering eller våld i skolan. Detsamma framgår av lagen om elev- och studerandevård. Lagen syftar bland annat till att främja hälsa och lärande, förebygga problem samt främja en trygg studiemiljö. Definitionen på helheten i elev- och studerandevård återfinns i elev- och studerandevårdslagen 2 och 3 §.²¹⁹ I lagen om grundläggande utbildning finns också skrivningar om elevens skyldigheter och skolans möjligheter att sätta in disciplinära åtgärder. Det handlar exempelvis om kvarsittning och avstängning från undervisningen. Lagen betonar dock att stöd ska sättas in i samband med åtgärderna.²²⁰

Utbildningsstyrelsens nya skrivningar om mobbning, trakasserier, diskriminering och våld

Den 1 augusti 2022 trädde förändringar i lagen om grundläggande utbildning i kraft i Finland.²²¹ Förändringarna gäller grundskolornas förebyggande arbete mot mobbning, trakasserier, diskriminering och våld.

Den finska skolmyndigheten Utbildningsstyrelsen publicerade även en ny webbplats i mars 2022 kallad *Förebyggande av mobbning, trakasserier, diskriminering och våld* där lättillgängligt material baserat på forskning och gällande föreskrifter finns, riktat till rektorer och lärare, ledare och andra yrkesverksamma inom alla utbildningsnivåer, yrkesverksamma inom elevhälsan samt även till elever och vårdnadshavare. På webbsidorna finns material om förebyggande och identifiering av mobbning, diskriminering, trakasserier och våld bland barn och unga samt även ingripande vid upptäckt.²²²

Skolans roll i förebyggande av våldsbejakande extremism

Utbildningsstyrelsen tar också upp skolans roll i det förebyggande arbetet mot våldsbejakande extremism. Utbildningsstyrelsen skriver bland annat att trygghet, skolgemenskap och demokratifostran i skolan kan förebygga marginalisering. En trygg gemenskap fungerar som en grund för möjligheten att diskutera svåra frågor och föra konstruktiva samtal. Till skolans uppgifter hör också att öka kunskapen om extrema rörelser och att bemöta ungdomar som uttrycker våldsbejakande åsikter. En viktig del av arbetet utgörs av att stärka elevernas förmåga att tänka kritiskt och att lära sig skilja på kunskap och åsikter.²²³

Den finska skolan har en roll i att identifiera och stödja ungdomar som riskerar att radikaliseras eller marginaliseras. I det arbetet har elevhälsan en central roll, liksom skolans samverkan med bland annat polisen och barnskyddet. När skolan identifierat en ungdom i riskzon ska skolan sätta in stärkta stödåtgärder. Åtgärderna genomförs av skolan i samverkan med andra relevanta myndigheter.

²¹⁸ 29 § lag om grundläggande utbildning.

²¹⁹ Lag om elev- och studerandevård.

²²⁰ 35 § och 36 § lag om grundläggande utbildning.

²²¹ Oph.fi (2023e).

²²² Oph.fi (2023b).

²²³ Oph.fi (2023c).

Vidare har skolan en skyldighet att anmäla oro (till polis eller barnskydd) om man tror att en ungdom riskerar att exempelvis radikaliseras. På orter där det finns Ankarverksamhet (mer om verksamheten nedan) är det dit ungdomarna hänvisas.

Förebyggande av extremism ingår i läroplansgrunderna

Även i läroplansgrunderna och i grunderna för planen för småbarnspedagogik har förebyggande av våldbejakande extremism beaktats på olika sätt. Bland annat betonas allas rätt till en god undervisning, jämlikhet, demokrati och hållbarhet. Syftet är bland annat att kunna samverka och lösa konflikter med en betoning på jämlikhet, likabehandling och mänskliga rättigheter både i de allmänna målen och i olika läroämnen.²²⁴

Exempel på program och insatser

I Finland finns flera program och insatser som syftar till att fånga upp unga som behöver stöd från samhället, samt insatser som rör mobbning och trivsel. De finns på både nationell och lokal nivå, och precis som i övriga nordiska länder bedrivs de ofta i samverkan där skolan finns med.

Nationellt program – Trygga tillsammans

Under åren 2016–2020 utgick det brottsförebyggande arbetet i Finland från ett nationellt program utvecklat av Rådet för brottsförebyggande kallat *Trygga tillsammans*.^{225, 226} Det nationella programmet togs fram utifrån tanken att samarbete minskar risken för brott och ökar känslan av trygghet och samhörighet. I programmet nämns att skolans roll inom det brottsförebyggande arbetet kan vara att arbeta för en trygg inlärningsmiljö, att lyssna till ungdomar i säkerhetsfrågor, säkerhetspedagogik samt samarbete mellan skolan och hemmet.²²⁷

Trygga tillsammans syftade främst till att utveckla det lokala brottsförebyggande arbetet generellt och hade som mål att knyta an det brottsförebyggande arbetet till annat arbete i kommunerna, förbättra samverkan, öka kunskapen, förbättra kommunikationen med medborgare och öka möjligheterna för medborgare att påverka arbetet. Till dessa mål fanns ett antal åtgärder beskrivna med betoning på gemensamt ansvar och samverkan. En uppföljning av Trygga tillsammans tyder bland annat på att samverkan inom kommunerna ökat, men också att det finns mer behov av utbildning och kunskap om lokalt brottsförebyggande arbete.²²⁸

Åtgärdsprogram mot mobbning

Undervisnings- och kulturministeriet har tagit fram ett åtgärdsprogram²²⁹ för förebyggande av mobbning, våld och trakasserier inom småbarnspedagogiken och skolorna. I åtgärdsprogrammet betonas att det i Finland råder nolltolerans mot

²²⁴ Oph.fi (2023c).

²²⁵ Rikoksantorjunta.fi (okänt årtal c).

²²⁶ Yhdenvertaisuus.fi (2021).

²²⁷ Justitieministeriet (2016).

²²⁸ Yhdenvertaisuus.fi (2021).

²²⁹ Undervisnings- och kulturministeriet (2021).

mobbning, trakasserier, social diskriminering och våld. Åtgärderna för att uppnå detta omfattar bland annat:

- Stärkande av emotionella färdigheter och interaktionsfärdigheter inom småbarnspedagogiken.
- Ny verksamhetsmodell inom den grundläggande utbildningen för att främja skolgemenskapen i syfte att förebygga avhopp, mobbning och främja elevers motivation.
- Utbildning för personal och ledning i hur man förebygger ensamhet, mobbning och stödjer trivseln.
- Webbplats med information om lagstiftning och praktiska råd för att förebygga mobbning.
- Stärka Ankarverksamheten i kampen mot mobbning i skolor och läroanstalter (mer om verksamheten nedan).
- Förebyggande av gängbildning genom information till skolans personal.

Mobbningsförebyggande metoder i skolan

Finlands nationella center för utbildningsutvärdering (NCU) har nyligen genomfört en utvärdering av de mobbningsförebyggande program som används i grundskolan. De sju metoder (Gutsy Go, K-O, KiVa skola, Uleåborgsmodellen för känslö- och trygghetsfärdigheter, Tukioppilastoiminta, Kamratmedling (Verso) och Vänelevsverksamheten) som ingår i utvärderingen är olika vad gäller tillvägagångssätt, verk samma mekanismer och mål. I utvärderingen utgick man från tre teman; användbarhet, förankring och resultat. Resultaten visade att många skolor använder fler än en metod i sitt mobbningsförebyggande arbete, och att faktorer som främjar förankring är engagerad personal, stöd från ledningen samt att metoden integreras i skolans övriga arbete.²³⁰

Ankarverksamheten

Ankarverksamheten är en samverkansform som arbetar för att främja ungas hälsa och förebygga brott.²³¹ Ankarverksamheten är en del av Finlands strategi för den inre säkerheten och kompletterar polisens förebyggande arbete och det nationella brottsförebyggande programmet. Verksamheten riktar sig till unga under 18 år som misstänks för eller har begått brott, använt narkotika, riskerar radikaliserings eller behöver stöd till följd av sin hemsituation. Tanken är att unga och familjer som har behov av stöd får rätt stöd i rätt tid.

Arbetet bedrivs i multiprofessionella team bestående av olika professioner, till exempel polis, socialtjänst, hälso- och sjukvård och ungdomssektorn (till exempel skolan). Både på nationell, regional och lokal nivå finns en styrgrupp och koordinator. Det dagliga arbetet utförs av ett så kallat ankarteam som träffar

²³⁰ Nationella Centret för Utbildningsutvärdering (2023).

²³¹ SOU 2021:40 och SOU 2022:67.

ungdomen och vårdnadshavarna i ett så tidigt skede som möjligt, för att ungdomen ska kunna få stöd eller hänvisas till rätt hjälp eller stöd.²³²

En utvärdering har visat på positiva resultat för unga som deltagit i Ankarverksamheten. Dock har man inte kunnat påvisa effekt på ungdomsbrottsligheten på kommunnivå, vilket skulle kunna förklaras av skillnader i hur verksamheten har implementerats lokalt.²³³

LAPE-projektet

Inom ramen för LAPE-projektet (program för att utveckla barn- och familjetjänster) utvecklades under 2017–2018 en frånvaromodell för skolan, med syfte att upptäcka och agera på skolfrånvaro. Modellen har fem steg från förebyggande arbete till åtgärder vid stor frånvaroförekomst. Det förebyggande handlar om att man inom läroanstalterna arbetar för skoltrivsel och delaktighet, till att stödåtgärder sätts in gradvis vid ökande frånvaro enligt modellens steg. I modellens femte steg görs vid behov en barnskyddsanmälan (orosanmälan). Samarbete med hemmet är viktigt i hela modellen.²³⁴

Icehearts

Icehearts är en modell som syftar till att ge långsiktigt professionellt stöd till utsatta barn och ungdomar. Modellen ska förebygga marginalisering och socialt utanförskap samt förbättra sociala färdigheter. Stödet ges i grupper om 10–15 barn. Barnen identifieras av förskola, skola och socialtjänst och är barn som redan tidigt uppvisat behov av särskilt stöd. Deltagandet är frivilligt och barnens vårdnadshavare avgör om de vill delta. Verksamheten är kostnadsfri för deltagarna. Barnen får stöd både i skolan och på fritiden under tolv år. Varje grupp leds av en mentor och stödet anpassas utifrån barnens behov och förutsättningar.²³⁵

De otroliga åren

De otroliga åren är en föräldrastödsmetod som utvecklats i USA och syftar till att stödja föräldrar som har barn med olika typer av beteendeproblem.²³⁶ Metoden finns också med inriktning mot personer som i sitt yrke möter barn med beteendeproblem. Åbo universitet håller i utbildningen för personal inom förskola, grundskolans lägre årskurser och andra som möter barn i sitt yrke. Tyngdpunkten ligger på att utveckla personalens arbetssätt i en riktning där de kan förebygga uppkomsten av beteendeproblem och förbättra barnens självförtroende och sociala färdigheter.²³⁷ Metoden är spridd internationellt och används även i Sverige²³⁸ och Norge.²³⁹

²³² Ankkuritoiminta.fi (okänt årtal).

²³³ SOU 2022:67.

²³⁴ Socca (okänt årtal).

²³⁵ Icehearts.fi (2021).

²³⁶ Bvif.fi (2023).

²³⁷ Utu.fi (okänt årtal).

²³⁸ Socialstyrelsen.se (2022).

²³⁹ Who.int (2018).

Förebyggande av gängbildning och brottslighet bland unga

Under våren 2023 utlyste Utbildningsstyrelsen ett statsbidrag till olika projekt med syfte att förebygga gängbildning och brottslighet bland unga. Projekten handlade exempelvis om att stärka kompetensen gällande trygghet och säkerhet bland undervisningspersonal samt att utveckla verksamhetskulturer som förebygger trakasserier, våld och mobbning på gymnasieskolan. Bakgrunden var att man i gymnasieskolan i Finland sett en ökning av både psykisk ohälsa och normbrytande beteende.

Satsningen har två övergripande målområden, dels ett närmare samarbete mellan Ankarverksamheten och utbildningen på andra stadiet för att förebygga brottslighet och gängbildning bland unga, dels stöd för att stärka kompetens för trygghet, välbefinnande och säkerhet bland undervisnings- och handledningspersonal.²⁴⁰

Island

Förebyggande arbete – den isländska preventionsmodellen

När det kommer till förebyggande arbete på Island handlar den tillgängliga informationen huvudsakligen om den isländska preventionsmodellen. Modellen (som kallas Planet Youth på Island) syftar till att förebygga alkohol- och drogkonsumtion bland unga och har spridits till ett 30-tal länder.²⁴¹

Den isländska modellen är en systemisk preventionsmodell där centrala faktorer är organiserade fritidsaktiviteter och starkt föräldraskap i kombination med tydliga normer. Islandsmodellen går bland annat ut på att samverka med föräldrar och yrkesverksamma, att identifiera risk- och skyddsfaktorer baserat på en lokal problembild samt att ta fram en analys- och åtgärdsplan utifrån den lokala problembilden. Denna cykel bestående av undersökning, analys, rapportering, samråd och åtgärder upprepas varje år och liknar den som finns i andra preventionsmodeller (exempelvis Communities that care).²⁴²

De delar i preventionsmodellen som implementerades på Island var

- uppmuntran till föräldrar att tillbringa tid med sina ungdomar och att veta var och med vem de befinner sig
- fritidskuponger (uppmuntran till organiserade fritidsaktiviteter)
- utgångsförbud för minderåriga (22:00 på vintern, midnatt på sommaren).

Viktiga bakgrundsfaktorer var att det fanns en stark alkoholpolitik och sociala normer som gjorde det möjligt att genomföra utgångsförbud och en ökad föräldrakontroll. Studier tyder på att tre faktorer är bidragande till att minska ungdomars alkoholkonsumtion; att föräldrar vet var deras ungdomar befinner sig

²⁴⁰ Oph.fi (2023a).

²⁴¹ Planetyouth.org (okänt årtal).

²⁴² Socialstyrelsen.se (2023).

och med vilka, att föräldrar känner varandra, och att utöva lagsport minst 4 gånger per vecka. Utvecklingen i ungas alkoholvanor på Island har förbättrats avsevärt de senaste decennierna, andelen 16-åringar som avstår alkohol har ökat från 21 procent 1995 till 63 procent 2019.²⁴³ Det har setts som en effekt av den isländska preventionsmodellen. Modellen har dock inte utvärderats utanför Island vilket bidragit till en del kritik av modellens spridning.²⁴⁴

Kameraövervakning i England

Följande är i delar tillämpliga på hela Storbritannien, men vi har utgått från England. Detta eftersom Wales, Skottland och Nordirland delvis har egna skolsystem.

Kameror vanliga på allmänna platser

De senaste 20 åren har det förekommit flera brottsförebyggande initiativ som initierats av brittiska regeringar. Ett tydligt sådant var Crime Reduction Program (CRP) som sattes år 1999 och där pengar knöts till att få fram bättre kunskap och policier kring vad som fungerar i brottsförebyggande arbete. År 2013 inrättades What Works Center for Crime Reduction (WWCCR) som ska underlätta för beslutsfattare att kunna ta ställning till vad som fungerar i brottsförebyggande arbete utifrån vetenskaplig grund.

Huvuddelen av anslaget inom CRP, 150 miljoner pund, användes till bevakningskameror, så kallad CCTV. Som en följd kom England att bli tidiga med att öka antalet bevakningskameror på offentliga platser, däribland skolor.²⁴⁵ Det har visserligen funnits en debatt i England om den enskildes integritet, men det har samtidigt funnits ett brett stöd i den allmänna opinionen för installerandet av övervakningskameror. Beslut om att installera kameror tas ofta av en så kallad Local Education Authority.

Insatser på nationell och lokal nivå

Brottsförebyggande arbete sker på flera nivåer i England. I likhet med många andra europeiska länder behöver brottsförebyggande frågor ofta hanteras lokalt. I England samarbetar polisen med olika lokala aktörer för att minska brott och öka säkerheten. Samarbetet kan se olika ut beroende på skiftande lokala förutsättningar.²⁴⁶

När polisen kommit i kontakt med ungdomar som begått brott kan så kallade *Youth offending teams* kopplas in. Deras roll är bland annat att hjälpa ungdomarna och deras familjer vid domstolar eller övervaka ungdomar som blivit dömda till

²⁴³ Se exempelvis Sigfúsdóttir, I. D. m.fl. (2009), Kristjansson, A. L. m.fl. (2020), Sigfúsdóttir, I. D. m.fl. (2011) och Sigfúsdóttir, I. D. m.fl. (2020).

²⁴⁴ Alkoholochnarkotika.se (2021).

²⁴⁵ Tilley, N. & Laycock, G. (2018).

²⁴⁶ Gov.uk (okänt årtal c).

någon typ av samhällstjänst i stället för fängelse. Youth offending teams arbetar även tillsammans med skolor och kan ansvara för brottsförebyggande program.²⁴⁷

Skolorna ska anmäla vissa typer av handlingar till polisen

I England fyller skolan en roll i det brottsförebyggande arbetet och är enligt lag skyldig att se till att miljön är trygg och säker för barn. Barn är man enligt lagen tills man fyllt 18 år. Skolor i England är enligt lag skyldiga att ha planer för uppförande och förebyggande av mobbning. Sådana planer utformas på respektive skola och ska vara kända av lärare, elever och föräldrar. Skolor måste också följa anti-diskrimineringslagar.²⁴⁸

Skolor har rätt att ta till åtgärder om elever beter sig illa och inte följer skolans ordningsregler. Sådana åtgärder kan vara samtal eller brev hem, att eleven avskiljs från en grupp eller att skolan beslagtar föremål som mobiltelefoner. Skolpersonal får också göra vissa fysiska ingripanden, vilket exemplifieras med att en elev kan bli ledd i armen till ett klassrum.²⁴⁹

Enligt lag ska skolor anmäla vissa typer av mobbning till polisen. Det gäller till exempel våld och överfall, stölder och rån, hatbrott och upprepade trakasserier i form av exempelvis hot via telefon, e-post eller textmeddelanden.²⁵⁰

Skolor i England är även ålagda att ha en så kallad *Designated Safe Guard Lead*. Det är en samordnande roll som ska främja en miljö som är säker för barn och unga. I rollen ingår att rapportera till rektor och lokala myndigheter om barn som far illa. I detta arbete kan även kontakter med polisen förekomma samt att arbeta strategiskt och stödja och utbilda personal samt hålla policys och mobbningsplaner uppdaterade.²⁵¹

Anti-mobbningsprogram i Frankrike

Mobbning i skolan är ett högaktuellt ämne i Frankrike efter att två unga människor som utsatts för mobbning begick självmord under 2023.²⁵² Att bekämpa och förebygga mobbning bland elever är en av de mest prioriterade frågorna för det franska Ministeriet för nationell utbildning och ungdomsfrågor.²⁵³ Ministeriet har omfattande information om det mobbningsförebyggande arbetet på sin webbplats. Det har också upprättat två nationella telefonlinjer för rapportering av förekomst samt stöd i hantering av mobbning. Ett nummer är särskilt avsett för mobbning via nätet och sociala medier. Kommunikationen kring dessa telefonnummer ska systematiskt kommuniceras ut vid läsårets start.

²⁴⁷ Gov.uk (okänt årtal d).

²⁴⁸ Gov.uk (okänt årtal b).

²⁴⁹ Gov.uk (okänt årtal a).

²⁵⁰ Gov.uk (okänt årtal a).

²⁵¹ Insidegovernment.co.uk (okänt årtal).

²⁵² Rfi.fr (2023).

²⁵³ Education.gouv.fr (2023b).

pHARe är ett nationellt implementerat mobbningsförebyggande program. Programmet testades under två år och implementerades därefter brett under 2022 i grundskolor och gymnasieskolor i Frankrike.²⁵⁴

Programmet har som målsättning att alla skolor ska ha en strukturerad plan för mobbningsförebyggande arbete, och att alla skolor ska arbeta för en gemenskap där alla har kunskap om och engagemang i arbetet mot mobbning. Att programmet implementerats nationellt syftar till att öka förutsättningarna för ett strukturerat arbete med offentliga åtgärder mot mobbning och till att förbättra skolklimatet på ett hållbart sätt.

pHARe är ett omfattande program där olika verktyg och åtgärder kombineras. Som exempel ingår att skolklimatet ska mätas, att en grupp på varje skola får utbildning i hur man bemöter och hanterar mobbning samt har särskilt ansvar för mobbningsfrågor, tydliga riktlinjer kring hur mobbningsituationer ska hanteras, avsatt tid för att utveckla elevers psykosociala kompetens och workshops för personal och familjer.²⁵⁵ Sedan 2015 arrangeras varje år i november en nationell antimobbingsdag för att uppmärksamma arbetet mot mobbning.²⁵⁶

Skolsocialt arbete i Tyskland och Schweiz

Skolsocialt arbete är en funktion inom skolväsendet som skulle kunna liknas vid en utvidgad form av elevhälsa. Det är väl utbyggt i Tyskland och Schweiz men liknande verksamheter verkar också finnas i bland annat Österrike, Frankrike (Le service social en faveur des élèves²⁵⁷) och Kanada (Social Work Practice in Schools).²⁵⁸ I den här beskrivningen kommer vi att fokusera på arbetet i de två förstnämnda länderna.

Definition av skolsocialt arbete

Det saknas en entydig definition av skolsocialt arbete och konceptet har utvecklats under de senaste decennierna. En vedertagen beskrivning är att det är en nära samverkansform mellan ungdomsvård och skola, där personal med socialpedagogisk kompetens arbetar långsiktigt med elever på plats i skolan, samt samarbetar med lärare och vårdnadshavare.²⁵⁹ Eftersom skolsocialt arbete är så pass utbrett bedrivs det i många olika former med varierande innehåll. Ett gemensamt drag för de olika varianterna är att skolsocialt arbete ska kompensera för barn och ungas olika förutsättningar, minska konflikter i skolan och förbättra skolklimatet.²⁶⁰ Skolsocialt arbete bygger på Barnkonventionen med det centrala syftet att förbättra barn och ungas levnads-, utbildnings- och utvecklingsvillkor och möjligheter.²⁶¹

²⁵⁴ Eurydice.eacea.ec.europa.eu (2023).

²⁵⁵ Education.gouv.fr (2022) och Education.gouv.fr (2023a).

²⁵⁶ Education.gouv.fr (2022).

²⁵⁷ Education.gouv.fr (okänt årtal).

²⁵⁸ Casw-acts.ca (okänt årtal).

²⁵⁹ Schulsozialarbeit.net (2017a).

²⁶⁰ Sozialarbeit.schule (okänt årtal).

²⁶¹ Ogsa (2018).

Elever, lärare och vårdnadshavare är målgrupp

Skolsocialt arbete handlar om att lära barn och unga lösa konflikter på ett konstruktivt sätt liksom att stärka deras sociala förmågor. Målgruppen är i första hand skolans elever som erbjuds dels individuell rådgivning, dels rådgivning för hela klasser eller grupper. På individuell nivå kan funktionen ge råd och stöd i frågor som rör skolan, exempelvis vid hög frånvaro och i frågor som rör elevens familjesituation. På gruppnivå kan det handla om förebyggande arbete inom områden som narkotika, sex och samlevnad, mobbning och våld. Det kan också innefatta studie- och yrkesvägledning och utbildning i kommunikation och konflikthantering. Skolsocial personal har tystnadsplikt och tjänsten är gratis.²⁶²

Skolsocialt arbete kan också omfatta vårdnadshavare. Den skolsociala funktionen kan exempelvis ordna temakvällar för vårdnadshavare om droger eller sexualitet, men också ta emot vårdnadshavare som har frågor kring sitt barn.

Skolans personal kan också vända sig till funktionen för att diskutera enskilda elevers situation och deras behov av stöd, eller problematiska sociala situationer på skolan. Ett syfte är att det skolsociala arbetet ska avlasta lärare i frågor som ligger utanför undervisningen så att lärare kan ägna sig åt sin profession.

Skolledningen kan använda sig av professionerna inom skolsocialt arbete för att få stöd i skolutvecklingen och genomförandet av olika åtgärder i skolan. Exempelvis kan det handla om förebyggande åtgärder för att skapa en trygg skolmiljö eller för att tidigt upptäcka utmaningar hos eleverna.²⁶³

Långsiktigt arbete som framgångsfaktor

Framgångsfaktorer som beskrivs handlar i första hand om att det finns en kontinuitet bland personalen. Det kan finnas olika yrkesroller inom skolsocialt arbete men de ska vara heltidsanställda, ofta med socialpedagogisk utbildning, och arbeta på plats i skolans lokaler. Tanken är att eleverna ska möta samma vuxna under sin skolgång som de kan bygga trygga relationer med. Den skolsociala funktionen ska ha egna grupprum och samtalsrum samt vara lätt tillgängliga för såväl elever som lärare och vårdnadshavare. De har också ett samarbete med andra professioner, såsom skolpsykologer och studie- och yrkesvägledare.²⁶⁴

Skolsocialt arbete i Tyskland

Skolsocialt arbete har sitt ursprung i Tyskland och började redan på 1970-talet med en tanke om att grundskolan och ungdomsvården borde samverka mer. Skolsocialt arbete fick ett uppsving i och med utbildningsreformer på 1990-talet och början på 2000-talet. Sedan dess har skolsocialt arbete utvecklats till en etablerad del av utbildnings- och socialpolitiken i Tyskland.²⁶⁵

²⁶² Soziale Arbeit Schweiz (okänt årtal).

²⁶³ Deutscher Bundestag (2017).

²⁶⁴ Schule-braucht-sozialarbeit.de (2017).

²⁶⁵ Schulsozialarbeit.net (2017b).

Till en början fanns skolsocialt arbete enbart i grundskolan men sedan 2010 finns det också i olika former av gymnasieskola, anpassade skolformer, specialskola och yrkesskola. Arbetet finansieras genom kommunala, statliga och förbundslandsmedel, samt genom Europeiska socialfonden. Finansieringen kan dock skilja sig åt mellan olika kommuner och förbundsländer.²⁶⁶ Etableringen ser olika ut inom förbundsländerna. I Nordrhein-Westfalen är det mest utbyggt med minst en fast tjänst per grundskola. Där finns också särskilda samordningskontor för skolsocialt arbete.²⁶⁷

2021 fanns omkring 15 000 yrkesverksamma inom skolsocialt arbete i skolor i Tyskland. Exakta siffror saknas eftersom yrkesrollerna inom skolsocialt arbete och de organisatoriska formerna ser olika ut. En generell siffra som nämns i sammanhanget är att det bör finnas åtminstone en heltidsanställd person inom det skolsociala arbetet per 300 elever, men med variationer utifrån elevgrupp och resurser.²⁶⁸

Skolsocialt arbete i Schweiz

I Schweiz har verksamheten med skolsocialt arbete vuxit snabbt under 2000-talet, främst inom de tysktalande delarna. En yrkesförening för verksamma inom skolsocialt arbete har utvecklat kvalitetsriktlinjer och rekommendationer, med tvärregionala nätverk över hela landet. Yrkesföreningen har också publicerat en tvåspråkig modell för skolsocialt arbete.²⁶⁹

Administrativt är det skolsociala arbetet underställt antingen skolan eller socialförvaltningen. Det finansieras både genom kommunala medel och medel från de olika kantonerna vilket har lett till strukturella skillnader mellan och inom kantonerna, både vad gäller inriktning, ansvar och resurser. 2010 rekommenderade regeringen en utbyggnad av skolsocialt arbete som en del av sin rikstäckande strategi för att bekämpa fattigdom. Trots det finns stora skillnader i de 26 kantonerna vad gäller utbud och struktur för skolsocialt arbete. Det pågår en diskussion i Schweiz om de regionala skillnaderna i det skolsociala arbetet och det pågår försök att reglera området för att göra det mer jämlikt över landet. Medan vissa professioner kritiserar mångfalden menar andra att de regionala skillnaderna behövs för att anpassa arbetet efter kantonernas olika förutsättningar.²⁷⁰

Skolsocialt arbete har fått goda resultat i flera lokala utvärderingar i termer av hur nöjda elever och lärare är med funktionen.²⁷¹ Det finns också forskning som tyder på att skolsocialt arbete kan minska förekomsten av brott i skolan.²⁷²

²⁶⁶ Schulsozialarbeit.net (2017b).

²⁶⁷ Deutscher Bundestag (2017).

²⁶⁸ Deutscher Bundestag (2017).

²⁶⁹ Seismoverlag.ch (2020).

²⁷⁰ Seismoverlag.ch (2020).

²⁷¹ Fischer, M., Baier, F. & Ahmed, S. (2018) och KVJS Forschung (2018).

²⁷² Hermann, D. & Jantzer, V. (2012).

4. Slutdiskussion

Skolan har inget formellt ansvar att arbeta brottsförebyggande, varken i Sverige eller i övriga Norden. Likafullt har skolan ett brottsförebyggande ansvar i praktiken. Några av skolans grundläggande funktioner i ett brottsförebyggande perspektiv är att andelen barn från områden med socioekonomiska utmaningar som går i förskolan ökar, att andelen elever i grundskolan som blir behöriga för nationella program ökar, och att andelen elever som tar examen från gymnasiet ökar, liksom genomströmningen i komvux. Skolan ska också se till att eleverna är väl förankrade i de demokratiska värderingar som utgör basen för skolans värdegrundsarbete. De kunskaper och värden som elever utvecklar i skolan och det positiva sammanhang som elever som går i en välfungerande skola blir en del av, är bärande delar i elevernas utveckling till trygga vuxna som värnar den demokratiska rättsstaten och som inte begår brott.

Den här kartläggningen visar på betydelsen av att skapa en trygg miljö för eleverna och att skolan samverkar med andra aktörer såsom polis och socialtjänst. Dessutom visar resultaten att skolans arbete för trygghet och mot kränkande behandling bidrar till att skolan verkar brottsförebyggande.

Kunskaper, trygghet och tillit är centralt i skolans brottsförebyggande arbete

När rektorerna i enkäten beskriver det brottsförebyggande arbetet betonar de betydelsen av att eleverna når gymnasiebehörighet och att de elever som behöver stöd får det tidigt. Samtidigt betraktar många rektorer skolans kunskapsuppdrag som så självklart att de snarare lyfter skolans trygghetsskapande arbete som brottsförebyggande, det vill säga det arbete som syftar till att skapa tillitsfulla relationer och främja alla barn och ungas lärande, utveckling och hälsa. En uppfattning som återkommer bland rektorerna är att både relationer, värden och kunskapsutveckling stärks om eleverna är och känner sig delaktiga i sin skolsituation.

Forskning visar att elever som klarar skolan löper mindre risk att begå brott. Det finns också forskning som pekar på samband mellan olika typer av våld i skolan och elevers skolprestationer, psykiska hälsa och inblandning i kriminalitet på längre sikt.²⁷³ Ur det perspektivet kan värdegrundsarbetet och det systematiska trygghetsskapande arbetet ses som skolans brottsförebyggande arbete på universell nivå i betydelsen att det omfattar alla elever på skolan.

Närvaron av trygga vuxna beskrivs också som central av rektorerna, i linje med forskning som visar att unga som lämnat kriminalitet har haft stor hjälp av förtroendefulla relationer till vuxna positiva förebilder som lyssnar, motiverar och

²⁷³ Polanin, J. R. m.fl. (2021).

ger bekräftelse.²⁷⁴ Enkätundersökningen visar dock att det finns brister i elevernas skolmiljö vid sidan om den faktiska undervisningssituationen. Fyra av tio rektorer uppger att de ser behov av att stärka arbetet med trygghet, trivsel och tillhörighet på skolan. De svarar också att skolgården och skolans gemensamma ytor är mindre trygga än klassrummen, vilket kan bero på att de förra kännetecknas av lägre vuxennärvaro.

Skolans trygghetsskapande eller socialpreventiva roll är framträdande även i övriga länder i kartläggningen. I såväl Danmark som Norge och Finland är skolans ansvar för att säkerställa trygghet och trivsel reglerat i styrdokumentet. I Danmark finns en särskild lag som reglerar undervisningsmiljön och i Norge träder en ny skollag i kraft 2024 som bland annat fokuserar på att motverka kränkningar. Vidare lagstiftades i Finland 2022 om grundläggande utbildning i förebyggande arbete mot mobbning, trakasserier, diskriminering och våld. Gemensamt för skolan i de nordiska länderna är dessutom återkommande elevundersökningar om trivseln liksom obligatoriska ordningsregler.

Även Frankrike liksom Tyskland och Schweiz fokuserar på skolans socialpreventiva roll. I Frankrike finns ett nationellt mobbningsförebyggande program som införts i alla grund- och gymnasieskolor för att tidigt bemöta alla tecken på mobbning och stärka elevers psykosociala mående. Skolsocialt arbete, som finns i bland annat Tyskland och Schweiz, syftar i sin tur till att stötta elever och öka kunskapen om konflikthantering, men också till att ge skolpersonal och vårdnadshavare stöd för att skapa en trygg miljö runt eleven. Här finns paralleller till den svenska regeringens satsning på skolsociala team.

Skolan samverkar med andra aktörer i det brottsförebyggande arbetet

I såväl Sverige som övriga nordiska länder spelar samverkan med andra aktörer en betydande roll i det brottsförebyggande arbetet, vilket också lyfts fram som viktigt av rektorerna i enkäten. Rektorerna redogör för samverkan med socialtjänsten, polisen och barn- och ungdomspsykiatrien men även med andra aktörer såsom Arbetsförmedlingen, fritidsgårdar och rektorer på närliggande skolor.

Samverkan berör insatser på flera nivåer. Det kan vara insatser på universell nivå, exempelvis genom att skolor har en kontinuerlig samverkan med polis eller socialtjänst. Det kan också vara insatser på selektiv nivå för att stötta elever med riskfaktorer eller insatser på indikerad nivå till elever som exempelvis behöver stöd att lämna kriminalitet. Exempel på sådana samverkansformer i Sverige är SSPF och SIG. I de nordiska länderna finns liknande samverkansformer, såsom SSP i Danmark, SLT i Norge och Ankarverksamheten i Finland. I Tyskland och

²⁷⁴ Brottsförebyggande rådet (2021b).

Schweiz är det skolsociala arbetet ett nav för samverkan mellan personal, elever, vårdnadshavare liksom externa aktörer.

Rektorerna i vår enkätundersökning lyfter också samverkan med vårdnadshavare som viktigt. Samtidigt betonar somliga att vårdnadshavare kan försvåra arbetet genom att inte tillåta informationsdelning mellan myndigheter respektive mellan kommuner och myndigheter. Den svenska regleringen är i detta avseende svag jämfört med den danska där vårdnadshavare har ett mer långtgående ansvar för sitt barns uppförande och utveckling, både i och utanför skolan. Till exempel gäller detta när deras barn begår brott eller har hög skolfrånvaro. I Island och inom skolsocialt arbete i Tyskland och Schweiz betraktas vårdnadshavare som en resurs i det trygghetsskapande arbetet på så sätt att även de ingår som en målgrupp för insatser och stöd.

Sociala och situationella åtgärder behöver pågå parallellt

Situationell prevention handlar om insatser och åtgärder som syftar till att försvåra möjligheten att begå brott genom att förändra i miljön eller öka risken för upptäckt. Situationell prevention har diskuterats både i Sverige och i andra länder i samband med de senaste årens våldsbrott i skolan, till exempel möjligheterna till kameraövervakning och att begränsa obehörigas tillträde till skolan. I enkäten ser vi till exempel att tre av tio rektorer bedömer att de har behov av att stärka det förebyggande arbetet kring skadegörelse, något som delvis kan åstadkommas genom situationella åtgärder. Samtidigt uttrycker rektorerna en viss tvekan kring i vilken mån skolan får använda situationella åtgärder. Det verkar finnas en osäkerhet kring vilka regelverk som gäller, särskilt när det kommer till kameraövervakning och även kring möjligheten att använda drogtester för att identifiera narkotikabruk.

Vi har i rapporten valt att lägga mindre fokus på den situationella brottspreventionen i skolan eftersom den bland annat behandlas i den pågående Skolsäkerhetsutredningen.²⁷⁵ Dock framkommer i svaren från rektorer att situationella åtgärder ingår som del av det trygghetsskapande arbetet och samverkan med andra myndigheter och samhällsaktörer.

Skolverket bedömer att det är viktigt att socialt och situationellt preventivt arbete bedrivs parallellt. Barn och unga behöver å ena sidan tillitsfulla relationer till trygga vuxna som byggs upp och stärks i ett långsiktigt perspektiv. Å andra sidan måste skolan jobba med "här och nu"-åtgärder, exempelvis när våld förekommer. Om skolan ska vara trygg för alla elever, måste huvudman och skola analysera behoven, samt utifrån det besluta om förebyggande och åtgärdande insatser.

²⁷⁵ Se till exempel Ds 2023:17.

Skillnader mellan skolor samvarierar med socioekonomiska förutsättningar

Rektorernas enkätsvar visar på stora skillnader mellan skolor i hur de beskriver sitt brottsförebyggande arbete. Medan vissa rektorer menar att det inte förekommer några brott på deras skolor, ser andra stora utmaningar med såväl kränkningar som skadegörelse, våldsbrott och narkotikabrott. Rektorernas svar samvarierar med skolornas socioekonomiska förutsättningar i betydelsen att rektorer på skolor där en stor andel föräldrar har eftergymnasial utbildning oftare svarar att skolan präglas av tillhörighet och trivsel respektive trygghet. Det är ett av flera exempel som framkommer i kartläggningen på att huvudmän och skolor inte förmår väga upp skillnader i elevernas olika förutsättningar, det som brukar kallas skolans kompensatoriska uppdrag.²⁷⁶

Forskning visar att det finns ett samband mellan lägre utbildningsnivå hos vårdnadshavare och större risk att ungdomar begår våldsbrott.²⁷⁷ Vidare finns stöd i forskning om att sannolikheten är större att brott polisanmäls om de begås av ungdomar på skolor med lågt meritvärde eller skolor särskilt anpassade för barn med sociala- och inlärningsproblem, jämfört med andra skolor.²⁷⁸ Forskning visar att det som förklaras som ”ungdomssynder” på en socialt resursstark skola rubriceras som brott i en socialt utsatt skola. Medan mer gynnade skolor i högre utsträckning löser konflikter utifrån ett socialpedagogiskt arbetssätt, hamnar tyngdpunkten på det juridiska i mindre gynnade miljöer.²⁷⁹ I förlängningen kan det innebära att elever på vissa skolor har en större sannolikhet att återfinnas i belastningsregistret än andra trots att samma handling har begåtts.²⁸⁰

En annan relevant faktor som spelar in är ekonomi och möjligheten att anställa personal i skolan. Rektorerna i vår enkät vittnar om en tuff ekonomisk verklighet som, enligt dem, primärt leder till neddragningar av de yrkesgrupper som inte är lärare. Det handlar om personal inom elevhälsan och de skolsociologer, elevmentorer och fritidsledare med flera yrkesgrupper, som i enkätmaterialen beskrivs spela en nyckelroll i skolans brottsförebyggande arbete. Skolverket ser att ett generellt försämrat ekonomiskt läge riskerar att ytterligare öka de skillnader som redan finns i förutsättningarna att finansiera och styra skolan.²⁸¹ För elevernas del kan det leda till sämre förutsättningar att bli behöriga till gymnasiet, med de ökade risker det innebär, såsom bristande förankring på arbetsmarknaden, missbruk och kriminalitet.²⁸²

²⁷⁶ 2 kap. 8 § skollagen (2010:800). Se även Skolverket (2023b).

²⁷⁷ Brottsförebyggande rådet (2023b).

²⁷⁸ Vainik, A-L. (2017).

²⁷⁹ Lunneblad, Johansson och Odenbring (2016).

²⁸⁰ Lunneblad, Johansson och Odenbring (2016).

²⁸¹ Skolverket (2023b).

²⁸² Skolverket (2023b).

Kunskap om brottsförebyggande arbete upplevs vara lägre där huvudmannens stöd är svagt

Skillnaderna mellan skolor märks inte bara när det gäller förekomst av brott, ekonomiska förutsättningar eller hur skolan arbetar med att förebygga brott. Förutsättningarna skiljer sig också åt vad gäller stöd från huvudmannen. Även om en knapp majoritet svarar att de i stor utsträckning får stöd från huvudmannen är svaren delade. Detta då fyra av tio rektorer samtidigt uppger att de i liten utsträckning får stöd från sin huvudman i det brottsförebyggande arbetet. Enkäten visar också att de rektorer som upplever att de får litet stöd från huvudmannen är de som i störst utsträckning anser att de saknar kunskap om brottsförebyggande arbete i skolan. Det tydliggör bilden av att förutsättningarna för att arbeta brottsförebyggande ser mycket olika ut. Skolverket vill betona betydelsen av att rektorerna inte står ensamma utan att det brottsförebyggande arbetet stöttas och samordnas på huvudmannanivå.

Behov av att stärka arbetet mot hot i de anpassade skolformerna – men grundskolan behöver stärka trygghet generellt

Resultaten skiljer sig till viss del åt mellan skolformerna, det vill säga grundskola, gymnasieskola, anpassad grundskola samt anpassad gymnasieskola. Rektorer för grundskolor svarar i minst utsträckning att deras skolor präglas av trygghet jämfört med övriga skolformer. Grundskolerektorer anger även oftare att de behöver stärka arbetet mot skadegörelse. Rektorer för de anpassade skolformerna bedömer sina skolor som mest trygga och av kommentarerna framgår att det handlar om den relativt höga vuxennärvaro som finns i de anpassade skolformerna.

Samtidigt som de anpassade skolformerna bedöms vara trygga, visar forskning att elever med vissa funktionsnedsättningar har högre risk att både begå brott och bli utsatta för brott i skolan.²⁸³ Kartläggningen visar att behovet av att stärka arbetet mot hot är särskilt stort i de anpassade skolformerna. I kommentarer till enkäten uttrycker rektorer för de anpassade skolformerna att deras elevgrupper kan vara utåtagerande eller agera kränkande till följd av sin funktionsnedsättning. Elever i de anpassade skolformerna kan också lättare utnyttjas till att begå kriminella handlingar, vilket rektorer i vårt material uttrycker oro över.

Gymnasierektorer ser behov av förstärkt arbete mot narkotika

Vidare ser vi i resultaten att rektorer för gymnasieskolor uttrycker störst behov av förebyggande arbete kring narkotika. Det kan troligtvis förklaras av att

²⁸³ Se till exempel Skolverket (2022b), Vainik, A-L. (2017) och SOU 2022:67. Jämför även Myndigheten för delaktighet (2023).

användningen av narkotika är större bland elever i gymnasieskolan jämfört med elever i grundskolans senare årskurser eller i de anpassade skolformerna.²⁸⁴

En meningsfull fritid har potential att förebygga brott

Svenska skolbarn har relativt korta skoldagar vilket innebär att de har en hel del fritid.²⁸⁵ Trots det är det få elever i mellanstadiet som är inskrivna i fritidshemmet, i årskurs 6 endast 7 procent. Barn som bor i områden med socioekonomiska utmaningar går mer sällan på fritidshemmet jämfört med barn i andra områden.²⁸⁶

I Danmark är fritidshemmets verksamhet mer omfattande och mer använd än i Sverige. En tredjedel av eleverna i årskurs 5 är inskrivna i fritids- eller klubbverksamhet i Danmark, en andel som ligger kvar även i årskurs 8 och 9.²⁸⁷ Där har klubbverksamheten, liksom ungdomsskolan, en uttalad socialpedagogisk funktion med tonvikt på att de unga ska få vara delaktiga i att välja och planera sina aktiviteter. Klubbverksamheten har utvärderats och bedöms ha förutsättningar för att fungera brottsförebyggande i och med att verksamheten utgör en länk mellan barn, vårdnadshavare och skola.²⁸⁸ Även i den isländska preventionsmodellen betonas betydelsen av organiserade fritidsaktiviteter för unga.²⁸⁹

I Sverige finns ingen motsvarighet, trots att tillgång till fritidsverksamhet betraktas som en betydelsefull del i arbetet med tidiga insatser för barn och unga som riskerar att hamna i kriminalitet.²⁹⁰ Huvudmannens ansvar att tillhandahålla fritidshem eller öppen fritidsverksamhet upphör när barnen fyller 13 år. Det finns inte heller någon skyldighet för kommuner att erbjuda fritidsgårdar eller motsvarande för äldre barn vilket gör att tillgången (och kvaliteten) varierar kraftigt.²⁹¹

Förskolan kan ha en brottsförebyggande roll

Förskolan ingår inte i vår enkätundersökning, men i ett förebyggande perspektiv är det viktigt att den nämns. En övervägande majoritet av alla barn i Sverige är inskrivna i förskolan. Sex procent av alla barn mellan tre och fem år är dock inte inskrivna, dessa är barn som oftare lever i familjer med låga inkomster, lägre utbildningsnivå samt oftare är utrikes födda.²⁹²

Forskning visar att barn som senare i livet får allvarliga beteendeproblem och riskerar att hamna i kriminalitet kan visa tecken redan i förskoleåldern i form av

²⁸⁴ Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (2022).

²⁸⁵ Det kan vara svårt att jämföra skoldagars längd eftersom den garanterade undervisningstiden ofta regleras årsvis. Se Uhr.se (2023). Den totala undervisningstiden för varje elev i grundskolan ska vara minst 6 890 timmar (10 kap. 5 §). Den obligatoriska verksamheten får omfatta högst åtta timmar eller, i förskoleklassen och de två lägsta årskurserna, sex timmar per dag (7 kap. 17 § andra stycket).

²⁸⁶ SOU 2022:61.

²⁸⁷ EVA (2018).

²⁸⁸ EVA (2017).

²⁸⁹ Se exempelvis Sigfúsdóttir, I. D. m. fl. (2009), Kristjansson, A. L. m. fl. (2020), Sigfúsdóttir, I. D. m. fl. (2011) och Sigfúsdóttir, I. D. m. fl. (2020).

²⁹⁰ Dir. 2022:96.

²⁹¹ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2020) och Dir. 2022:96.

²⁹² Scb.se (2019).

stark och frekvent aggressivitet som präglar barnets interaktioner med andra.²⁹³ Här kan förskolan ha en viktig roll i att upptäcka och samverka kring barn som behöver stöd.

Även i en nordisk kontext diskuteras betydelsen av förskolan i ett förebyggande perspektiv. I Norge nämns vikten av riktlinjer och kompetens inom förskolan som en del i en rad av förebyggande åtgärder. I Danmark finns olika insatser i förskolan där man genom stöd till barn och vårdnadshavare vill ge barn lika förutsättningar inför att börja och slutföra skolan.

Samverkan, skolnärvaro och tillräckligt många vuxna är framgångsfaktorer

Utifrån rektorernas enkätsvar och forskning kan vi se ett antal framgångsfaktorer och utmaningar i skolornas brottsförebyggande arbete. De framgångsfaktorer som framträder handlar dels om elevernas skolmiljö, dels om skolans förutsättningar att arbeta brottsförebyggande.

En förutsättning för att skolan ska ha en brottsförebyggande roll är att eleverna är närvarande i skolan och deltar i undervisningen. Centralt är också att det finns tillgång till trygga vuxna på skolan, såväl lärare som elevhälsa och annan personal. Ytterligare en framgångsfaktor är att eleverna har en meningsfull fritid.

Vad gäller skolans förutsättningar kan vi se att framgångsfaktorer till stor del handlar om personalresurser – att skolan ska kunna anställa personal med rätt kompetens och dessutom ha tillräckligt många vuxna i skolan som kan fånga upp vad som händer. Personalen behöver även ha kunskap om skolans problembild och hur de ska och får agera utifrån den. Fungerande samverkan är också en framgångsfaktor, det gäller samverkan med polis, socialtjänst och BUP, liksom samarbete med vårdnadshavare och fritidsgårdar. Ytterligare en framgångsfaktor, som också den är beroende av personalresurser, är att upptäcka och sätta in åtgärder tidigt för de elever som riskerar att hamna i kriminalitet.

Personalbrist är den största utmaningen i det brottsförebyggande arbetet

På frågan om vilka som är de huvudsakliga utmaningarna i skolans brottsförebyggande arbete så handlar det om samma förutsättningar som nämnts ovan. Rektorerna i vår kartläggning beskriver hur de arbetar hårt för att ge alla elever en bra utbildning och trygg skolmiljö men att de samtidigt upplever stora begränsningar. Det handlar om bristande tillgång till personal med relevant kompetens, behov av kunskap om skolans behov av åtgärder och om brottsförebyggande arbete generellt. Det handlar också om svårigheter att samverka med andra aktörer, ofta till följd av personalbrist. Möjligheten att

²⁹³ Vilarare.se (2021) och Wallinius, M. m. fl. (2016).

anställa personal med relevant kompetens kommer framåt även att påverkas av kommunernas ekonomiska läge med inflation och lågkonjunktur.²⁹⁴

Samtidigt som det finns ett stort engagemang hos rektorerna i frågor som rör brottsprevention, finns också oro och frustration över att brottsförebyggande arbete består av en rad komplexa frågor som kräver mycket kunskap och resurser som skolan sällan har. Det riskerar särskilt att drabba de skolor som redan har utmaningar med otrygghet och låg vuxentäthet. Skolor som samtidigt behöver prioritera såväl trygghetsfrämjande insatser för alla elever liksom utveckling av elevhälsan och samverkan med andra aktörer.

Ett återkommande tema i rektorernas svar rör vidare den osäkerhet som finns bland skolans personal i hur de ska bemöta elever som begår brott. Eftersom det råder skolplikt måste elever som blivit utsatta, eller riskerar att bli utsatta, för brott i skolan ändå närvara. Det är dessutom vanligt att en och samma elev är både förövare och brottsoffer när det kommer till brott som är sprungna ur konflikter. Detta, och att både förövare och brottsoffer är elever som skolan har ansvar för, är ytterligare utmaningar som skolan har att hantera i det brottsförebyggande arbetet.

²⁹⁴ Skolverket (2023b).

Bilaga 1: Referenser

Skolans brottsförebyggande roll i Sverige

Författning

Brottsbalken (1962:700).

Förordning (2015:1047) med instruktion för Statens skolverk.

Förordning (2023:117) om statsbidrag för personalkostnader för akutskolor, speciallärare och elevhälsan.

Läroplan för anpassade grundskolan, Lgra22 (SKOLFS 2010:255).

Läroplan för anpassade gymnasieskolan, GySär13 (SKOLFS 2013:148).

Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, Lgr22 (SKOLFS 2010:37).

Läroplan för gymnasieskolan, Gy11 (SKOLFS 2011:144).

Läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall, Lsam22 (SKOLFS 2010:251).

Lag (2023:196) om kommuners ansvar för brottsförebyggande arbete.

Regeringsformen (1974:152).

Skollagen (2010:800).

Litteratur

Alm, S. m. fl. (2019). *School effectiveness and students' future orientation: A multilevel analysis of upper secondary schools in Stockholm, Sweden*. *Journal of Adolescence* 70: 62–73.

Brottsförebyggande rådet (2009). *Grövres våld i skolan*. 2009:6

Brottsförebyggande rådet (2011). *Strategiska brott bland unga på 00-talet*. Rapport 2011:21.

Brottsförebyggande rådet (2020). *Samverkan i lokalt brottsförebyggande arbete*.

Brottsförebyggande rådet (2021a). *SSPF – samverkansformen skola, socialtjänst, polis och fritid*.

Brottsförebyggande rådet (2021b). *Strategiska brott bland ungdomar på 2010-talet och faktorer av betydelse för att lämna ett kriminellt liv*. Rapport 2021:5.

Brottsförebyggande rådet (2021c). *Våld i ungas parrelationer*. 2021:15.

Brottsförebyggande rådet (2021d). *SIG – samverkan i sociala insatsgrupper*.

Brottsförebyggande rådet (2022). *Skolundersökningen om brott 2021 – Om utsatthet för och delaktighet i brott*. Rapport 2022:5.

- Brottsförebyggande rådet (2023a). *Polisanmälda brott mot barn i åldern 7–15 år. Rapport 2023:8.*
- Brottsförebyggande rådet (2023b). *Skolfaktorers betydelse för om ungdomar begår våldsbrott.*
- Brottsförebyggande rådet (2023c). *Skolfaktorers betydelse för elevers utsatthet för hot och våld i skolmiljö - en statistisk analys utifrån Skolundersökningen om brott.*
- Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (2022). *CAN:s nationella skolundersökning 2022. Ungas erfarenheter av alkohol, narkotika, dopning, tobak och spel. Rapport 215.*
- Clarke, R. och Eck, J. (2003). *Become a Problem-Solving Crime Analyst: In 55 small steps.* London: Jill dando Institute of Crime Science.
- FN:s kommitté för barnets rättigheter (2014). *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 (2013) om Barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa.*
- Franzén, A., Gottzén, L. (2020). *Våldsprevention i Sverige: En forskningsöversikt.* Stockholms universitet. Barn- och ungdomsvetenskap.
- Forsberg, C., & Horton, P. (2023). *Så kan lärare öka elevers trygghet på rasten.* Venue. Hämtad från <https://venue.ep.liu.se/article/view/4402>.
- Granvik Saminathen, M. (2020). *Effective schools in a Segregated Landscape.* Dissertation. Stockholm: Stockholm University. Department of Public Health Science.
- Justitieombudsmannen (2010). *Om skydd mot påtvingat kroppsligt ingrepp.* 479–2010.
- Justitieombudsmannen (2017). *Viss kritik mot rektorn för Västra hamnens skola och rektorn för Stapelbäddsskolan i Malmö kommun för utformningen av ett beslut om att förbjuda två vårdnadshavare att besöka skolorna. Även uttalanden om behörighet att fatta beslut i frågan om tillträdesförbud. Dnr 7209–2015.*
- Jämställdhetsmyndigheten (2020). *Inget att vänta på - Handbok för våldsförebyggande arbete.*
- Jämställdhetsmyndigheten (2022). *Översätta, anpassa och utvärdera två våldsförebyggande program.* 2022:24.
- Lunneblad, Johansson och Odenbring (2016). *Juridik eller socialpedagogik? Skolors strategier för att hantera kränkningar.*
- Modin, B. m. fl. (2011). Psychosocial working conditions, school sense of coherence and subjective health complaints: A multilevel study of ninth grade pupils in the Stockholm area. *Journal of Adolescence* 34(1): 129–139.

- Mori Y, Tiiri E, Khanal P, Khakurel J, Mishina K, Sourander A. (2021). Feeling Unsafe at School and Associated Mental Health Difficulties among Children and Adolescents: A Systematic Review. *Children* 8(3):232.
- Myndigheten för delaktighet (2023). *Våld mot personer med funktionsnedsättning*.
- Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (2023). *Våldshandlingar med stora konsekvenser i skolan. En vägledning för skolledning, skolpersonal och säkerhetsansvariga*.
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2020). *Ungas rätt till en meningsfull fritid - tillgång, trygghet och hinder*.
- Nilsson, A och Estrada, F (2009). *Kriminalitet och livschanser. Uppväxtvillkor, brottslighet och levnadsförhållanden som vuxen*. Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier 2009:20.
- Polanin, J. R. m. fl. (2021). A meta-analysis of longitudinal partial correlations between school violence and mental health, school performance, and criminal or delinquent acts. *Psychological Bulletin* 147(2), 115–133.
- Sandahl, J. (2021). *Juvenile Crime in Context: The Significance of School Affiliation*.
- Skolinspektionen (2009). *Uppgifter om drogtester på Brinellgymnasiet, Nässjö kommun*. 2009:2070.
- Skolinspektionen (2015). *Anmälan av Njudungsgymnasiet i Vetlanda kommun*. 2015:2514.
- Skolinspektionen (2021). *Tio år av elevers röster. Skolenkäten 2010–2020*.
- Skolinspektionen (2022). *Skolans hantering av kontroversiella frågor i undervisningen*.
- Skolinspektionen (2023). *Skolenkäten 2023. Resultatredovisning för Skolenkäten*.
- Skolverket (2020). *Redovisning av regeringsuppdrag att ta fram stödmaterial för hur lärarassistenter, socionomer och andra yrkesgrupper ska avlasta lärare*.
- Skolverket (2022a). *Främja, förebygga, upptäcka och åtgärda. Hur skolan kan arbeta mot diskriminering och kränkande behandling*.
- Skolverket (2022b). *Skapa trygghet för lärande. Om skolans arbete mot mobbning, trakasserier och kränkande behandling*.
- Skolverket (2022c). *Slutbetyg i grundskolan våren 2022*.
- Skolverket (2023a). *Underlag för förståelse och beskrivning av skolans syfte och uppdrag*. Dnr 2022:1160.
- Skolverket (2023b). *Skolverkets bedömning av läget i skolväsendet 2023*.
- Socialstyrelsen (2020). *Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende*.

- Socialstyrelsen (2022). *Socialt fältarbete med barn och unga. Kartläggning av uppsökande och förebyggande och socialt fältarbete i kommunal regi.*
- Tyresö kommun (2021). *Kränkande behandling. En sammanställande analys vårterminen 2021.*
- Vainik, A-L. (2017). *Polisanmälningar i grundskolan.* Linnaeus University Dissertations. 280/2017.
- Wallinius, M. m. fl. (2016). Offenders in emerging adulthood: School maladjustment, childhood adversities, and prediction of aggressive antisocial behaviors. *Law and Human Behaviour* 40(5), 551–563.
- Wilson, J. Q. & Kelling, G. L. (1982). Broken Windows: The Police and Neighborhood Safety. *Atlantic Monthly* 11:29–38.
- Wikström, P-O. H. (2023). *När brott blir ett acceptabelt handlingsalternativ.*
- Wolke, D. & Lereya, S. (2015). Long-term effects of bullying. *Archives of Disease in Childhood* (100) 879-885.

Offentligt tryck

- Dir. 2022:96. *En utvecklad öppen fritidsverksamhet för ungdomar.*
- Dir. 2022:86. *Säkerheten i skolan ska förbättras.*
- Dir. 2023:120. *Tilläggsdirektiv till skolsäkerhetsutredningen (U 2022:04).*
- Dir. 2023:22. *Tilläggsdirektiv till utredningen om att säkerheten i skolan ska förbättras U 2022:04.*
- Ds 2023:17. *Vistelseförbud på allmän plats och vissa andra platser.*
- Justitiedepartementet. Ju2022/03704 (delvis). *Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Brottsförebyggande rådet.*
- Kongl. Maj:ts Proposition 1902:7. *Kongl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen med förslag till lag om ändrad lydelse af 5 kap. 1, 2, 3 och 6 §§ strafflagen, till lag angående verkställighet af domstols förordnande om tvångsuppfostran samt till lag, innefattande vissa bestämmelser om förfarandet i brottmål.*
- Socialdepartementet. S2022/04810 (delvis). *Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Barnombudsmannen.*
- Socialdepartementet. S2022/04810 (delvis). *Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Statens beredning för medicinsk och social utvärdering.*
- SOU 2022:61. *Allmänt fritidshem och fler elevers tillgång till utveckling, lärande och en meningsfull fritid.*
- SOU 2021:11. *Bättre möjlighet för elever att nå kunskapskraven – aktivt stöd- och elevhälsoarbete samt stärkt utbildning för elever med intellektuell funktionsnedsättning.*

SOU 2022:1. *Förbättrade åtgärder när barn misstänks för brott.*

SOU 2021:49. *Kommuner mot brott.*

SOU 2023:28. *Samhället mot skolattacker.*

SOU 2018:85. *Slopad straffrabatt för unga myndiga.*

SOU 2022:67. *Vägar till ett tryggare samhälle.*

Regeringsbeslut U2023/01277.

Utbildningsdepartementet. U2023/00931. *Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Statens skolverk. Ändringsbeslut 2023-03-09.*

Webbplatser

Barnombudsmannen.se (2021). *Det här är barnkonventionen.*
<https://www.barnombudsmannen.se/barnkonventionen/om-barnkonventionen/>. Hämtad 2023-07-21.

Bra.se (2023). *Situationell prevention.* <https://bra.se/forebygga-brott/forebyggande-metoder/situationell-prevention.html>. Hämtad 2023-07-08.

Dagenssamhalle.se (2023). *”Regeringen måste skjuta till pengar till skolan”.*
<https://www.dagenssamhalle.se/opinion/debatt/regeringen-maste-skjuta-till-pengar-till-skolan>. Hämtad 2023-08-15.

Forskning.se (2022). *Ska brottslingens mognad avgöra straffet?*
<https://www.forskning.se/2022/02/03/straffrabatt-unga-brottslingar/>. Hämtad 2023-07-21.

Goteborg.se (okänt årtal). *Skolan mitt i byn, för en mer jämlik stad.*
<https://goteborg.se/wps/portal/enhetssida/skolan-mitt-i-byn-bergsjon/skolan-mitt-i-byn-for-en-mer-jamlik-stad>. Hämtad 2023-07-08.

Kunskapsguiden.se (2019). *Skottlandsmodellen.*
<https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/tidiga-och-samordnade-insatser-tsi/skottlandsmodellen>. Hämtad 2023-07-08.

Kunskapsguiden.se (2020). *Förebygga skolfrånvaro.*
<https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/tidiga-och-samordnade-insatser-tsi/forebygga-skolfranvaro>. Hämtad 2023-07-08.

Kunskapsguiden.se (2021a). *Brottsförebyggande arbete med barn och unga.*
<https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/barn-och-unga-som-begar-brott/brottsforebyggande-arbete-med-barn-och-unga>. Hämtad 2023-08-14.

Kunskapsguiden.se (2021b). *Förstärkt första linje – psykisk ohälsa.*
<https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/tidiga-och-samordnade-insatser-tsi/forstarkt-forsta-linje>. Hämtad 2023-07-08.

- Kunskapsguiden.se (okänt årtal a). *Om tidiga och samordnade insatser*.
<https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/tidiga-och-samordnade-insatser-tsi/om-tidiga-och-samordnade-insatser>. Hämtad 2023-07-08
- Kunskapsguiden.se (okänt årtal b). *Tidiga och samordnade insatser (TSI)*.
<https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/tidiga-och-samordnade-insatser-tsi>. Hämtad 2023-07-08.
- Polisen.se (2022). *Unga som begår brott - lagar och fakta*.
<https://polisen.se/lagar-och-regler/lagar-och-fakta-om-brott/ungdomsbrott>. Hämtad 2023-07-21.
- Regeringen.se (2023). *Ordning och säkerhet i skolan*.
<https://www.regeringen.se/artiklar/2023/05/ordning-och-sakerhet-i-skolan>. Hämtad 2023-08-23.
- Scb.se (2019). *23 000 barn går inte i förskola*. www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2019/23-000-barn-gar-inte-i-forskola. Hämtad 2023-07-22.
- Skolledaren.se (2023). *Stor oro för att eleverna inte kan nå sina mål*.
<https://www.skolledaren.se/nyheter/nedskarningar/tema-den-standiga-jakten-pa-besparingar>. Hämtad 2023-08-25.
- Skolverket.se (2023a). *Främja trygghet och studiero*.
www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/vardegrund-och-arbetsmiljo/framja-trygghet-och-studiero. Hämtad 2023-07-03.
- Skolverket.se (2023b). *Kränkande behandling, mobbning och diskriminering*.
www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/krankande-behandling-mobbning-och-diskriminering. Hämtad 2023-08-15.
- Skolverket.se (2023c). *Skolans ansvar för barn som far illa*.
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/skolans-ansvar-for-barn-som-far-illa>. Hämtad 2023-08-23.
- Skolverket.se (2023d). *Skolledning och rektors arbete med ANDTS*.
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/skolledning-och-rektors-arbete-med-andts>. Hämtad 2023-08-25.
- Skolverket.se (2023e). *Stärk elevers delaktighet och inflytande i utbildningen*.
www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/vardegrund-och-arbetsmiljo/stark-elevers-inflytande. Hämtad 2023-07-03.
- Skolverket.se (2023f). *Säkerhet och krisberedskap i förskola och skola*.
www.skolverket.se/publika-test/mia/sakerhet-och-krisberedskap-juni-5.0/sakerhet-och-krisberedskap-i-forskola-och-skola. Hämtad 2023-07-08.
- Skolverket.se (2023g). *Tidiga och samordnade insatser för barn och unga – TSI*.
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/organisera-tidigt-stod-och-extra-anpassningar/tidiga-och-samordnade-insatser-for-barn-och-unga>. Hämtad 2023-08-23.

- Socialstyrelsen.se (2023). *Anmälan till socialnämnden vid kännedom eller misstanke om att ett barn far illa*.
<https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/barn-och-unga/barn-som-far-illa>. Hämtad 2023-08-23.
- Sverigesradio.se (2015). "Vem som helst har inte rätt att komma in på en skola".
<https://sverigesradio.se/artikel/6326752>. Hämtad 2023-08-14.
- Uhr.se (2023). Undervisningstid i skolan: en europeisk jämförelse.
<https://www.uhr.se/internationella-mojligheter/Eurydike---om-utbildning-i-Europa/eurydikenatverkets-studier/undervisningstid-i-skolan-en-europeisk-jamforelse/>. Hämtad 2023-08-22.
- Vilarare.se (2021). *Experten: Våldet syns i tvåårsåldern*.
www.vilarare.se/nyheter/skolvald/experten-valdet-syns-i-tvaarsaldern.
Hämtad 2023-07-22.

Övriga medier

- Narkopodden (2023). *Vägar till en Narkotikafri Skola*. Avsnitt 70.
- Brottsförebyggande rådet (2018). Webbinarium *Trygga och säkra skolor*.
<https://bra.se/forebygga-brott/forebyggande-utifran-amne/skolan.html>.
Hämtad 2023-08-16.

Skolans roll i ett internationellt perspektiv

Danmark

- Advokatsamfundet.dk (2021). *2021 - Advokaten 1, Ungdomskriminalitetsnævnet*.
www.advokatsamfundet.dk/nyheder-medier/tidligere-artikler/2021/advokaten-1/2021-advokaten-1-ung-og-udsat/. Hämtad 2023-07-21.
- Avisendanmark.dk (2023). *Nævn kritiseres for at undergrave den kriminelle lavalder: Minister afviser*.
<https://avisendanmark.dk/danmark/ungdomskriminalitetsnaevn-kritiseres-for-at-undergrave-den-kriminelle-lavalder-minister-afviser>. Hämtad 2023-07-21.
- Bekendtgørelse om fremme af god orden i folkeskolen (LBK nr 316 af 05/04/2017).
- Bekendtgørelse af lov om dag-, fritids- og klubtilbud m.v. til børn og unge (LBK nr 2 af 06/01/2020).
- Bekendtgørelse af lov om dag-, fritids- og klubtilbud m.v. til børn og unge (LBK nr 1912 af 06/10/2021).
- Bekendtgørelse af lov om ungdomsskoler (LBK nr 438 af 08/05/2017).
- Berlingske.dk (2015). *Gymnasier er på lovlig grund med narkotest i skoletiden*.
www.berlingske.dk/samfund/gymnasier-er-paa-lovlig-grund-med-narkotest-i-skoletiden. Hämtad 2023-07-09.

- Danska regeringen (2017). *Alle handlinger har konsekvenser, En reform af indsatsen mod ungdomskriminalitet.*
- Dcum.dk (okänt årtal). *Den Nationale Klageinstans mod Mobning.* <https://dcum.dk/grundskole/klageinstans-mod-mobning-grundskole>. Hämtad 2023-08-17.
- Det Kriminalpræventive Råd (2016). *Forebyggelse af Ungdomskriminalitet. "Forældre som medspillere" – om forældreinddragende tiltag.*
- Dkr.dk (2022). *Ny bandepakke bør fokusere på forebyggelse.* <https://dkr.dk/nyheder/2022/feb/debatindlaeg-bandepakken>. Hämtad 2023-07-21.
- Dkr.dk (2023). *Udvalget for Børn og Unge.* <https://dkr.dk/om-os/organisationen/udvalget-for-boern-og-unge>. Hämtad 2023-07-08.
- Dkr.dk. (okänt årtal a). *Kreds- og lokalråd.* <https://dkr.dk/flere/lokalt-samarbejde/kreds-og-lokalraad>. Hämtad 2023-07-08.
- Dkr.dk (okänt årtal b). *DKR's mission og mål.* <https://dkr.dk/om-os/dkrs-mission-og-maal>. Hämtad 2023-07-08.
- Dkr.dk (okänt årtal c). *Skole og uddannelse.* <https://dkr.dk/ungdomskriminalitet/skole-og-uddannelse>. Hämtad 2023-07-08.
- Dkr.dk (okänt årtal d). *SSP og forebyggelsesmodellen.* <https://dkr.dk/flere-/lokalt-samarbejde/ssp-og-forebyggelsesmodellen>. Hämtad 2023-07-09.
- Dkr.dk (okänt årtal e). *Familiestøtte.* <https://dkr.dk/flere-/tidlig-forebyggelse/familiestoette>. Hämtad 2023-07-21.
- EVA (2017). *Børns og unges brug af fritids- og klubtilbud. Kendetegn ved kvalitet i tilbuddene – en vidensopsamling.*
- EVA (2018). *Børns og unges brug af fritids- og klubtilbud. Overblik og fakta 2018.*
- Folkeskolen.dk (2018). *DLF vinder højesteretssag: Overfald på lærere kan give erstatning uden politianmeldelse.* www.folkeskolen.dk/arbejdsliv-ledelse-psykisk-arbejds miljo/dlf-vinder-hojesteretssag-overfald-pa-laerere-kan-give-erstatning-uden-politianmeldelse/804492. Hämtad 2023-07-09.
- Folkeskolen.dk (2021). *Flere lærere rejser erstatningssager mod elever efter vold i skolen.* www.folkeskolen.dk/arbejdsliv-arbejdsskader-dlf/flere-laerere-rejser-erstatningssager-mod-elever-efter-vold-i-skolen/1382357. Hämtad 2023-07-09.
- Folketinget (2013). *Forslag til Lov om ændring af lov om folkeskolen og forskellige andre love.*
- Folketingets ombudsman (2015). *Kommunes retningslinjer om politianmeldelse af vold og chikane mod kommunens ansatte.* Sag nr 15/01240.
- Folkeskoleloven (LBK nr 1887 af 01/10/2021).

- Justitsministeriet.dk (2018). *Bredt flertal reformerer indsatsen mod ungdomskriminalitet*. www.justitsministeriet.dk/pressemeddelelse/bredt-flertal-reformerer-indsatsen-mod-ungdomskriminalitet. Hämtad 2023-07-09.
- Justitsministeriets forskningskontor (2022). *Udvikling i børne- og ungdomskriminalitet 2012–2021*.
- Lov om elevers og studerendes undervisningsmiljø (LBK nr 316 af 05/04/2017).
- Lov om bekæmpelse af ungdomskriminalitet (LOV nr 1705 af 27/12/2018).
- Mellerup Friskole (2022). *Idekatalog*. Udarbejdet på forældremødet den 24. februar 2022
- Politi.dk (okänt årtal). *Lokalråd*. <https://politi.dk/midt-og-vestsjaellands-politi/om-midt-og-vestsjaellands-politi/lokalraad>. Hämtad 2023-07-08.
- Serviceoven (LBK nr 798 af 07/08/2019).
- Skriftlig kontakt med repræsentanter för Styrelsen for Undervisning og Kvalitet, Børne- og Undervisningsministeriet, 2023-08-17.
- Stigefriskole.dk (okänt årtal). *Samarbejde mellem skole og forældre*. <https://stigefriskole.dk/vaerdier-og-kendetegn/kontakten-mellem-skole-og-hjem/>. Hämtad 2023-07-21.
- Straffeloven (LBK nr 1028 af 22/08/2013).
- Støtter op om aktive boligområder (okänt årtal). *HIPP-HOPP – Familiekursus forløb i den boligsociale helhedsplan*.
- Sundhedsstyrelsen (2018). *Forebyggelsespakke Stoffer*.
- Svd.se (2022). *Danska "barndomstolar" kritiseras*. www.svd.se/a/nW2V8Q/danska-barndomstolar-kritiseras. Hämtad 2023-07-21.
- Ug.dk (okänt årtal). *Ungdomsskolen*. www.ug.dk/uddannelser/grundskoleundervisning/grundskolem/ungdomsskolen. Hämtad 2023-07-21.
- Uvm.dk (2020). *Ungdomsskolen*. www.uvm.dk/ungdomsskolen. Hämtad 2023-07-21.
- Uvm.dk (2023). *Om trivsel og undervisningsmiljø*. www.uvm.dk/folkeskolen/laering-og-laeringsmiljoe/trivsel-og-undervisningsmiljoe/om-trivsel-og-undervisningsmiljoe. Hämtad 2023-07-08.
- VIVE (2020). *Elevernes læring, trivsel og oplevelser af undervisningen i folkeskolen. En evaluering af udviklingen i reformårene 2014–2018*.
- VIVE (okänt årtal). *Boligsociale indsatser – kort fortalt*.

Norge

0–24-samarbeidet.udir.no (okänt årtal). *0–24 samarbeidet*. <https://0-24-samarbeidet.udir.no/>. Hämtad 2023-08-23.

Arbeidstilsynet.no (2023). *Vold og trusler i skolen er et arbeidsmiljøproblem*. www.arbeidstilsynet.no/nyheter/vold-og-trusler-i-skolen-er-et-arbeidsmiljoproblem. Hämtad 2023-07-21.

Barneombudet.no (okänt årtal). *Kriminalitet og straff for barn og unge*. www.barneombudet.no/for-barn-og-unge/dine-rettigheter/kriminalitet-og-straff. Hämtad 2023-07-22.

Dagavisen.no (2023). *Kunnskapsministeren om vold i skolen: – Rektors ansvar å sette dette på dagsorden*. www.dagsavisen.no/nyheter/2023/03/17/kunnskapsministeren-om-vold-i-skolen-rektors-ansvar-a-sette-dette-pa-dagsorden. Hämtad 2023-07-21.

Dembra.no (okänt årtal). *Om Dembra*. <https://dembra.no/no/om-dembra>. Hämtad 2023-07-22.

Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (2016). *Risikoanalyse av skoleskyting i Nordland*.

Helsedirektoratet.no (2023). *Samarbeid på individnivå*. www.helsedirektoratet.no/veiledere/samarbeid-om-tjenester-til-barn-unge-og-deres-familier/samarbeid-pa-individniva#paragraf-3-4-ungdom-under-straffgjennomforing. Hämtad 2023-07-22.

Jus.uio.no (2023). *Lager vi sammen et trygt Oslo?* www.jus.uio.no/ikrs/forskning/aktuelle-saker/2022/salto-rapport.html. Hämtad 2023-07-22.

Konfliktraadet.no (okänt årtal). *SLT-modellen*. <https://konfliktraadet.no/slt-modellen>. Hämtad 2023-07-21.

Levandehistoria.se (okänt årtal). *Dembra - hela skolan bygger demokrati*. <https://www.levandehistoria.se/for-skola/kompetensutveikling-for-dig-som-arbetar-med-utbildning/dembra-hela-skolan-bygger-demokrati>. Hämtas 2023-08-03.

Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (LOV-1998-07-17-61).

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (2023). *Våldshandlingar med stora konsekvenser i skolan. En vägledning för skolläring, skolpersonal och säkerhetsansvariga*.

NTNU (2023). *Mobbing og arbeidsro i skolen. Analyse av Elevundersøkelsen skoleåret 2022/23*. Rapport 2023.

NOU 2019:23. *Ny opplæringslov*.

Oslo.kommune.no (okänt årtal). *Forebygging av rus og kriminalitet*. www.oslo.kommune.no/satsingsomrader-og-prosjekter/forebygging-av-rus-og-kriminalitet/. Hämtad 2023-07-22.

- Regjeringen.no (2021). *Meld. St. 34 (2020–2021)*.
www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-34-20202021/id2857691/.
Hämtad 2023-07-08.
- Regjeringen.no (2023). *Kunnskapsministeren har lagt frem forslag til ny opplæringslov*. www.regjeringen.no/no/aktuelt/kunnskapsministeren-har-lagt-frem-forslag-til-ny-opplaringslov/id2968067/. Hämtad 2023-07-22.
- Skriftlige oppgifter från Utdanningsdirektoratet 2023-08-09.
- SOU 2022:67. *Vägar till ett tryggare samhälle*.
- Stortinget (2023). *Representantforslag 144 S. och Stortinget (2023)*. Innst. 288 S. Innstilling til Stortinget fra utdannings- og forskningskomiteen. Dokument 8:144 S (2022–2023).
- Udir.no (2022). *Barnehagemiljø*. <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/barnehagemiljo/>, hämtad 2023-08-07.
- Udir.no (okänt årtal). *Ordensreglement Udir-8-2014*.
www.udir.no/regelverkstolkninger/opplaring/Laringsmiljo/Ordensreglement-Udir-8-2014/9-Hvilke-sanksjoner-kan-innfores-for-brudd-pa-ordensreglementet/. Hämtad 2023-07-22.
- Udir.no (2023a). *Bruk av nødrett/nødverge og andre inngripende tiltak i skolen*.
www.udir.no/regelverkstolkninger/opplaring/skoleeiers-ansvar/bruk-av-nodrett-og-andre-inngripende-tiltak/#4.1-bruk-av-nodvergenodrett. Hämtad 2023-07-22.
- Udir.no (2023b). *Hvordan forebygge og håndtere alvorlige hendelser i barnehage og skole?* www.udir.no/kvalitet-og-kompetanse/sikkerhet-og-beredskap/veileder-i-beredskapsplanlegging. Hämtad 2023-07-22.
- Utdanningsnytt.no (2022). *Vil vite hvorfor politianmeldelse ikke er et godt nok verktøy mot vold og trusler i skolen*. www.utedanningsnytt.no/bergen-bergen-kommune-vold/vil-vite-hvorfor-politianmeldelse-ikke-er-et-godt-nok-verktoy-mot-vold-og-trusler-i-skolen/321862. Hämtad 2023-07-22.

Finland

- Ankkuritoiminta.fi (okänt årtal). *Ankarverksamhet*.
<https://ankkuritoiminta.fi/sv/framsida>. Hämtad 2023-07-22.
- Bvif.fi (2023). *De otroliga åren*. www.bvif.fi/for-foraldrar/stod-for-dig-med-barn/grupper/de-otroliga-aren. Hämtad 2023-07-22.
- Förordning om rådet för brottsförebyggande 396/2007.
- Icehearts.fi (2021). *Icehearts in a Nutshell*. www.icehearts.fi/brief-in-english. Hämtad 2023-07-22.
- Justitieministeriet (2016). *Trygga tillsammans - Nationellt program för brottsförebyggande*. Utredningar och anvisningar. 51/2016.
- Lag om elev- och studerandevård 1287/2013.

Lag om grundläggande utbildning 21.8.1998/628.

Nationella Centret för Utbildningsutvärdering (2023). *Utvärdering av metoder som förebygger mobbning och ökar välbefinnande och arbetsro. Centrala resultat om sju utvärderade metoder*. Sammanfattningar 2:2023.

Oikeusministerio.fi (okänt årtal). *Brottsförebyggande*.

<https://oikeusministerio.fi/sv/brottsforebyggande>. Hämtad 2023-07-22.

Opetushallitus (2014). *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen*. 2014:96.

Oph.fi (2023a). *Förebyggande av gängbildning och brottslighet bland unga och stärkande av kompetens för välbefinnande, trygghet och säkerhet vid läroanstalter på andra stadiet*. www.oph.fi/sv/funding/forebyggande-av-gangbildning-och-brottslighet-bland-unga-och-starkande-av-kompetens. Hämtad 2023-07-22.

Oph.fi (2023b). *Förebyggande av mobbning, trakasserier, diskriminering och våld*. www.oph.fi/sv/sag-nej-till-allt-vald. Hämtad 2023-07-22.

Oph.fi (2023c). *Förebyggande av våldsbejakande extremism*.

www.oph.fi/sv/utbildning-och-examina/forebyggande-av-valdsbejakande-extremism. Hämtad 2023-07-22.

Oph.fi (2023d). *Identifiering av våld och metoder för att ingripa*.

www.oph.fi/sv/utbildning-och-examina/identifiering-av-vald-och-metoder-att-ingripa. Hämtad 2023-07-22.

Oph.fi (2023e). *Ingripande vid mobbning, trakasserier, diskriminering och våld*.

<https://www.oph.fi/sv/utveckling/ingripande-vid-mobbning-trakasserier-diskriminering-och-vald>. Hämtad 2023-07-22.

Rikksentorjunta.fi (okänt årtal a). *Material för att förebygga brott bland unga*.

<https://rikksentorjunta.fi/sv/material-for-att-forebygga-brott-bland-unga>. Hämtad 2023-07-22.

Rikksentorjunta.fi (okänt årtal b). *Organisation*.

<https://rikksentorjunta.fi/sv/organisation>. Hämtad 2023-07-22.

Rikksentorjunta.fi (okänt årtal c). *Programmet för brottsförebyggande 2016–2020*.

<https://rikksentorjunta.fi/sv/programmet-for-brottsforebyggande>. Hämtad 2023-07-22.

Rikksentorjunta.fi (okänt årtal d). *Tidigt stöd och förebyggande av utslagning*.

<https://rikksentorjunta.fi/sv/tidigt-stod-och-forebyggande-av-utslagning>. Hämtad 2023-07-22.

Riku.fi (okänt årtal a). *Brott som inträffar i skolan*. www.riku.fi/sv/som-brottsoffer/barn-och-ungdomar/koulussa-tapahtuvat-rikokset.

Hämtad 2023-07-22.

Riku.fi (okänt årtal b). *Ungdomsbrottsligheten har minskat under lång tid men i fjol ökade den allvarligaste våldsbrottsligheten*.

www.riku.fi/sv/ungdomsbrottsligheten-har-minskat-under-lang-tid-men-i-fjol-okade-den-allvarligaste-valdsbrottsligheten-polisen-tillsvidare-ser-jag-pa-foregaende-ars-topp-som-en-foljd-av-de-except. Hämtad 2023-07-08.

Socca (okänt årtal). *Uppföljning av och ingripande av skolfrånvaro*.

Socialstyrelsen.se (2022). *De otroliga åren*.

www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/evidensbaserad-praktik/metodguiden/de-otroliga-aren. Hämtad 2023-07-22.

SOU 2022:67. *Vägar till ett tryggare samhälle*.

Strafflag 39/1889.

Ui.se (2023). *Finland – Demokrati och rättigheter*. www.ui.se/landguiden/lander-och-omraden/europa/finland/demokrati-och-rattigheter. Hämtad 2023-07-22.

Undervisnings- och kulturministeriet (2021). *Åtgärdsprogram för förebyggande av mobbning, våld och trakasserier inom småbarnspedagogiken, skolorna och läroanstalterna*.

Utbildningsstyrelsen (okänt årtal a). *Anvisningar till rektorer inom förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen. Ingripande vid mobbning, trakasserier, diskriminering och våld samt uppföljning*.

Utbildningsstyrelsen (okänt årtal b). *Anvisningar till rektorer inom gymnasieutbildningen och yrkesutbildningen. Ingripande vid mobbning, trakasserier, diskriminering och våld samt uppföljning*.

Utu.fi (okänt årtal). *Grupphanteringsprogram (TCM) för fostrare*. sites.utu.fi/ihmeellisetvuodet/sv/grupphanteringsprogram-tcm-for-fostrare. Hämtad 2023-07-22.

Who.int (2018). *Empowering parents by teaching positive parenting techniques – Norway*. www.who.int/europe/news-room/feature-stories/item/empowering-parents-by-teaching-positive-parenting-techniques-norway. Hämtad 2023-07-22.

Yhdenvertaisuus.fi (2021). *Utbildning behövs i det lokala brottsförebyggande arbetet*. <https://yhdenvertaisuus.fi/sv/-/1410853/utbildning-behovs-i-det-lokala-brottsforebyggande-arbetet>. Hämtad 2023-07-22.

Island

Alkoholochnarkotika.se (2021). *Islandsmodellen har inte utvärderats utanför Island*. www.alkoholochnarkotika.se/prevention/islandsmodellen-har-inte-utvarderats-utanfor-island. Hämtad 2023-07-22.

Kristjansson, A. L. m. fl. (2020). Development and Guiding Principles of the Icelandic Model for Preventing Adolescent Substance Use. *Health Promotion Practice* 21(1), 62–69.

Planetyouth.org (okänt årtal). *The Icelandic Prevention Model*. <https://planetyouth.org/the-icelandic-prevention-model>. Hämtad 2023-07-22.

- Sigfúsdóttir, I. D. m. fl (2009). Substance use prevention for adolescents: the Icelandic Model. *Health Promotion International* 24(1), 16–25.
- Sigfusdottir, I. D. m. fl (2011). Substance use prevention through school and community-based health promotion. *Global Health Promotion* 18(3), 23–26.
- Sigfusdottir, I. D. m. fl (2020). Prevention Is Possible: A Brief History of the Origin and Dissemination of the Icelandic Prevention Model. *Health Promotion Practice* 21(1), 58–61.
- Socialstyrelsen.se (2023). *Communities that Care (CTC)*.
www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/barn-och-unga/unga-som-begar-brott/exempel-brottsforebyggande-metoder/communities-that-care-ctc. Hämtad 2023-07-22.

England

- Gov.uk (okänt årtal a). *Behaviour in schools: sanctions and exclusions*.
<https://www.gov.uk/bullying-at-school>. Hämtad 2023-08-16.
- Gov.uk (okänt årtal b). *Bullying at school*. <https://www.gov.uk/bullying-at-school>. Hämtad 2023-08-16.
- Gov.uk (okänt årtal c). *Crime, justice and the law*.
<https://www.gov.uk/browse/justice>. Hämtad 2023-08-16.
- Gov.uk (okänt årtal d). *Youth offending teams*. <https://www.gov.uk/youth-offending-team>. Hämtad 2023-08-16.
- Insidegovernment.co.uk (okänt årtal). *What Is the Role of the Designated Safeguarding Lead (DSL)?* <https://blog.insidegovernment.co.uk/schools/what-is-the-role-of-the-designated-safeguarding-lead-dsl>. Hämtad 2023-08-29.
- Tilley, N. & Laycock, G. (2018). Developing a knowledge base for crime prevention: lessons learned from the British experience. *Crime Prev Community Safety* 20(5-6): 228–242.

Frankrike

- Education.gouv.fr (2022). *Journée nationale de lutte contre le harcèlement à l'école*. www.education.gouv.fr/journee-nationale-de-lutte-contre-le-harcelement-l-ecole-941. Hämtad 2023-07-22.
- Education.gouv.fr (2023a). *pHARe : un programme de lutte contre le harcèlement à l'école*. www.education.gouv.fr/non-au-harcelement/phare-un-programme-de-lutte-contre-le-harcelement-l-ecole-323435. Hämtad 2023-07-22.
- Education.gouv.fr (2023b). *Politique de lutte contre le harcèlement à l'école*. www.education.gouv.fr/non-au-harcelement/politique-de-lutte-contre-le-harcelement-l-ecole-289530. Hämtad 2023-07-22.
- Education.gouv.fr (okänt årtal). *Missions du service social en faveur des élèves*.
www.education.gouv.fr/bo/17/Hebdo12/MENE1709191C.htm. Hämtad 2023-07-09.

Eurydice.eacea.ec.europa.eu (2023). *France - Ongoing reforms and policy developments*. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/france/national-reforms-school-education>. Hämtad 2023-07-22.

Rfi.fr (2023). *France announces measures to tackle bullying in wake of teenage suicides*. www.rfi.fr/en/france/20230612-france-announces-measures-to-tackle-bullying-in-wake-of-teenage-suicides-pap-ndiaye. Hämtad 2023-07-22.

Skolsocialt arbete

Casw-acts.ca (okänt årtal). *Social Work Practice in Schools*. www.casw-acts.ca/en/social-work-practice-schools. Hämtad 2023-07-09.

Deutscher Bundestag (2017). *Wissenschaftliche Dienste – Schulsozialarbeit*. WD 8-3000-012/17.

Education.gouv.fr (okänt årtal). *Missions du service social en faveur des élèves*. www.education.gouv.fr/bo/17/Hebdo12/MENE1709191C.htm. Hämtad 2023-07-09.

Fischer, M., Baier, F. & Ahmed, S. (2018). *Evaluation Schulsozialarbeit in Winterthur*. Hochschule für Soziale Arbeit, Fachhochschule Nordwestschweiz.

Hermann, D. & Jantzer, V. (2012). *Schulsozialarbeit – kriminalpräventive Wirkungen und Verbesserungsmöglichkeiten*.

KVJS Forschung (2018). *Schulsozialarbeit in Baden-Württemberg, sozialraumorientierte Konzepte und ihre Wirkung*. Universität Tübingen.

Ogsa (2018). *Definition Schulsozialarbeit*.

Schule-braucht-sozialarbeit.de (2017). *Schulsozialarbeit – Was ist das eigentlich?* <https://schule-braucht-sozialarbeit.de/schulsozialarbeit>. Hämtad 2023-07-22.

Schulsozialarbeit.net (2017a). *Definition von Schulsozialarbeit*. www.schulsozialarbeit.net/definition. Hämtad 2023-07-22.

[Schulsozialarbeit.net](http://www.schulsozialarbeit.net) (2017b). *Bundesweite Informations- und Vernetzungsseite zur Schulsozialarbeit in Deutschland*. www.schulsozialarbeit.net. Hämtad 2023-07-22.

Seismoverlag.ch (2020). *Schulsozialarbeit*. www.seismoverlag.ch/de/datenwoerterbuch/schulsozialarbeit. Hämtad 2023-07-22.

Sozialarbeit.schule (okänt årtal). *Analysen und Standpunkte zur Schulsozialarbeit*. www.sozialarbeit.schule/perspektiven-schulsozialarbeit. Hämtad 2023-07-22.

Soziale Arbeit Schweiz (okänt årtal). *Leitbild – Soziale Arbeit in der Schule*.

Bilaga 2: Metodbeskrivning

Kartläggningen har genomförts i form av en enkät riktad till rektorer i grundskolan (inklusive sameskolan), anpassade grundskolan, gymnasieskolan och anpassade gymnasieskolan. Enkäten togs ursprungligen fram inom ramen för ett annat regeringsuppdrag²⁹⁵ och, eftersom den här kartläggningen behövde genomföras på mycket kort tid, hade vi möjlighet att lägga till några frågor om rektorernas syn på skolans brottsförebyggande arbete.

Enkäten skickades till ett urval av rektorer under april-maj 2023 genom Skolverkets enkätverktyg Survey and report.

Drygt 1 500 skolenheter valdes ut och svarsfrekvensen blev 43 procent. Urvalet av skolenheter gjordes med syftet att redovisa en nationell bild inom respektive skolform. Samtidigt finns, som i alla urvalsundersökningar, en osäkerhet gällande det sanna värdet för de andelar som redovisas i rapporten.

De fritextsvar som har lämnats i enkäterna går inte att generalisera på nationell nivå. Vår redovisning av fritextsvaren utgör därmed exempel på hur rektorer har kommenterat och utvecklat andra enkätsvar.

Population, urvalsdesign och urvalets storlek

De objekt vi vill dra slutsatser om, även kallat målpopulation är skolenheter inom grundskolan (inklusive sameskolan), anpassade grundskolan, gymnasieskolan och anpassade gymnasieskolan. Frågeblanketten adresserades till rektorerna.

Ramen som används är Skolverkets register över skolenheter (Skolenhetsregistret). Rampopulationen utgörs av de skolenheter i skolenhetsregistret som bedriver grundskola (inklusive sameskola), anpassad grundskola, gymnasieskola och anpassad gymnasieskola och motsvarar alltså målpopulationen.

Urvalsdesignen som används är stratifierat obundet slumpmässigt urval. Vid skapande att strata grupperades skolenheter i rampopulationen utifrån den skolform skolenheten bedriver.

Det förekommer att en skolenhet har flera skolformer (till exempel att samma skolenhet har både grundskola och grundsärskola). I dessa fall har skolenheten allokaterats till den skolform där den har flest antal elever. Skolenheter som efter denna bearbetning tillhörde gruppen grundskola eller gymnasieskola delades vidare in i tre grupper utifrån andelen elever som har vårdnadshavare med eftergymnasial utbildning. Grupp Låg är skolenheterna i kvartil 1 (det vill säga där en liten andel elever har föräldrar med eftergymnasial utbildning), grupp

²⁹⁵ Skolverkets regleringsbrev för 2022. Uppdrag 22. Trygghet och studiero.

Medel är skolenheterna i kvartil 2 och 3 och grupp Hög är skolenheterna i kvartil 4 (där en stor andel av eleverna har föräldrar med eftergymnasial utbildning).

Analyser utifrån föräldrars utbildningsbakgrund har bara gjorts för grundskolan och gymnasieskolan eftersom stratumerna hade blivit för små om de anpassade skolformerna delades in efter utbildningsbakgrund.

Tabell 1. Gruppering av skolor utifrån andel elever som har föräldrar med eftergymnasial utbildning.

	Låg	Medel	Hög
Gränser grundskolan	0–46 %	47–72 %	73–100 %
Gränser gymnasieskolan	0–37 %	38–64 %	65–100 %

Urvalet drogs med en icke-proportionell allokering, där urvalsstorleken inom strata bestämdes utifrån det uppskattade antalet skolenheter som krävs för att få tillförlitliga skattningar efter skolform.

Urvalsstorleken har beräknats utifrån följande utgångspunkter:

- en felmarginal på 5 procent (för respektive skolform)
- en konfidensgrad på 95 procent
- den förväntade svarsfrekvensen uppskattas till 60 procent.

Utifrån dessa utgångspunkter blir den beräknade urvalsstorleken för grundskolan 596 skolenheter, för anpassade grundskolan 310 skolenheter, för gymnasieskolan 497 skolenheter och för anpassade gymnasieskolan 167 skolenheter.

Svarsfrekvens

Svarsfrekvensen varierar mellan 38 och 47 procent för skolenheter beroende på skolform. Tabell 3 nedan visar population, urval och svarsandelar totalt och inom respektive strata.

Tabell 2. Svarsfrekvens per stratum för enkäten till rektorer.

Stratum	Population (N _i) (skolenheter)	Urval (n _i)	Svarsandel
Grundskola	4 731	596	38 %
<i>Varav föräldrarnas utbildningsnivå – låg*</i>	1 158	146	36 %
<i>Varav föräldrarnas utbildningsnivå – medel</i>	2 394	301	39 %
<i>Varav föräldrarnas utbildningsnivå – hög</i>	1 179	149	41 %

Stratum	Population (N _h) (skolenheter)	Urval (n _h)	Svarsandel
Anpassad grundskola	349	310	41 %
Gymnasieskola	1 296	497	47 %
<i>Varav föräldrarnas utbildningsnivå – låg</i>	325	123	54 %
<i>Varav föräldrarnas utbildningsnivå – medel</i>	651	247	48 %
<i>Varav föräldrarnas utbildningsnivå – hög</i>	320	121	43 %
Anpassad gymnasieskola	167	164	45 %
Totalt	6 543	1 561	43 %

Bortfall

En bortfallsanalys har genomförts och vi har inte hittat några större systematiska skillnader mellan de som svarat på enkäten och bortfallet.²⁹⁶ När vi har analyserat resultaten från enkäten har vi använt kalibrerade vikter²⁹⁷ som justerar för bortfallet i enkäten. Detta för att minska systematiska fel som kan uppstå på grund av bortfall.

Bortfallet delas in i objektbortfall och partiellt bortfall. Objektbortfall innebär att frågeblanketten inte är besvarad alls och partiellt bortfall innebär att vissa frågor i blanketten inte är besvarade. Om de urvalspersoner som utgör bortfall skiljer sig från de svarande med avseende på undersökningsvariablerna, kan systematiska fel i form av bortfallsskevhet uppstå.

För att justera skattningarna för systematiska fel som kan uppkomma på grund av objektbortfall används kalibrering. Vid kalibrering utnyttjas hjälpinformation, dvs. för populationen eller urvalet sedan tidigare kända variabler. Den bakomliggande idén är att hjälpinformation som samvarierar med undersökningsvariabler och/eller svarsfrekvens har en god förmåga att reducera systematiska fel som uppkommer på grund av bortfall. Vi utgick från totalt sju möjliga hjälpvariabler, som efter analyser av samvariation med viktiga undersökningsvariabler och svarsfrekvens reducerades till fyra hjälpvariabler.

²⁹⁶ I bortfallsanalysen har vi tittat på följande variabler på skolenhetsnivå: skolform, huvudmannatyp (offentlig/enskild), andelen elever med föräldrar med eftergymnasial utbildning, skolenhetens storlek, kommuntyp/i vilken typ av kommun som skolenheten ligger.

²⁹⁷ För att beräkna de kalibrerade vikterna har vi tagit hänsyn till följande hjälpvariabler (samtliga på skolenhetsnivå): stratum, vilken region som skolenheten ligger i, huvudmannatyp (offentlig/enskild) samt elevernas bakgrund (grupperat efter andelen elever med utländsk bakgrund).

Dessa visas i tabell 4 nedan. I tabell 5–8 visas viktade svarsfrekvenser efter indelningar av hjälpvariabler.

Tabell 3. Hjälpvariabler

Variabler	Indelning
Stratum	Åtta grupper efter stratum
Region	Region Mitt, Region Norr, Region Stockholm, Region Syd, Region Sydost, Region Väst, Region Västerås
Huvudman	Offentlig, enskild
Bakgrund	Fyra grupper efter andelen elever med utländsk bakgrund

Tabell 4. Svarsfrekvens efter stratum

Indelning	Svarsfrekvens
Grundskola: föräldrarnas utbildningsnivå – låg*	36 %
Grundskola: föräldrarnas utbildningsnivå – medel	39 %
Grundskola: föräldrarnas utbildningsnivå – hög	41 %
Anpassad grundskola	41 %
Gymnasieskola: föräldrarnas utbildningsnivå – låg	54 %
Gymnasieskola: föräldrarnas utbildningsnivå – medel	48 %
Gymnasieskola: föräldrarnas utbildningsnivå – hög	43 %
Anpassad gymnasieskola	45 %

Tabell 5. Svarsfrekvens efter region

Indelning	Svarsfrekvens
Region Mitt	41 %
Region Norr	48 %
Region Stockholm	38 %
Region Syd	41 %
Region Sydost	45 %
Region Väst	41 %
Region Västerås	33 %

Tabell 6. Svarsfrekvens efter huvudman

Indelning	Svarsfrekvens
Offentlig	47 %

Enskild	40 %
---------	------

Tabell 7. Svarsfrekvens efter andelen elever med utländsk bakgrund

Indelning	Svarsfrekvens
<10 %	45 %
10 – 18,8 %	35 %
18,9 – 34,8 %	42 %
>34,9 %	42 %

De flesta frågorna i enkäten hade ett internt bortfall på upp till tio respondenter. Frågan ”I vilken utsträckning bedömer du att ni har behov av att stärka ert främjade arbete på skolenheten inom följande områden? – Trygghet” hade ett internt bortfall på 5,8 procent och frågan ”I vilken utsträckning bedömer du att ni har behov av att stärka ert främjade arbete på skolenheten inom följande områden? – Studiero” hade ett internt bortfall på 3,7 procent.

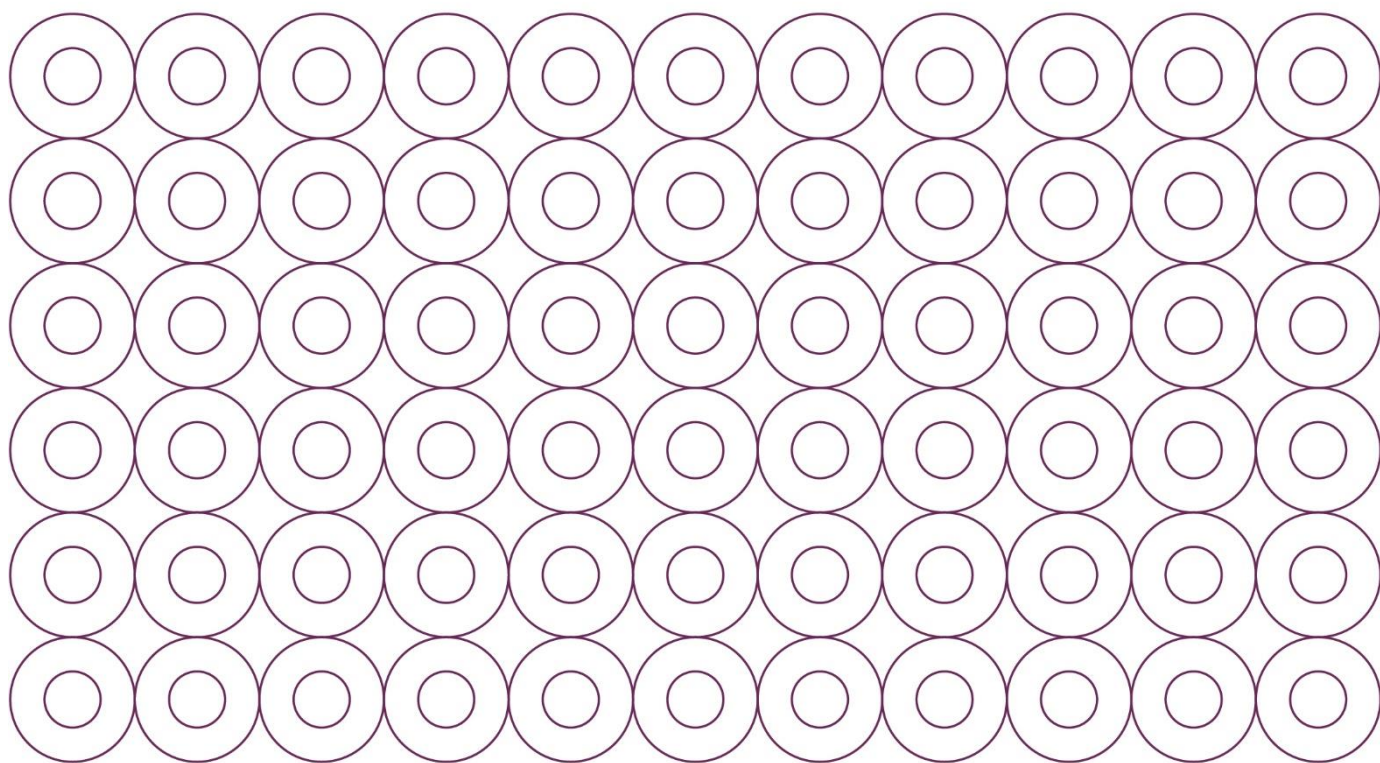
Estimation

En designvikt ges utifrån undersökningens design. Designvikten kan användas för att ta fram skattningar när bortfall inte förekommer. De vikter som tas fram med kalibrering justerar designvikterna när bortfall förekommer utifrån hjälpinformation och ges av

$$w_k = d_k * g_k$$

där w_k är kalibrerad vikt för objekt k, d_k är designvikten för objekt k och g_k är justeringen för objekt k utifrån hjälpinformation.

För en utförlig beskrivning av kalibrering se Lundström och Särndal (2001): Estimation in the Presence of Nonresponse and Frame Imperfections, Statistics Sweden.

Skolverket

www.skolverket.se